

DZIENNIK URZĘDOWY WOJEWÓDZTWA ŁÓDZKIEGO

Łódź, dnia 5 lutego 2026 r.

Poz. 1161

Podpisany przez:
Katarzyna Maria Andraszczyk
Data: 05.02.2026 13:31:04

UCHWAŁA NR XIV/93/25 RADY GMINY CIELĄDZ

z dnia 29 grudnia 2025 r.

w sprawie przyjęcia „Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Cielądz na lata 2025-2028”.

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt. 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 roku o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2025 r. poz. 1153) oraz art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1292) uchwala się, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się „Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Cielądz na lata 2025-2028”, zaopiniowany pozytywnie przez Łódzkiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Cielądz.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Łódzkiego.

Przewodnicząca Rady Gminy

Małgorzata Rosa

Załącznik do Uchwały Nr XIV/93/25
Rady Gminy Cielądz z dnia 29 grudnia 2025r.

**GMINNY PROGRAM OPIEKI
NAD ZABYTKAMI
GMINY CIELĄDZ
NA LATA 2025 – 2028**

**G M I N A
C I E L Ą D Z**

Spis treści

1. Wstęp	
2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami	
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami	
4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa	
4.3. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie powiatu	
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	
5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy)	
5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy	
5.2.1 Charakterystyka geograficzna gminy Cielądz	
5.2.2 Zarys dziejów obszaru gminy	
5.2.3 Dziedzictwo niematerialne	
5.2.4 Instytucje kultury	
5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony	
5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków	
5.4.1. Zabytki nieruchome ujęte w gminnej ewidencji zabytków	
5.4.2. Stanowiska archeologiczne ujęte w gminnej ewidencji zabytków	
5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy	
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń	
7. Założenia programowe	
7.1. Priorytety, kierunki działań i zadania programu opieki	
7.2. Kierunki działań programu opieki oraz działania programu	
8. Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami	
9. Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami	
10. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami	
11. Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków	
12. Bibliografia	

1. WSTĘP

Przedmiotem opracowania „Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Cielądz na lata 2025-2028 jest dziedzictwo kulturowe w granicach administracyjnych gminy, zaś jego celem jest określenie zasadniczych kierunków działań inicjowanych przez władze gminy na rzecz ochrony i opieki nad zabytkami znajdującymi się w granicach gminy. Najpełniejszą definicję dziedzictwa kulturowego wypracował Jan Pruszyński (J. Pruszyński, *Dziedzictwo kultury Polski. Jego straty i ochrona prawna*, t. 1, Kraków 2001, s. 50), stwierdzając, że jest to: „*zasób rzeczy nieruchomych i ruchomych wraz ze związanymi z nimi wartościami duchowymi, zjawiskami historycznymi i obyczajowymi uznawany za godny ochrony prawnej dla dobra społeczeństwa i jego rozwoju oraz przekazania następnym pokoleniom z uwagi na zrozumiałe i akceptowane wartości historyczne, patriotyczne, religijne, naukowe i artystyczne, mające znaczenie dla tożsamości i ciągłości rozwoju politycznego, społecznego i kulturalnego, dowodzenia prawd i upamiętniania wydarzeń historycznych, kultywowania poczucia piękna i wspólnoty cywilizacyjnej*”.

Celem Programu jest stworzenie kompleksowej, wieloletniej strategii opieki nad zabytkami na terenie gminy Cielądz. Program opieki nad zabytkami gminy Cielądz jest narzędziem zarządzania lokalnym dziedzictwem i powinien pomóc w aktywnym zarządzaniu zasobem, jakim jest dziedzictwo kulturowe gminy. Wskazane w programie działania mają za cel poprawę stanu zabytków, ich adaptację i rewaloryzację. Niezwykle istotne jest, aby w działania na rzecz realizacji zadań nakreślonych w programie włączyli się mieszkańcy, poprzez różne formy swojej aktywności zawodowej oraz poza zawodowej. Poprzez działania edukacyjne program powinien też budzić w lokalnej społeczności świadomość wspólnoty kulturowej i znaczenia lokalnych wartości i przede wszystkim budzić poczucie dumy i identyfikację z tak zwaną małą ojczyzną. Program jest dokumentem uzupełniającym w stosunku do innych aktów planowania gminnego.

Niniejszy program został opracowany zgodnie z wytycznymi Narodowego Instytutu Dziedzictwa realizując wymóg art. 87 **Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (Dz. U. 2024 poz. 1292) oraz dokumentami programowymi o zasięgu ogólnokrajowym oraz wojewódzkim, powiatowym, gminnym.

Wiele elementów budujących Program zaczerpnięto z odpowiednich polityk, programów i planów sektorowych o randze krajowej, wojewódzkiej i powiatowej. Zaproponowane w programie opieki nad zabytkami działania mają pomóc w poprawie substancji zabytkowej, jej rewaloryzacji oraz w upowszechnianiu i promowaniu dziedzictwa kulturowego zaś proponowane rozwiązania odpowiadają ustawowym regulacjom z zakresu ochrony zabytków.

Gminny program opieki nad zabytkami opracowywany jest w cyklach 4 letnich a z jego realizacji wójt co 2 lata sporządza sprawozdanie, które przedstawia Radzie Gminy.

2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Obowiązek sporządzenia gminnego programu opieki nad zabytkami wynika z art. 87 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. 2024 poz. 1292), w którym: *Zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami.*

Główne cele wykonania programu opieki nad zabytkami określone zostały w art. 87 ust. 2 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami i są nimi:

- 1) (uchylony),

- 2) *uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,*
- 3) *zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,*
- 4) *wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,*
- 5) *podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,*
- 6) *określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków,*
- 7) *podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.*

Sposób procedowania z programami opieki nad zabytkami oraz obowiązek sporządzania sprawozdań wynikają z art. 87 ust. 3-5 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami:

1. *Wojewódzki, powiatowy i gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje odpowiednio sejmik województwa, rada powiatu i rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.*
2. *Programy, o których mowa w ust. 3, są ogłaszane w wojewódzkim dzienniku urzędowym.*
3. *Z realizacji programów zarząd województwa, powiatu i wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy.*

3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.

(Dz. U. 1997 Nr 78 poz. 483 z późn. zm.)

W preambule Konstytucji RP znajduje się zobowiązanie aby przekazać przyszłym pokoleniom wszystko, co cenne z ponad tysiącletniego dorobku. W świetle art. 5 i 6 ust. 1 Konstytucji RP do podstawowych obowiązków państwa działającego za pośrednictwem swych organów należy ochrona dziedzictwa kultury, a w szczególności jego podstawowych materialnych składników, jakimi są zabytki.

Art. 5.

Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju.

Trybunał Konstytucyjny w wyroku z dnia 8 października 2007 (K 20/07, OTK-A 2007, nr 9, poz. 102) dokonał wykładni artykułu 5 w części dotyczącej dziedzictwa narodowego, przyjmując w konkluzji, że państwo, realizując zadanie strzeżenia dziedzictwa narodowego musi uwzględniać ograniczenia wynikające z gwarantowanych konstytucyjnie praw obywateli.

Ochrona powinna być rozumiana jako ochrona dla przyszłych pokoleń, ale zabytki powinny być współcześnie wykorzystywane w taki sposób (np. badania naukowe), aby nie stanowiło to dla nich

zagrożenia i aby nie prowadziło do ich degradacji, uszkodzenia i zniszczenia. W Konstytucji RP wyrażony został obowiązek stwarzania przez państwo jak najlepszych warunków równego dostępu do dóbr kultury, z poszanowaniem prawa własności.

Art. 6.

- 1. Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju.*

Przyjmuje się, że dobrami kultury są elementy stanowiące materialny przejaw kulturowej działalności człowieka, a także niematerialny dorobek ludzkości.

Przepisy artykułu 73 Konstytucji kształtują obowiązki państwa w zakresie kultury i stanowią katalog konstytucyjnych praw i wolności kulturalnych.

Art. 73.

Każdemu zapewnia się wolność twórczości artystycznej, badań naukowych oraz ogłaszania ich wyników, wolność nauczania, a także wolność korzystania z dóbr kultury.

Przepisy artykułu 86 Konstytucji nakładają na każdego obywatela obowiązek dbałości o stan środowiska, którego jednym z elementów jest środowisko kulturowe z jego składową, jaką jest dziedzictwo kulturowe.

Art. 86.

Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa.

I. Ustawa z dnia 4 września 1997 r. o działach administracji rządowej
(t.j. Dz. U. 2024 r. poz. 1370)

W ramach podziału kompetencji między ministrami, dokonanego w ustawie z dnia 4 września 1997 r. o działach administracji rządowej (Dz. U. z 2021 r. poz. 1893, ze zm.), wiodącym organem odpowiedzialnym za zadanie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami jest minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje w tym zakresie wykonuje Generalny Konserwator Zabytków.

II. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami
(t.j. Dz. U. 2024 poz. 1292)

Podstawowym aktem prawodawczym w dziedzinie ochrony i opieki nad dziedzictwem narodowym jest ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. 2024 poz. 1292) - dalej w tekście u.o.z.o.z, która w art.1 określa przedmiot, zakres i formy ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zasady tworzenia krajowego programu ochrony i opieki nad zabytkami oraz finansowania prac konserwatorskich, restauracyjnych i robót budowlanych przy zabytkach, a także organizację organów ochrony zabytków.

W art. 3 u.o.z.o.z. zawarty został zbiór definicji prawnych, wiążących na gruncie wykładni i stosowania prawa. Zawarty w tym artykule słownik definiuje podstawowe pojęcia stosowane dalej w ustawie, które poniżej przytaczamy:

- 1) **zabytek** — *nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których*

zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową,

- 2) **zabytek nieruchomy** — nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt 1,
- 3) **zabytek ruchomy** — rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt 1,
- 4) **zabytek archeologiczny** — zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem,
- 5) **instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami** — instytucją kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami,
- 6) **prace konserwatorskie** — działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań,
- 7) **prace restauratorskie** — działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie tych działań,
- 8) **roboty budowlane** — roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku,
- 9) **badania konserwatorskie** — działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich,
- 10) **badania architektoniczne** — działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń,
- 11) **badania archeologiczne** — działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego,
- 12) **historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny** — przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg,
- 13) **historyczny zespół budowlany** — powiązana przestrzennie grupa budynków wyodrębniona ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi,
- 14) **krajobraz kulturowy** — postrzegana przez ludzi przestrzeń zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka,
- 15) **otoczenie** — teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Wymieniona w art. 3 pkt 5 u.o.z.o.z. **instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami** – w rozumieniu przepisów ustawy z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. 2020 poz. 194), to podmioty, których celem statutowym i istotą działania jest sprawowanie aktywnej opieki nad zabytkami. Wymienione w art. 3 pkt 6 **prace konserwatorskie** prowadzone przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków wymagają, zgodnie z art. 36 ust. 1 pkt 1 u.o.z.o.z. pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków, wydawanego w postaci decyzji administracyjnej. Zgodnie z postanowieniami art. 49 ust. 2 u.o.z.o.z. wykonanie decyzji

nakazującej przeprowadzenie prac konserwatorskich przy zabytku nieruchomym nie zwalnia z obowiązku uzyskania pozwolenia na budowę albo zgłoszenia w przypadkach określonych przepisami ustawy z 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz. U. 2020 poz. 1333 ze zm.).

Wymienione w art. 3 pkt 7 u.o.z.o.z. **prace restauratorskie** prowadzone przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków wymagają, zgodnie z art. 36 ust. 1 pkt 1 u.o.z.o.z. pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków, wydawanego w postaci decyzji administracyjnej.

Wymienione w art. 3 pkt 8 u.o.z.o.z. **roboty budowlane** prowadzone przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków wymagają, zgodnie z art. 36 ust. 1 pkt 1 u.o.z.o.z. pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków, wydawanego w postaci decyzji administracyjnej. Zgodnie z art. 36 ust. 1 pkt 2 wykonywanie robót budowlanych w otoczeniu zabytku wymaga pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków, wydawanego w postaci decyzji administracyjnej. Ustawodawca w art. 36 ust. 8 u.o.z.o.z. zwraca uwagę, że uzyskanie pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków na podjęcie robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru nie zwalnia z obowiązku uzyskania pozwolenia na budowę albo zgłoszenia, w przypadkach określonych przepisami prawa budowlanego. Podobnie, zgodnie z treścią art. 49 ust. 2 u.o.z.o.z. wykonanie decyzji nakazującej przeprowadzenia robót budowlanych przy zabytku nieruchomym nie zwalnia z obowiązku uzyskania pozwolenia na budowę albo zgłoszenia, w przypadkach określonych przepisami prawa budowlanego. Wymienione w art. 3 pkt 9 u.o.z.o.z. **badania konserwatorskie** prowadzone przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków wymagają, zgodnie z art. 36 ust. 1 pkt 3 u.o.z.o.z. pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków, wydawanego w postaci decyzji administracyjnej.

Wymienione w art. 3 pkt 10 u.o.z.o.z. **badania architektoniczne** prowadzone przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków wymagają, zgodnie z art. 36 ust. 1 pkt 4 u.o.z.o.z. pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków, wydawanego w postaci decyzji administracyjnej.

Wymienione w art. 3 pkt 11 u.o.z.o.z. **badania archeologiczne** prowadzone przy zabytku archeologicznym, a w określonych przypadkach również przy innych zabytkach nieruchomych, wymagają, zgodnie z art. 36 ust. 1 pkt 5 u.o.z.o.z. pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków, wydawanego w postaci decyzji administracyjnej.

W art. 4 i art. 5 u.o.z.o.z. ustawodawca wprowadził rozróżnienie na ochronę i opiekę nad zabytkami, precyzując na czym polega ochrona zabytków w działaniach podejmowanych przez organy administracji publicznej (art. 4) oraz na czym polega opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza. Ochrona zabytków to działania podejmowane przez organy administracji publicznej, włączając w to działania władcze, polegające na stosowaniu prawa, których efektem jest wydawanie decyzji administracyjnych. Opieka nad zabytkami to działania faktyczne właścicieli lub posiadaczy oraz także jest to pożądaný stan zabytku, który powinien być zagwarantowany przez właściciela lub posiadacza zabytku poprzez zapewnienie określonych w ustawie warunków.

W art. 6 u.o.z.o.z. ustawodawca podał zagregowaną definicję zabytku, która stanowi uszczegółowienie definicji w art. 3 oraz określił, że ochronie i opiece podlegają zabytki bez względu na ich stan zachowania.

W art. 7 u.o.z.o.z. ustawa wymienia formy i sposoby ochrony zabytków. Rejestr zabytków jest historycznie najstarszą formą ochrony zabytków utworzoną w 1928 roku. Obecnie rejestr zabytków prowadzony jest na podstawie Obwieszczenie Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu z dnia 20 listopada 2020 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz.U. 2021 poz. 56). Zgodnie z przepisami art. 10 i 11 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, jedynym organem mającym kompetencje dokonywania

wpisów do rejestru jest właściwy terytorialnie wojewódzki konserwator zabytków. Podstawą wpisu do rejestru zabytków jest decyzja administracyjna wydana przez wojewódzkiego konserwatora zabytków. Z wnioskiem o wpis może wystąpić właściciel zabytku oraz użytkownik wieczysty gruntu, na którym znajduje się zabytek. Także wojewódzki konserwator zabytków ma prawo wszczęcia postępowania o wpis zabytku nieruchomego do rejestru zabytków. Przepisy ustawy nakazują informowanie obywateli o wszczęciu postępowania w sprawie wpisania zabytku do rejestru, m. in. na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej starostwa powiatowego, na obszarze którego zabytek się znajduje. Starosta w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków może umieszczać na zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru znak informujący o ochronie obiektu. Wzór i wymiary znaku określa rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków. Należy podkreślić, że choć umieszczenie znaku jest fakultatywne to stanowi on ważną formę budowania świadomości społecznej i zasadne jest oznakowanie wszystkich obiektów będących w rejestrze zabytków. Bardzo istotny jest zakaz prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych a także podejmowanie innych działań, które mogłyby doprowadzić do zniszczenia zabytku, wobec którego wszczęte jest postępowanie o wpisaniu do rejestru zabytków. Zakaz ten dotyczy również robót budowlanych, co do których zostało już wydane pozwolenie na budowę oraz innych działań określonych w decyzjach pozwalających na ich prowadzenie. Działania te mają na celu udzielenie tymczasowej ochrony zabytkom nieruchomym przed uprawomocnieniem się decyzji o wpisaniu do rejestru.

Zabytek wpisany do rejestru w razie spełnienia określonych przesłanek może zostać z tego rejestru skreślony, co jest równoznaczne z pozbawieniem go ochrony konserwatorskiej. Podstawy skreślenia zabytku z rejestru określone są w art. 13 u.o.z.o.z. i należą do nich: zniszczenie zabytku w stopniu powodującym utratę jego wartości historycznej, artystycznej lub naukowej, zakwestionowanie wartości będącej podstawą wpisu do rejestru zabytków w nowych ustaleniach naukowych oraz wpisanie zabytku na Listę Skarbów Dziedzictwa, wpisanie zabytku do inwentarza muzeum bądź jego wejście w skład narodowego zasobu bibliotecznego.

Wszelkie prace i badania prowadzone przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków wymagają pozwoleń, mających charakter decyzji administracyjnej, wydawane są na podstawie art. 36 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, przez właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków. Ustawa z 10 lipca 2015 r. o zmianie u.o.z.o.z. (Dz. U. 2016 r. poz. 1330) wprowadziła nową formę ochrony zabytków jaką jest wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa, na której znajdują się zabytki ruchome o szczególnej wartości dla dziedzictwa kulturowego.

Najbardziej prestiżową formą ochrony zabytków jest uznanie za pomnik historii, zgodnie bowiem z art. 15 ust. 1 u.o.z.o.z. Prezydent RP, na wniosek ministra do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, który po zasięgnięciu obligatoryjnie opinii Rady Ochrony Zabytków, w drodze rozporządzenia uznaje za pomnik historii zabytek nieruchomy wpisany do rejestru zabytków lub park kulturowy o szczególnej wartości dla kultury, określając jego granice. Zabytki uznane za pomniki historii mogą być zgłaszane do wpisania na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego (art. 15 ust. 4 u.o.z.o.z.).

Park kulturowy jest jedyną formą wskazującą na ochronę krajobrazu kulturowego – jego utworzenie należy do kompetencji rady gminy, po zasięgnięciu opinii właściwego konserwatora zabytków. W intencji ustawodawców celem parku kulturowego powinno być zachowanie i kultywowanie regionalnych tradycji kulturowych, w tym regionalnego budownictwa. Dla społeczności lokalnych może to mieć olbrzymie znaczenie, chociażby dla rozwoju tzw. turystyki

kulturowej. Park kulturowy przekraczający granice gminy może być utworzony na podstawie zgodnych uchwał rad gmin (związku gmin), na których terenie ma być utworzony.

Należy podkreślić, że rada gminy powinna w uchwale o ustanowieniu parku kulturowego dokładnie określić jego granice. Jak wskazuje wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z 7 lipca 2007 (II OSK 1487/07) ograniczenie się do pokaźnej grubości kreski wyznaczającej granice przy relatywnie małej skali planu jest prawnie wadliwe. Z kolei wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Krakowie z 18 grudnia 2007 r (III SA/Kr 569/07) wskazuje na konieczność należytego uzasadnienia, to jest wskazywać na elementy kulturowe w obejmowanym ochroną krajobrazie. Skutkiem ustanowienia parku kulturowego jest obowiązek sporządzenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego oraz planu ochrony parku kulturowego dla danego obszaru. Plan ochrony sporządza burmistrz w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków a następnie jest on zatwierdzany przez radę gminy.

Zgodnie z art. 7 u.o.z.o.z. jedną z form ochrony jest ustalenie ochronne w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, co w art. 18 u.o.z.o.z. zostało przełożone na ogólne zobowiązanie do ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, do uwzględnienia m. in. przy sporządzaniu i aktualizacji miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Z kolei w art. 19 u.o.z.o.z. doprecyzowuje, że w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego powinno się uwzględniać w szczególności ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków i ich otoczenia oraz potrzeby innych zabytków nieruchomych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków i parków kulturowych. O ustaleniu ochrony w miejscowym planie zagospodarowania jako odrębnej formy ochrony zabytków możemy mówić wyłącznie w odniesieniu do stref ochrony konserwatorskiej, które wymienia art. 19 ust. 3 u.o.z.o.z. W strefie ochrony konserwatorskiej obowiązują określone ograniczenia, nakazy i zakazy wniesione ustaleniami planu i strefa nie musi pokrywać się z obszarami wpisanymi do rejestru zabytków.

W piśmiennictwie prawniczym, w związku z zapisami ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami funkcjonuje termin „nienazwanych form ochrony zabytków”, który pojawił się np. w odniesieniu do gminnej ewidencji zabytków, w związku z przypisanymi tej ewidencji skutkami prawnymi. Pomimo nieuwjęcia gminnej ewidencji zabytków w art. 7 u.o.z.o.z. to może być ona kwalifikowana jako forma ochrony zabytków. Drugim przykładem „nienazwanej formy ochrony zabytków” mogą być umowy, o których mowa w art. 26 u.o.z.o.z., albowiem w treści umów sprzedaży, zamiany, darowizny lub dzierżawy zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków, stanowiącego własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, należy nałożyć, jeżeli stan zachowania zabytku tego wymaga, na nabywcę lub dzierżawcę obowiązek przeprowadzenia w określonym terminie niezbędnych prac konserwatorskich przy tym zabytku. W takim przypadku źródłem obowiązków nie są prawa powszechne ale umowa cywilno-prawna zawierana pomiędzy Skarbem Państwa bądź jednostką samorządu terytorialnego a nabywcą.

Jednostkom samorządu terytorialnego powierzono troskę o zachowanie krajobrazów kulturowych. W art. 16 gminy uzyskały kompetencje wprowadzenia właściwej formy ochrony, czyli tworzenia parków kulturowych. Park kulturowy służy ochronie przestrzeni o wartości kulturowej jako całości, co nie wymusza aby znajdowały się na nim obiekty zabytkowe. Przeniesienie punktu ciężkości ochrony krajobrazu kulturowego poprzez powoływanie parków kulturowych na poziom gmin było przedsięwzięciem ryzykownym. Głównym czynnikiem hamującym powoływanie przez gminy parków była i jest obawa samorządów przed wprowadzaniem jakichkolwiek form ochrony ograniczających swobodę inwestowania. Wydaje się, że organy administracji państwowej powinny podjąć szeroko zorganizowaną i przemyślaną edukację oraz akcję propagandową skierowaną do władz

samorządowych, ale także przejęcie ciężaru finansowania sfery organizacyjnej (np. sporządzenie planu ochrony) parków kulturowych. Przy sporządzaniu planu ochrony dopomóc mogą zarządy parków krajobrazowych, których celem jest także ochrona krajobrazu kulturowego.

Zgodnie z art. 17 u.o.z.o.z. na chronionym terenie parku kulturowego lub na jego części mogą być ustanowione zakazy i ograniczenia.

W art. 18 i 19 u.o.z.o.z. ustawodawca wskazuje na obowiązek uwzględniania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz zapisów zawartych w gminnych programach opieki nad zabytkami przy sporządzaniu i aktualizacji strategii rozwoju gminy, studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

W art. 20 u.o.z.o.z. wskazuje się na konieczność uzgadniania z wojewódzkim konserwatorem zabytków projektów i zmian miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego.

W art. 21 i 22 u.o.z.o.z. ustawodawca wskazuje na rangę ewidencji zabytków jako źródła sporządzania gminnych programów opieki nad zabytkami. Ewidencje zabytków są podstawą działań ochronnych, niezależnie od rejestru zabytków, który kwalifikuje do ochrony prawnej. Zgodnie z obowiązującymi przepisami ewidencja stanowi podstawę do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy. Podstawową rolę odgrywa w tym zakresie gminna ewidencja zabytków, do której prowadzenia zobowiązani są wójtowie, burmistrzowie i prezydenci. Gminna Ewidencja Zabytków nie jest zbiorem zamkniętym, ustawodawca dał możliwość dopisywania do niej zabytków, po uzgodnieniu z konserwatorem zabytków – inicjatywa należy do wójtów, burmistrzów i prezydentów miast – artykuł ten stracił moc z dniem 18.05.2023 r. w zakresie, w jakim ogranicza prawo własności nieruchomości przez dopuszczenie ujęcia nieruchomości jako zabytku nieruchomego w gminnej ewidencji zabytków, bez zapewnienia właścicielowi gwarancji ochrony prawnej przez dokonaniem takiego ograniczenia (na podstawie wyroku TK z dnia 11 maja 2023 r. sygn. akt P 12/18 Dz. U. poz. 951). Włączenie zabytku nieruchomego do ewidencji nie wymaga zgody właściciela tego zabytku.

Należy podkreślić, że włączenie do wojewódzkiej ewidencji zabytków karty ewidencyjnej zabytku ruchomego może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.

W art. 21 i 22 u.o.z.o.z. ustawodawca wskazuje, że do kompetencji ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego należy określenie w drodze rozporządzenia sposobu prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków.

W artykułach od 25 do 37 u.o.z.o.z. ustawodawca precyzyjnie określa sposób zagospodarowania zabytków, prowadzenie badań przy zabytkach, prowadzenie prac i robót oraz podejmowania innych działań przy zabytkach. Zgodnie z art. 25 u.o.z.o.z. zagospodarowanie zabytku wpisanego do rejestru zabytków na cele użytkowe wymaga posiadania uzgodnionej dokumentacji.

Artykuł 26 u.o.z.o.z. nakłada na właścicieli zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków, którymi są Skarb Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego obowiązek zawarcia w umowach sprzedaży, zamiany, darowizny lub dzierżawy obowiązku przeprowadzenia prac konserwatorskich przy tym zabytku.

Zgodnie z art. 27 u.o.z.o.z. na wniosek właściciela lub posiadacza zabytków wojewódzki konserwator zabytków przedstawia w formie pisemnej zalecania konserwatorskie. Przepis ten pozostaje w związku z art. 108 u.o.z.o.z., który wprowadza odpowiedzialność karną za zniszczenie lub uszkodzenie zabytku oraz niezabezpieczenie zabytku w należyty sposób przed jego uszkodzeniem lub zniszczeniem (art. 110 u.o.z.o.z.).

Artykuł 28 u.o.z.o.z. nakłada obowiązek informacyjny na właściciela lub posiadacza zabytku wpisanego do rejestru lub wojewódzkiej ewidencji zabytków, z precyzyjnym podaniem ram

czasowych w jakich ten obowiązek musi zostać wypełniony, w zależności od występującego zdarzenia. Od dnia 1 stycznia 2018 r. właściciel lub posiadacz zabytku wpisanego do rejestru lub zabytku znajdującego się w wojewódzkiej ewidencji zabytków ma obowiązek zawiadomić wojewódzkiego konserwatora zabytków o uszkodzeniu, zniszczeniu, zaginięciu lub kradzieży zabytku oraz zagrożeniu dla zabytku, nie później niż w terminie 14 dni od dnia powzięcia wiadomości o wystąpieniu zdarzenia. Dotychczas przepis zobowiązywał do niezwłocznego przekazania informacji służbom konserwatorskim, co uniemożliwiało jednoznaczne określenie, w jakim terminie obowiązek ten powinien zostać wykonany.

Artykuł 32 u.o.z.o.z. kompleksowo reguluje kwestię zawiadamiania Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków o odkryciu przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem. Zgodnie z ust. 1 pkt 3 tego artykułu wójt (burmistrz, prezydent miasta) przyjmuje zawiadomienie o znalezieniu w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem, zgodnie z ust. 2 tego artykułu, ma obowiązek niezwłocznie przekazać zawiadomienie (w terminie nie dłuższym niż 3 dni) właściwemu wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków.

Zgodnie z art. 33 ust. 1 u.o.z.o.z. wójt (burmistrz, prezydent miasta) przyjmuje zawiadomienie o przypadkowym znalezieniu przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem archeologicznym i zgodnie z art. 33 ust. 2 przyjmujący zawiadomienie wójt (burmistrz, prezydent miasta) ma obowiązek niezwłocznie przekazać zawiadomienie (w terminie nie dłuższym niż 3 dni) właściwemu wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków. Zgodnie z art. 34 osobom, które odkryły bądź przypadkowo znalazły zabytek archeologiczny, przysługuje nagroda.

Zgodnie z art. 36 ust. 1 pkt. 12 u.o.z.o.z. ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, prowadzenie poszukiwań zabytków może się odbywać na podstawie pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków. Dokument ten wydaje się na wniosek osób fizycznych albo jednostek organizacyjnych zamierzających prowadzić poszukiwania (art. 36 ust. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami), złożony do wojewódzkiego konserwatora zabytków lub do dyrektora urzędu morskiego właściwego dla miejsca prowadzenia poszukiwań. Wszelkie pozyskane w trakcie poszukiwań zabytki archeologiczne stanowią zgodnie z art. 35 ust. 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami własność Skarbu Państwa i muszą zostać niezwłocznie przekazane wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków. Również pozostałe kategorie zabytków, znalezione w takich okolicznościach, że poszukiwanie właściciela byłoby oczywiście bezcelowe, stają się zgodnie z art. 189 *Kodeksu cywilnego* (Dz. U. 2020 r. poz. 1740), zwanego dalej kodeksem cywilnym, własnością Skarbu Państwa, a znalazca obowiązany jest je niezwłocznie wydać właściwemu staroście.

Nielegalne poszukiwania ukrytych lub porzuconych zabytków przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych oraz sprzętu do nurkowania będą uznawane za przestępstwa zagrożone karą ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2 (art. 109c wprowadzony nowelizacją ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, obowiązującą od 1 stycznia 2018 r.). Nie należy wydobywać z ziemi żadnych zabytkowych przedmiotów ani odsłaniać archeologicznych obiektów czy otaczających ich nawarstwień. Działania takie niosą ze sobą ryzyko zniszczenia cennych kulturowo stanowisk archeologicznych. Kluczowym dla ich ochrony jest zachowanie nawarstwień ziemnych i wzajemnych układów przestrzennych artefaktów i śladów działalności ludzkiej. To właśnie one pozwalają na określenie datowania zabytku, jego powiązań z działalnością człowieka, a także na wskazanie okoliczności, w jakich dany zabytek funkcjonował, czyli właściwe odtworzenie wydarzeń z przeszłości. Poprawna analiza kontekstu archeologicznego jest możliwa wyłącznie podczas profesjonalnie wykonanych badań, prowadzonych przez archeologów.

W art. 36 u.o.z.o.z. wymienia katalog prac i inicjatyw wymagających wydania pozwolenia. Postępowanie administracyjne prowadzone w sprawie wydawanych pozwoleń może być wszczęte wyłącznie na wniosek uprawnionej osoby fizycznej lub jednostki organizacyjnej posiadającej tytuł prawny do zabytku wpisanego do rejestru wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu albo ograniczonego prawa rzeczowego lub stosunku zobowiązaniowego. Za istotną zmianę obowiązującą od 1 stycznia 2018 należy uznać doprecyzowanie art. 36 ust. 1 pkt 11 u.o.z.o.z., w którym dodano, że pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków wymaga usunięcie drzew i krzewów z terenu nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków. Wyjątkiem będzie jedynie prowadzenie akcji ratowniczej przez właściwe służby powołane do niesienia pomocy osobom w przypadku zagrożenia życia lub zdrowia. Niezależnie od formy własności terenu, wymagane będzie jedno pozwolenie wojewódzkiego konserwatora zabytków, zamiast dotychczasowych dwóch, wynikających z odmiennych ustaw. Ochrona zieleni na terenach zabytkowych dotyczyć będzie parków, ogrodów, cmentarzy i innych form zieleni na obszarach wpisanych do rejestru zabytków.

Wymagania formalne wniosku zostały uregulowane w Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 02.08.2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Liście Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (t.j. Dz. U. 2021, poz. 81)

Decyzja administracyjna wywiera skutki prawne z chwilą kiedy staje się ostateczna, a zgodnie z art. 16 kodeksu postępowania administracyjnego decyzje, od których nie służy odwołanie lub wniosek o ponowne rozpatrzenie sprawy, są ostateczne.

W przypadku spraw z zakresu ochrony zabytków organem II instancji (czyli odwoławczym) jest Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

W tym miejscu należy wspomnieć, że nowelizacja ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, jaka weszła w życie 1 stycznia 2018 r. wprowadziła katalog administracyjnych kar pieniężnych i zasad ich wymierzania w zdecydowanej większości przypadków za łamanie postanowień art. 36 u.o.z.o.z. Kary pieniężne będą nakładane na właścicieli lub posiadaczy zabytków m.in. w przypadku:

- niepowiadomienia odpowiednich organów o uszkodzenie, zniszczeniu, zaginięciu, kradzieży zabytku,
- niepowiadomienia o zagrożeniu dla zabytku,
- niepowiadomienia o zmianie miejsca przechowywania zabytku ruchomego,
- niepowiadomienia o zmianach dotyczących stanu prawnego zabytku,
- utrudniania lub uniemożliwiania dostępu do zabytku organowi ochrony zabytków,
- podjęcia jakichkolwiek działań przy zabytkach wymagających pozwolenia konserwatora bez tego pozwolenia. W przypadku zabytków archeologicznych administracyjne kary pieniężne dotyczą pozwoleń wydawanych na podstawie art. 36 ust. 1 pkt 1—5 oraz art. 36 ust. 1a ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jednolity: Dz. U. 2024 poz. 1292). O prowadzeniu poszukiwań ukrytych lub porzuconych zabytków, w tym przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania bez wymaganego pozwolenia lub wbrew jego warunkom mówią Przepisy karne, tj. art. 109c ww. ustawy.

Wysokość kar pieniężnych jest różna i waha się w granicach od 500 zł, do 500 000 zł. Przy wymierzaniu kar administracyjnych zastosowanie będą miały zasady określone w kodeksie

postępowania administracyjnego, które weszły w życie w czerwcu 2017 r. Pobierane kary będą zasilały powołany ustawą Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków.

Zgodnie z art. 49 i 50 u.o.z.o.z. wojewódzki konserwator zabytków w konkretnych sytuacjach może wydać decyzję nakazującą przeprowadzenie prac konserwatorskich lub robót budowlanych oraz określa sposób wyceny i egzekucji w przypadku wykonania zastępczych prac konserwatorskich lub robót budowlanych.

Zgodnie z art. 71 ust. 1 i ust. 2 u.o.z.o.z. sprawowanie opieki nad zabytkami, co do których tytuł prawny posiada gmina, należy do gminy, włączając w to finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych. Jest to zadanie własne jednostki samorządu terytorialnego.

Zgodnie z art. 73 u.o.z.o.z. gmina będąca właścicielem, posiadaczem bądź posiadającą w trwałym zarządzie zabytek wpisany do rejestru zabytków może ubiegać się o dotację na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub budowlanych przy tym zabytku.

Art. 74 u.o.z.o.z. stanowi, że dotacja może być udzielona przez ministra do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego oraz wojewódzkiego konserwatora zabytków. Szczegółowe zasady udzielania dotacji zawarte są w artykułach 75-78 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Artykuł 81 u.o.z.o.z. reguluje możliwość udzielania dotacji na prace restauratorskie, konserwatorskie i budowlane na zasadach określonych w uchwale podjętej przez organ stanowiący gminy. Pozytywną zmianą wprowadzoną 9 września 2017 jest możliwość przyznawania dotacji ze środków publicznych na remonty obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków (art. 81). Dotychczas na taką pomoc mogli liczyć tylko właściciele zabytków wpisanych do rejestru, a więc najbardziej wartościowych i objętych większą ochroną niż te z ewidencji. Ewidencja wiązała się dotąd tylko z ograniczeniami. Właściciele ujętych w niej budynków musieli konsultować z konserwatorem planowane przebudowy i rozbudowy, a w zamian nic nie otrzymywali.

Dofinansowanie prac przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków jest zadaniem administracji publicznej (art. 82 u.o.z.o.z.).

W art. 82a u.o.z.o.z. uregulowano udzielanie i rozliczanie dotacji przez ministra do spraw ochrony dziedzictwa narodowego w sytuacji gdy, planowane koszty badań archeologicznych i ich dokumentacji przekraczają określony w ustawie poziom, lub gdy nastąpi niespodziewane odkrycie nieznanego wcześniej zabytku archeologicznego.

Art. 83a u.o.z.o.z. reguluje finansowanie niezbędnych wydatków na pokrycie wyposażenia pomieszczenia i zabezpieczenia technicznego pomieszczenia, w którym będzie przechowywany zabytek wpisany na Listę Skarbów Dziedzictwa.

Od 1 stycznia 2018 r. dodano art. 83b do ustawy o ochronie zabytków, na podstawie którego został utworzony Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków. Jest to fundusz celowy, a jego środki będą przeznaczane na dofinansowanie nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich lub restauratorskich przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa, a przy zabytku wpisanym do rejestru również na dofinansowanie robót budowlanych. Przychodem Funduszu mają być kary pieniężne, o których mowa w art. 107a-107e ustawy.

Artykuł 87 u.o.z.o.z. reguluje obowiązki gminy w zakresie sporządzania w cyklach 4 letnich gminnych programów opieki nad zabytkami.

Katalog zadań własnych gminy w zakresie ochrony dziedzictwa narodowego został rozszerzony na mocy art. 93 ust. 4 u. o. z. o. z. i należą do nich:

- 1) utworzenie parku kulturowego (art. 16 ust. 1 i 5 u.o.z.o.z.),
- 2) sporządzenie i zatwierdzenie planu ochrony parku kulturowego (art. 16 ust. 3 u.o.z.o.z.),
- 3) utworzenie jednostki organizacyjnej do zarządzania parkiem kulturowym (art. 16 ust. 4 u.o.z.o.z.),

- 4) prowadzenie gminnej ewidencji zabytków (art. 22 ust. 4 u.o.z.o.z.),
- 5) przekazanie wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków przyjętego zawiadomienia o dokonaniu w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych odkrycia przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem (art. 32 ust. 2 u.o.z.o.z.),
- 6) przekazanie wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków przyjętego zawiadomienia o przypadkowym znalezieniu przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem archeologicznym (art. 33 ust. 2 u.o.z.o.z.),
- 7) sporządzenie gminnego programu opieki nad zabytkami (art. 87 ust. 1 u.o.z.o.z.).

Artykuł 96 u.o.z.o.z. stanowi podstawę aktów współdziałania niezależnych podmiotów w celu wspólnej, efektywnej realizacji zadań administracyjnych w dziedzinie spraw kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego, dając możliwość tworzenia porozumień administracyjnych.

Przepis ten pozwala na zlecanie zadań z zakresu ochrony zabytków, które należą do zadań administracji rządowej, do wykonania organom administracji samorządowej. Wyjątkiem są sprawy dotyczące prowadzenia rejestru i wojewódzkiej ewidencji zabytków oraz wydawanie decyzji w tym zakresie, które należą do wyłącznej kompetencji wojewódzkich konserwatorów zabytków. Wojewoda, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, będzie mógł powierzyć, w drodze porozumienia, prowadzenie niektórych spraw z zakresu swojej właściwości, w tym wydawanie decyzji administracyjnych, gminom, powiatom, związkom gmin, związkom powiatów, związkom powiatowo-gminnym albo związkom metropolitalnym, położonym na terenie województwa. W takim przypadku gmina przyjmując zadanie, będzie miała obowiązek utworzenia w strukturze administracyjnej stanowiska gminnego konserwatora zabytków.

Od 1 stycznia 2018 r. ustawa zastępuje dotychczasowy, oparty o prawo wykroczeń, system ochrony prawnej zabytków, systemem administracyjnych kar pieniężnych. Do ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wprowadzony został nowy rozdział dotyczący administracyjnych kar pieniężnych. Naruszenia przepisów ustawy, w zależności od ich rodzaju, zagrożone będą administracyjnymi karami pieniężnymi od 500 zł do 500 000 zł. I tak art. 107a dotyczy kar za niepowiadomienie o zmianach stanu zachowania zabytku, o których mowa w art. 28 ustawy o ochronie zabytków. Obowiązek informacyjny spoczywa na właścicielu lub posiadaczu zabytku wpisanego na Listę Skarbów Dziedzictwa albo wpisanego do rejestru, lub innego zabytku znajdującego się w wojewódzkiej ewidencji zabytków (a więc również zabytku nieruchomego, ujętego w gminnej ewidencji zabytków). Naruszenie wskazanego obowiązku stanowiło dotychczas wykroczenie, o którym mowa w art. 113 u.o.z.o.z. Z kolei art. 107c u.o.z.o.z. wprowadza kary pieniężne względem osób uniemożliwiających lub utrudniających dostęp do zabytku organowi ochrony zabytków, wykonującemu uprawnienia wynikające z ustawy. Art. 107d u.o.z.o.z. wprowadza kary pieniężne względem właściciela lub zarządcy obiektu, który działał bez zalecenia bądź pozwolenia konserwatorskiego, np. na prowadzenie prac budowlanych czy rozbiórkę, będzie narażony na sankcję administracyjną.

Kary administracyjne nakładane przez wojewódzkiego konserwatora zabytków będą podlegały miarkowaniu zgodnie z nowymi przepisami kodeksu postępowania administracyjnego. W uzasadnionych przypadkach będzie można od nich odstąpić, a wysokość kary będzie zależała od wartości zabytku czy sytuacji finansowej właściciela. Wpływy z kar pieniężnych zasilają Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków.

Potrzeba zapewnienia większej skuteczności przepisów z zakresu ochrony zabytków przesądziła o zmianie charakteru czynu określonego dotychczas w art. 111 u.o.z.o.z.. Zgodnie z obowiązującym od 1 stycznia 2018 roku brzmieniem art. 109c u.o.z.o.z. poszukiwanie ukrytych lub porzuconych zabytków bez pozwolenia albo wbrew warunkom pozwolenia, w tym przy użyciu wszelkiego rodzaju

urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania, stanowi przestępstwo zagrożone karą grzywny, ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2. Dotychczas wykroczenie zostało przekształcone w przestępstwo. Potrzeba zmiany w tym zakresie wynika z narastającego problemu nielegalnych poszukiwań zabytków, w tym zabytków archeologicznych. Zaostrzenie karania za nielegalne poszukiwania zabytków ma zapewnić skuteczną ochronę zabytków archeologicznych.

Akty wykonawcze do ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami

Ustawa z 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami jest uzupełniona o wydane akty wykonawcze, jakimi są na gruncie prawa polskiego rozporządzenia:

Ustawa z 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami jest uzupełniona o wydane akty wykonawcze, jakimi są na gruncie prawa polskiego rozporządzenia:

- rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. Nr 30, poz. 259),
- rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz. U. Nr 71, poz. 650),
- rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 kwietnia 2004 r. w sprawie organizacji wojewódzkich urzędów ochrony zabytków (Dz. U. Nr 75, poz. 706),
- rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 27 kwietnia 2004 r. w sprawie Polskiego Komitetu Doradczego (Dz. U. Nr 102, poz. 1066),
- rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 10 maja 2004 r. w sprawie rzeczoznawców Ministra Kultury w zakresie opieki nad zabytkami (Dz. U. z 2020 r., poz. 1901),
- rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki "Za opiekę nad zabytkami" (Dz. U. Nr 124, poz. 1304 ze zm.),
- rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. Nr 212, poz. 2153),
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia z dnia 19 lipca 2019 r. w sprawie wzorów dokumentów oceny wskazującej czas powstania zabytku, wyceny zabytku oraz potwierdzenia wwozu zabytku na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 2019 r., poz. 1470),
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz. U. Nr 89, poz. 510),
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2021 poz. 56),
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 stycznia 2014 r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne (Dz. U. z 2014 r. poz. 110),
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 19 sierpnia 2015 r. w sprawie krajowego rejestru utraconych dóbr kultury (Dz. U. z 2015r. poz. 1275),
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 listopada 2020 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót

- budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. z 2021 poz. 81),
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2023 r. poz. 2425).

III. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. 2024 r. poz. 1465).

Samorząd gminy ponosi współodpowiedzialność za zachowanie dóbr kultury, co wynika z ustawy samorządowej jak i ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. W świetle art. 7 ust. 1 pkt 9 ustawy o samorządzie gminnym: do zadań własnych gminy należą sprawy kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a w myśl art. 7 ust. 1 pkt 13: cmentarzy gminnych. Obowiązek opieki nad zabytkami wynika zaś z art. 5 i art. 71 pkt. 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Gminie przysługuje prawo pierwokupu w wypadku sprzedaży nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków lub prawo użytkowania wieczystego takiej nieruchomości, co wynika z art. 109 ust. 1 pkt 4 ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (t.j. Dz. U. 2024 poz. 1145).

IV. Ustawa z 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (t.j. Dz. U. 2024 poz. 1130.).

Na mocy ustawy planowanie i zagospodarowanie przestrzenne musi uwzględnić wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego, zabytków oraz dóbr kultury współczesnej:

- zgodnie z art. 1 ust. 2 pkt 4 planowanie i zagospodarowanie przestrzenne musi uwzględniać wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej,
- w art. 10. ust. 1 pkt 4 ustawa określa, że w studium uwzględnia się uwarunkowania wynikające w szczególności ze stanu dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej,
- w art. 10 ust. 2 pkt 4 w studium określa się w szczególności obszary i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej,
- artykuł 11 stanowi, że studium musi zostać zaopiniowane przez właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków.

W miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego będącym aktem prawa miejscowego ustawa nakazuje obecność następujących elementów:

- w art. 15 ust. 2 pkt 3, 3a, 4 – obowiązkowe określenie zasad ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu, dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych oraz dóbr kultury współczesnej,
- w art. 15 ust. 3 pkt 6 – określa się granice pomników zagłady oraz ich stref ochronnych, a także ograniczenia dotyczące prowadzenia na ich terenie działalności gospodarczej, określone w ustawie z dnia 7 maja 1999 r. o ochronie terenów byłych hitlerowskich obozów zagłady.

V. Ustawa z lipca 2023 r. o zmianie ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz niektórych innych ustaw
(Dz. U. 2023 r. poz. 1668)

Wraz z wejściem w życie tej ustawy w dniu 24 września 2023 r. polski system planowania przestrzennego przeszedł bardzo daleko idące zmiany. Zgodnie z ustawą plan ogólny zastąpi studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin – znowelizowana w kwietniu 2025 r. ustawa wskazuje, że plany ogólne mają zostać przyjęte do dnia 30 czerwca 2026 roku. Plan ogólny będzie aktem prawa miejscowego. Jego ustalenia dadzą podstawę do uchwalania planów miejscowych oraz wydawania decyzji o warunkach zabudowy. W planie ogólnym zostaną określone strefy planistyczne oraz gminne standardy urbanistyczne.

W celu realizacji rozwoju przestrzennego zmieniona została hierarchia aktów planowania przestrzennego, a ustawa zmieniająca nałożyła na gminy obowiązek obligatoryjnego sporządzenia strategii rozwoju gminy, co stanowi etap reformy planowania i zagospodarowania przestrzennego zapisanej w Krajowym Planie Odbudowy i Zwiększania Odporności.

VI. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane
(Dz. U. z 2025 r. poz. 418).

W myśl art. 2 ust. 2 pkt 3 ustawy prawo budowlane przepisy ustawy nie naruszają przepisów odrębnych, a w szczególności o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w odniesieniu do obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego.

VII. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska
((Dz. U. z 2025 r. poz.647).

W dziale IV traktującym o ochronie powierzchni ziemi, w art. 101 ustawa określa, że ochrona powierzchni ziemi polega m. in. na zachowaniu funkcji kulturowych a w punkcie 2) litera f) stanowi, o zachowaniu zbioru dziedzictwa archeologicznego.

VIII. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody
(Dz. U. 2024 r. poz. 1478).

Zgodnie z art. 19 ust. 1 pkt 3 ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody dla parku krajobrazowego sporządza się projekt planu ochrony a zgodnie z tym artykułem ust. 6b projekt uchwały o przyjęciu planu ochrony wymaga zaopiniowania przez właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Artykuł 23a ust. 1 ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody określa wykaz obiektów o istotnym znaczeniu historycznym i kulturowym.

Zgodnie z ust. 4 art. 23a ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody projekt uchwały, o której mowa w ust. 1, wymaga uzgodnienia z właściwym regionalnym dyrektorem ochrony środowiska i zaopiniowania przez właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Zgodnie z art. 83a ust. 1 ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody zezwolenie na usunięcie drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości wydaje wójt, burmistrz albo prezydent miasta,

a w przypadku gdy zezwolenie dotyczy usunięcia drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków – wojewódzki konserwator zabytków.

W myśl art. 83f ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody przepis ten dotyczy także krzewów, drzew i krzewów owocowych na terenie nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków.

Art. 86 w ust. 1a) ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody stanowi, że nie nalicza się opłat za usunięcie drzew lub krzewów, jeżeli usunięcie jest związane z odnową i pielęgnacją drzew rosnących na terenie nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków.

IX. Ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji (Dz. U. 2024 r. poz. 278).

Rewitalizacja obszarów zdegradowanych w świetle przepisów ustawy z dnia 9 października 2015r. o rewitalizacji stanowi fakultatywne zadanie własne gminy, co oznacza, że nie wszystkie gminy muszą uczynić użytek z instrumentów prawnych i finansowych unormowanych w ustawie. Regulacje zawarte w ustawie mają na celu umożliwienie prowadzenia rewitalizacji na obszarach rewitalizacji w sposób zintegrowany i kompleksowy.

Zapisy Ustawy o rewitalizacji podkreślają, iż rewitalizacja stanowi proces wyprowadzania ze stanu kryzysowego obszarów zdegradowanych, prowadzony w sposób kompleksowy, poprzez zintegrowane działania na rzecz lokalnej społeczności, przestrzeni i gospodarki, skoncentrowane terytorialnie, prowadzone przez interesariuszy rewitalizacji na podstawie gminnego programu rewitalizacji. Szczególnie istotne jest opracowanie i realizacja projektów zintegrowanych rewitalizacyjnych uwzględniających działania na rzecz dziedzictwa kulturowego z poszanowaniem jego wartości i specyfiki ochrony obiektów i obszarów zabytkowych.

Od 1 stycznia 2024 r. procesy rewitalizacyjne mogą być prowadzone wyłącznie według zasad Ustawy o rewitalizacji na podstawie Gminnych Programów Rewitalizacji, co stosownie do zapisów ww. Ustawy... daje możliwość wykorzystania specjalistycznych narzędzi tj. wyznaczenie Specjalnej Strefy Rewitalizacji. Gminny Program Rewitalizacji jest zasadniczym dokumentem służącym zaplanowaniu i realizacji procesu rewitalizacji. Ma on charakter strategii, w której dokonuje się pogłębionej diagnozy stanu obszaru rewitalizacji oraz planuje i koordynuje działania służące osiągnięciu wizji stanu obszaru po rewitalizacji. Służy również koordynacji działań rewitalizacyjnych z szeregiem innych dokumentów gminnych. Gminny Program Rewitalizacji nie stanowi aktu prawa miejscowego. Nie wiąże mieszkańców ani przedsiębiorców. Stanowi dokument o charakterze wewnętrznym, wiążący burmistrza miasta i gminy.

Ustawa nie wprowadza bezpośrednio problematyki ochrony zabytków, ale wprowadza m.in. znaczące ułatwienia dla ich właścicieli i narzędzia ochrony historycznych układów urbanistycznych.

X. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu (Dz. U. 2015 poz. 774).

Jest to tak zwana „ustawa krajobrazowa”, której celem było wprowadzenie mechanizmów umożliwiających powstrzymanie procesu degradacji krajobrazu.

Rada gminy może w formie uchwały określić zasady sytuowania obiektów reklamowych, a także zakaz umieszczania takich obiektów, a w przypadku sztyldów uchwała może określić warunki ich

sytuowania, wielkość, oraz ich liczbę na nieruchomości. Burmistrz może nałożyć grzywnę na właściciela nieruchomości oszpecającej krajobraz, a dochód wpłynie do budżetu gminy.

XI. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami

(Dz. U. 2024 r. poz. 1145).

Zgodnie z art. 6 ust. 5 i 5a) ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami, opieka nad nieruchomościami stanowiącymi zabytki w rozumieniu przepisów ustawy z 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz ochrona Pomników Zagłady w rozumieniu przepisów o ochronie terenów byłych hitlerowskich obozów zagłady oraz miejsc i pomników upamiętniających ofiary terroru komunistycznego są celami publicznymi w rozumieniu ustawy.

Zgodnie z art. 13 ust. 4, 5 ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków a także będących cmentarzami ujętymi w wojewódzkiej ewidencji zabytków stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek, wymaga pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

W art. 29 ust. 2 ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami jest mowa, że jeżeli przedmiotem umowy o oddanie nieruchomości gruntowej w użytkowanie wieczyste jest nieruchomość wpisana do rejestru zabytków, przy określaniu sposobu korzystania z tej nieruchomości można nałożyć, w razie potrzeby, na nabywcę obowiązek odbudowy lub remontu położonych na niej zabytkowych obiektów budowlanych, w terminie określonym w umowie.

Art. 96 ust. 1a ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami stanowi, że w odniesieniu do nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków decyzję o podziale nieruchomości wydaje się po uzyskaniu pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków na podział tej nieruchomości.

Bardzo istotnym, z punktu widzenia gminy, jest art. 109 ust. 1 pkt 4, zgodnie z którym gminie przysługuje prawo pierwokupu w przypadku sprzedaży nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków lub prawa użytkowania wieczystego takiej nieruchomości.

XII. Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej

(Dz. U. 2024 r. poz. 87).

Art. 1 ust. 2 ustawy z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. z 2020 r. poz. 194 ze zm.) stanowi, że państwo sprawuje mecenat nad działalnością kulturalną polegający na wspieraniu i promocji twórczości, edukacji i oświaty kulturalnej, działań i inicjatyw kulturalnych oraz opieki nad zabytkami.

XIII. Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach

(Dz. U. 2022 r. poz. 385).

Zgodnie z art. 1 ustawy z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach, muzeum jest jednostką organizacyjną nienastawioną na osiąganie zysku, której celem jest gromadzenie i trwała ochrona dóbr naturalnego i kulturalnego dziedzictwa ludzkości o charakterze materialnym i niematerialnym, informowanie o wartościach i treściach gromadzonych zbiorów, upowszechnianie podstawowych

wartości historii, nauki i kultury polskiej oraz światowej, kształtowanie wrażliwości poznawczej i estetycznej oraz umożliwianie korzystania ze zgromadzonych zbiorów.

Artykuł 5 ust. 3 ustawy z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach stanowi, że muzeami samorządowymi są muzea utworzone albo przejęte przez jednostki samorządu terytorialnego.

Artykuł 5 ust. 4 tego artykułu stanowi, że podmioty tworzące muzea są obowiązane do zapewnienia środków do utrzymania i rozwoju muzeum, zapewnia bezpieczeństwa gromadzonym zbiorom i sprawowania nadzoru nad muzeum.

XIV. Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach

(Dz. U. 2022 r. poz. 2393).

Ustawa w art. 3 ustawy o z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach stanowi, że biblioteki i ich zbiory stanowią dobro narodowe oraz służą zachowaniu dziedzictwa narodowego. Biblioteki organizują i zapewniają dostęp do zasobów dorobku nauki i kultury polskiej oraz światowej.

Zgodnie z art. 19 ust. 1 ustawy o z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach, biblioteki publiczne są organizowane w sposób zapewniający mieszkańcom dogodny dostęp do materiałów bibliotecznych i informacji, a w myśl art. 19 ust. 2 tego artykułu gmina organizuje i prowadzi co najmniej jedną gminną bibliotekę publiczną, wraz z odpowiednią liczbą filii i oddziałów oraz punktów bibliotecznych.

XV. Ustawa z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych

(Dz. U. z 2018 r. poz. 2337).

Zgodnie z art. 1 ust. 1 ustawy z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych, grobami wojennymi w rozumieniu ustawy są groby i miejsca spoczynku:

- 1) poległych w walkach o niepodległość i zjednoczenie Państwa Polskiego,
- 2) osób wojskowych, poległych lub zmarłych z powodu działań wojennych, bez względu na narodowość,
- 3) sióstr miłosierdzia i wszystkich osób, które, wykonując zlecone im czynności przy jakiegokolwiek formacji wojskowej, poległy lub zmarły z powodu działań wojennych,
- 4) jeńców wojennych i osób internowanych,
- 5) uchodźców z 1915 r.,
- 6) osób wojskowych i cywilnych, bez względu na ich narodowość, które straciły życie wskutek represji okupanta niemieckiego albo sowieckiego od dnia 1 września 1939 r.,
- 7) ofiar niemieckich i sowieckich obozów, w tym cmentarzyska ich prochów,
- 8) osób, które straciły życie wskutek walki z narzuconym systemem totalitarnym lub wskutek represji totalitarnych lub czystek etnicznych od dnia 8 listopada 1917 r. do dnia 31 lipca 1990 r.

W artykule 2 u.g.c.w. ustawodawca zaleca, aby groby wojenne bez względu na narodowość i wyznanie osób, w nich pochowanych, oraz formacje, do których osoby te należały, mają być pielęgnowane i otaczane należnym tym miejscom szacunkiem i powagą.

Zgodnie z art. 7 ust. 1 ustawy z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych bezpośredni dozór nad stanem grobów i cmentarzy wojennych sprawują gminy, jeżeli czynności dozoru nie poruczono zrzeczeniom i organizacjom społecznym a w razie uszkodzenia grobu lub jakiegokolwiek urządzeń na cmentarzu wojennym wójt (burmistrz, prezydent miasta) lub inny podmiot sprawujący opiekę nad grobami i cmentarzami wojennymi jest obowiązany zawiadomić o tym wojewodę (art. 7 ust. 2 ustawy z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych).

Na terenie gminy Cielądz w następujących miejscowościach znajdują się groby i cmentarze wojenne z okresu I wojny światowej podlegające regulacjom ustawy:

- Cielądz, cmentarz wojenny;
- Mroczkowice – 2 kopce mogilne żołnierzy niemieckich (prawdopodobnie ciała poległych częściowo ekshumowane i przeniesione na cmentarz w Stolnikach);
- Stolniki, cmentarz wojenny.

XVI. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz. U. 2024 r. poz. 1491).

Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie w art. 4 ust. 1 pkt 16 określa, iż wśród zadań publicznych znajdują się działania m. in. w zakresie kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego.

W art. 19b ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie zawarte są regulacje, które określają prawa i obowiązki mieszkańców w zakresie realizacji wybranych przez nich działań w ramach inicjatyw lokalnych, jak i za pośrednictwem organizacji pozarządowych lub innych podmiotów wymienionych w art. 3 ust. 3 tej ustawy. Zgodnie z art. 19d ustawy organ wykonawczy jednostki samorządu terytorialnego zawiera na czas określony umowę o wykonanie inicjatywy lokalnej z wnioskodawcą.

XVII. Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych (Dz. U. z 2025 r. poz. 707).

Na podstawie art. 7 ust. 1 pkt 6 ustawy z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych grunty i budynki wpisane indywidualnie do rejestru zabytków, pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji, zgodnie z przepisami o ochronie zabytków, z wyjątkiem części zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej, zwolnione są od podatku od nieruchomości.

Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce: podsumowanie

Dziedzictwo kulturowe stanowi szczególny zasób wspólnot lokalnych. Samorząd gminy, jako podstawowa jednostka samorządu terytorialnego w Rzeczypospolitej Polskiej ma bardzo szerokie kompetencje w dziedzinie ochrony zabytków i dziedzictwa narodowego:

- wyłącznie od gminy zależy należyte zagospodarowanie otoczenia wokół zabytku, gdyż właściwą formą tej ochrony jest miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego – art. 19 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. 2024 poz. 1292); planowanie przestrzenne jest również podstawowym narzędziem kształtowania i ochrony krajobrazu,
- jednostki samorządu terytorialnego powinny uchwalić programy opieki nad zabytkami (art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2020 r. poz. 282 ze zm.), realizując cele wytyczone na szczeblu centralnym w krajowym programie ochrony zabytków i opiece nad zabytkami (art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami),
- gmina jest organem egzekucyjnym decyzji wydawanych przez miejskich konserwatorów zabytków, a więc odpowiada za skuteczność m.in. decyzji nakazujących i zakazujących określonego działania, stanowiącego zagrożenie dla zabytku nieruchomego i wartości w nim

- zapisanych (art. 19 § 2 oraz art. 20 § 1 pkt 2 ustawy z dnia 17 czerwca 1966 r. o postępowaniu egzekucyjnym w administracji),
- rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, jest właściwa rzeczowo w zakresie ustanowienia parku kulturowego oraz ochrony konserwatorskiej w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego (art. 16–20 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami),
 - zabytki są istotnym elementem rozwoju regionalnego i z tego względu problemy dotyczące ich ochrony powinny być uwzględniane w dokumentach strategicznych (szczególnie ważnych na poziomie województwa),
 - zgodnie z art. 81 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami organy stanowiące gminy, powiatu i województwa mogą udzielić dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale; zgodnie z 81 ust. 2 dotacja, w zakresie określonym w art. 77 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków,
 - gmina jest zobowiązana do prowadzenia ewidencji zabytków, która powinna stanowić kompletne i podstawowe źródło wiedzy na temat zasobu zabytkowego Polski (art. 22 ust. 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami),
 - jednostki samorządowe są zobowiązane do sporządzenia wojewódzkiego, powiatowego i gminnego programu opieki nad zabytkami (art. 84 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami),
 - gminy i powiaty, a także ich związki, mogą na podstawie stosownych porozumień wykonywać część kompetencji władczych wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 96 ust. 2 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami),
 - starosta jest upoważniony, w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, do umieszczania na zabytku nieruchomym – wpisanym do rejestru zabytków – znaku informacyjnego o tym, że zabytek ten podlega ochronie (art. 12 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami),
 - gminie przysługuje prawo pierwokupu w wypadku sprzedaży nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków lub prawa użytkowania wieczystego takiej nieruchomości (art. 109 ust. 1 pkt 4 ustawy z dnia 21 sierpnia 1997r. o gospodarce nieruchomościami),
 - jednostki samorządu terytorialnego mają wiodącą rolę w przyjmowaniu funduszy strukturalnych przez sektor kultury,
 - burmistrzowie i wójtowie mają obowiązek przekazywania wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków przyjętych zawiadomień o odkryciu przedmiotu o cechach zabytku lub znalezieniu zabytku archeologicznego (art. 32 ust.2 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Jak wynika z powyższego, rola samorządu terytorialnego w ochronie dziedzictwa kulturowego jest współcześnie bardzo ważna, choć nie zawsze należycie zidentyfikowana. Efektywne wykonywanie wskazanych zadań własnych ma nie tylko znaczenie dla zachowania zasobu zabytkowego, ale również, jeżeli zostanie właściwie rozpoznane, korzystnie wpływa na rozwój lokalny, pobudzając wzrost ruchu turystycznego, a w konsekwencji rozwój gospodarczy i tworzenie

nowych miejsc pracy. Trzeba jednak pamiętać, że jednostki samorządu terytorialnego są również, zgodnie ze statystykami prowadzonymi przez Narodowy Instytut Dziedzictwa, właścicielem ok. 20% zabytków nieruchomych i w związku z tym są zobowiązane do ich zachowania w należytym stanie. Obowiązek opieki obciążający właścicieli to: naukowe badanie i dokumentowanie zabytków, prowadzenie wymaganych prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku, zabezpieczenie i utrzymanie zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystanie z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości; popularyzowanie i upowszechnianie wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury (art. 5 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). Zadania własne poszczególnych jednostek samorządu terytorialnego, odnoszące się do zachowania dziedzictwa kulturowego, należy więc postrzegać niezmiernie szeroko, a więc również z perspektywy gminy, powiatu i województwa jako właścicieli zabytków.

Do obowiązków organów samorządowych wszystkich szczebli należy ponadto uwzględnienie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przy sporządzaniu i aktualizacji (art. 18 ust.1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami):

- koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju,
- strategii rozwoju województw,
- planów zagospodarowania przestrzennego województw;
- planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej,
- analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu,
- strategii rozwoju gmin,
- strategii rozwoju ponadlokalnego,
- planów ogólnych gmin,
- miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego,
- decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej oraz decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

Wśród najistotniejszych ustaleń międzynarodowych, przyjętych w Polsce należy wymienić:

Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego z 16 listopada 1972 r. przyjęta na sesji w Paryżu (Dz. U. z 1976 r., nr 32, poz. 190).

Międzynarodowa umowa zobowiązująca państwa sygnatariuszy do identyfikacji, ochrony, konserwacji, rewaloryzacji i przekazania przyszłym pokoleniom dziedzictwa kulturowego i naturalnego. Ustanawia ochronę dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego o wyjątkowej powszechnej wartości, m.in. przez nadawanie międzynarodowego statusu ochrony i poprzez wpisanie na listę światowego dziedzictwa UNESCO.

W Art. 1. Konwencja definiuje dziedzictwo kulturowe jako:

- zabytki: dzieła architektury, monumentalnej rzeźby lub malarstwa, elementy i budowle o charakterze archeologicznym, napisy, groty i zgrupowania tych elementów, mające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia historii, sztuki lub nauki,

- zespoły: budowli oddzielnych lub łącznych, które ze względu na swą architekturę, jednolitość lub zespolenie z krajobrazem mają wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia historii, sztuki lub nauki,
- miejsca zabytkowe: dzieła człowieka lub wspólne dzieła człowieka i przyrody, jak również strefy oraz stanowiska archeologiczne mające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia historycznego, estetycznego, etnologicznego lub antropologicznego.

W rozumieniu Konwencji (Art.2) za dziedzictwo naturalne uważane są:

- pomniki przyrody utworzone przez formacje fizyczne i biologiczne albo zgrupowania takich formacji przedstawiające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia estetycznego lub naukowego,
- formacje geologiczne i fizjograficzne oraz strefy o ściśle oznaczonych granicach, stanowiące siedlisko zagrożonych zagładą gatunków zwierząt i roślin, mające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia nauki lub ich zachowania,
- miejsca lub strefy naturalne o ściśle oznaczonych granicach mające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia nauki, zachowania naturalnego piękna.

Konwencja o ochronie dziedzictwa architektonicznego Europy sporządzona w Grenadzie dnia 3 października 1985 r. (Dz. U. 2012 poz. 210)

Konwencja, która weszła w życie 1 grudnia 1987 r., a Polska ma obowiązek się do niej stosować od 1 marca 2012 r., obejmuje ochroną nie tylko zabytki, czyli wszelkie budowle i obiekty wyróżniające się szczególną wartością historyczną, archeologiczną, artystyczną, naukową, społeczną lub techniczną, włącznie z ich częściami składowymi i wyposażeniem, ale także takie dobra trwałe jak zespoły budynków czy tereny.

W przypadku zespołów budynków konwencja mówi o jednolitych zespołach zabudowy miejskiej lub wiejskiej, wyróżniających się szczególną wartością historyczną, archeologiczną, artystyczną, naukową, społeczną lub techniczną, na tyle zwartych, aby tworzyły określoną jednostkę urbanistyczną.

Za dziedzictwo architektoniczne podlegające ochronie konwencja uznaje również tereny jako dzieła stworzone wspólnie przez człowieka i naturę, stanowiące obszary częściowo zabudowane, dostatecznie wyodrębnione i jednolite, aby tworzyły jednostkę urbanistyczną, mającą szczególną wartość historyczną, archeologiczną, artystyczną, naukową, społeczną lub techniczną.

Europejska konwencja o ochronie dziedzictwa archeologicznego z 16 stycznia 1992 r., La Valetta (Dz. U. z 1996 r., Nr 120, poz. 564) – popularnie zwana konwencją maltańską

Najważniejszym rezultatem Konwencji Maltańskiej jest zapewnienie, że żadna inwestycja nie będzie niszczyła stanowisk archeologicznych bez przeprowadzenia wcześniejszych wykopalisk ratowniczych. Skutkiem wprowadzenia w życie tej zasady stało się:

- uwzględnianie obecności stanowisk archeologicznych w ocenach oddziaływania inwestycji na środowisko,
- zwiększenie liczby wykopalisk ratowniczych i radykalne zmniejszenie liczby wykopalisk podejmowanych w celach czysto badawczych (na stanowiskach archeologicznych niezagrożonych zniszczeniem),
- zwiększenie zapotrzebowania na instytucje i firmy archeologiczne, które mogą prowadzić wykopaliska ratownicze w trudnych warunkach (np. zimą), to z kolei doprowadziło w wielu

krajach do powstania tzw. archeologii komercyjnej lub kontraktowej, czyli pojawienia się licznych prywatnych firm wykopaliskowych.

Europejska konwencja krajobrazowa – sporządzona we Florencji dnia 20 października 2000 r. (Dz.U. z 2006 Nr 14 poz. 98)

Wielostronna umowa przyjęta w ramach Rady Europy 20 października 2000 r. we Florencji, przez Polskę została ratyfikowana w roku 2004.

Głównym celem Konwencji jest promowanie działań na rzecz krajobrazu, jego ochrona, zarządzanie i planowanie oraz organizowanie europejskiej współpracy w tym zakresie (art. 3). Do Konwencji nawiązują polskie polityki krajowe dotyczące zagospodarowania przestrzennego i polityki ekologicznej.

Konwencja UNESCO w sprawie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego, sporządzona w Paryżu dnia 20 października 2005 r. (Dz.U. z 2007 r., Nr 215, poz. 1585)

Cele konwencji to:

- ochrona i promowanie różnorodności form wyrazu kulturowego,
- tworzenie takich warunków dla kultur, by mogły się w pełni rozwijać i oddziaływać na siebie w sposób przynoszący im wzajemne korzyści,
- zachęcanie do dialogu kultur oraz szerszej wymiany kulturalnej na świecie w oparciu o szacunek i kulturę pokoju,
- popieranie międzykulturowości, tj. wspólnych form wyrazu kulturowego na drodze dialogu i wzajemnego poszanowania, rozwijania interakcji między kulturami i budowania pomostów między narodami,
- promowanie poszanowania różnorodności form wyrazu kulturowego i uświadamianie jej wartości na szczeblu lokalnym, krajowym i międzynarodowym,
- potwierdzenie znaczenia związku między kulturą i rozwojem na całym świecie, a zwłaszcza w krajach rozwijających się, oraz wspieranie krajowych i międzynarodowych działań ukierunkowanych na uznanie prawdziwej wartości tego związku,
- uznanie szczególnego charakteru działalności, dóbr i usług kulturalnych jako nośników tożsamości, wartości oraz znaczeń,
- potwierdzenie suwerennego prawa państw do wprowadzania w życie polityk oraz środków chroniących i promujących różnorodność form wyrazu kulturowego,
- umacnianie współpracy i solidarności międzynarodowej w duchu partnerstwa, ukierunkowanych w szczególności na zwiększenie potencjału krajów rozwijających się w zakresie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego.

Konwencja w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego sporządzona w Paryżu dnia 17 października 2003 r. (przyjęta 8 lutego 2011 r., Dz.U. Nr 179, 2011, poz. 1018)

Konwencja przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne UNESCO w październiku 2003 roku. Jest wyrazem zainteresowania kwestą ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Jest pierwszym międzynarodowym traktatem, który stwarza ramy prawne, administracyjne i finansowe, umożliwiające prowadzenie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego i podnoszenia jego

rangi. Konwencję ratyfikowało 146 państw. Konwencja weszła w naszym kraju w życie 16 sierpnia 2011. Główne cele Konwencji:

- ochrona niematerialnego dziedzictwa,
- zapewnianie poszanowania dla niematerialnego dziedzictwa wspólnot, grup i jednostek,
- wzrost na poziomie lokalnym, krajowym i międzynarodowym, świadomości znaczenia niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz zapewnienie, aby dziedzictwo to było wzajemnie doceniane przez różne grupy,
- zapewnianie międzynarodowej współpracy i pomocy w zakresie realizacji wszystkich wymienionych wyżej celów.

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady Europy – INSPIRE, (Ustawa z dnia 4 marca 2010 r. o infrastrukturze informacji przestrzennej Dz. U. 2010 nr 76 poz. 489)

Celem dyrektywy 2007/2/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 14 marca 2007 r. ustanawiającej infrastrukturę informacji przestrzennej we Wspólnocie Europejskiej (dyrektywy INSPIRE) jest utworzenie europejskiej infrastruktury informacji przestrzennej oraz ułatwienie dostępu do danych przestrzennych. Dyrektywa określa podstawowe zasady funkcjonowania infrastruktury w zakresie: metadanych, zbiorów danych przestrzennych i usług z nimi związanych. Reguluje zasady udostępniania i wspólnego korzystania z zasobów infrastruktury. Ponadto ustala mechanizmy koordynujące, monitorujące i raportujące wdrażanie INSPIRE w Unii Europejskiej.

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Cielądz, w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami jest zbieżny ze strategicznymi celami państwa prezentowanymi w następujących poniżej dokumentach.

4.1.1. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026

Ten podstawowy dokument dla systemu ochrony dziedzictwa kulturowego Rzeczypospolitej został przyjęty Uchwałą nr 242 Rady Ministrów z dnia 8 grudnia 2023 r. „Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026” realizuje podmiot wiodący – Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego – we współpracy z instytucjami podległymi MKiDN, m.in. z Narodowym Instytutem Dziedzictwa, Narodowym Instytutem Konserwacji Zabytków oraz Narodowym Muzeum Morskim w Gdańsku. Krajowy program głównym dokumentem strategicznym niezbędnym do realizacji ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, określającym cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także środki służące do realizacji wyznaczonych celów.

Głównym celem Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026 jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami poprzez optymalizację systemu ochrony dziedzictwa kulturowego, wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami i budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego.

Cel główny: **Zwiększenie odporności zasobu zabytkowego w Polsce** został dookreślony w trzech celach szczegółowych oraz w ośmiu kierunkach działań strategicznych.

Cel szczegółowy 1: weryfikacja wybranego zasobu zabytków i wzmocnienie narzędzi ochrony dziedzictwa o wyjątkowej wartości

Cel ten wynika z realizacją w Polsce celów strategicznych Unii Europejskiej: wprowadzania nowych technologii w budownictwie, termomodernizacji, modernizacji infrastruktury drogowej i kolejowej oraz dekarbonizacji. Ekologiczne i pasywne budownictwo oraz szybki transport tworzą normy, którym tradycyjne, „stare” rozwiązania budowlane nie są w stanie sprostać. Dlatego konieczna jest weryfikacja zasobu oraz stworzenie narzędzi kompleksowej ochrony zarządzania zwłaszcza obiektami najcenniejszymi i reprezentatywnymi dla wybranej kategorii i cech zasobu zabytkowego. Istotne jest więc włączenie Polski w najważniejsze programy międzynarodowe we współpracy z gremiami eksperckimi i wypracowanie spójnych narzędzi przeciwdziałania zagrożeniom. Wsparcia merytorycznego służb konserwatorskich, projektantów i właścicieli wymaga przygotowanie dokumentacji konserwatorskich na różnych szczeblach, zwłaszcza w przypadku obiektów objętych szczególną ochroną i opieką państwa. Doprecyzowanie przepisów i wzmocnienie ustawowych form ochrony zabytków w postaci pomnika historii i miejsc UNESCO dadzą podstawy prawne do zarządzania zasobem, który mimo swojej rangi ochrony systemowej, nie ma przepisów wykonawczych do realizacji koniecznych działań.

Cel szczegółowy 2: wzmocnienie potencjału organizacyjnego systemu ochrony zabytków

Cel ten jest implikowany znaczącym wzrostem postępowań administracyjnych w zakresie ochrony zabytków (rocznie 0 20—30%) wskazuje na konieczność poprawy efektywności i usprawnienia dostępu do baz danych cyfrowych w celu przyspieszenia weryfikacji dokumentów niezbędnych do formalnej i merytorycznej oceny zgromadzonych materiałów, a także niezbędnej reformy systemu finansowania ochrony i opieki nad zabytkami we współpracy międzyresortowej w zakresie m.in. kredytów preferencyjnych, crowdfundingu oraz ulg i zwolnień od podatku prac prowadzonych przy zabytku chronionym.

Cel szczegółowy 3: rola zabytków w zrównoważonym rozwoju (edukacja i partycypacja)

Cel ten wynika z realizacji jednego z celów strategicznych Unii Europejskiej, jakim jest zrównoważony rozwój. Do realizacji tych celów zobligowane są wszystkie kraje UE, które na poziomie krajowym powinny zintensyfikować działania w ramach wyznaczonych priorytetów. Działania dotyczące klimatu w związku z nasilającymi się i trudnymi do opanowania zmianami klimatycznymi stanowią obecnie jedno z ważniejszych zadań również w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Dokumenty strategiczne odnoszące się do ograniczenia zmian klimatycznych wymagają włączenia zasobu zabytkowego, tradycyjnych materiałów oraz technik budowlanych do zagadnień wspierających cele zrównoważonego rozwoju. Zadania mające na celu wypracowanie narzędzi przeciwdziałania zmianom klimatycznym powinny identyfikować i promować tradycyjne rozwiązania budowlane, ale także zrównoważone podejście do eksploataowania zabytków, ich roli w środowisku, stabilizowaniu ekosystemów, budowaniu bioróżnorodności i wspierania lokalnych samorządów i społeczności.

Plan finansowy przedstawiony w Krajowym Programie Ochrony Zabytków i Opiece nad Zabytkami 2023-2026 zamyka się kwotą 55 796 050 złotych.

4.1.2. Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju „Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności”

Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju „Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności” została przyjęta Uchwałą Nr 16 Rady Ministrów z dnia 5 lutego 2013 r. Polska 2030. Trzecia Fala Nowoczesności jest dokumentem o charakterze analitycznym i rekomendacyjnym, powstałym na

bazie ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju z dnia 6 grudnia 2006r. Określa on główne trendy, wyzwania i scenariusze rozwoju społeczno-gospodarczego Polski, a także kierunki przestrzennego zagospodarowania kraju, z uwzględnieniem zrównoważonego rozwoju. Stanowi opis nowego projektu cywilizacyjnego, zorientowanego na przyszłość, w perspektywie do 2030 roku. Głównym celem dokumentu **Polska 2030** jest poprawa jakości życia Polaków mierzona wskaźnikami jakościowymi, a także wartością oraz tempem wzrostu polskiego PKB.

4.1.3. Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 z perspektywą do 2030 r.

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 z perspektywą do 2030 r. została przyjęta Uchwałą Rady Ministrów z dnia 14 lutego 2017 r. Dokument ten jest aktualizacją średniookresowej Strategii Rozwoju Kraju 2020 i jest obowiązującym, kluczowym dokumentem państwa polskiego w obszarze średnio- i długofalowej polityki gospodarczej. Strategia stanowi podstawę dla zmian w systemie zarządzania rozwojem, w tym obowiązujących dokumentów strategicznych: strategii, polityk, programów. Głównym celem Strategii Odpowiedzialnego Rozwoju jest „Tworzenie warunków dla wzrostu dochodów mieszkańców Polski przy jednoczesnym wzroście spójności w wymiarze społecznym, ekonomicznym, środowiskowym i terytorialnym”.

W poniższym opisie głównych obszarów koncentracji działań oraz obszarów wpływających na osiągnięcie Strategii odniesiono się jedynie do tych, które są związane z ochroną zabytków i dziedzictwa narodowego.

W celu szczegółowym III – skuteczne państwo wymieniono „**Obszar E-państwo**” i projektem strategicznym realizowanym w jego ramach jest digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej. Służyć temu ma kontynuacja procesów związanych z digitalizacją, przechowywaniem i udostępnianiem różnego typu zasobów dziedzictwa cyfrowego w Polsce (muzealnych, bibliotecznych, archiwalnych, audiowizualnych i zabytków), w tym do celów ponownego wykorzystywania, w ramach którego digitalizację należy rozumieć jako nowoczesną formę konserwacji i zabezpieczania najcenniejszych zasobów kultury.

Wśród obszarów wpływającym na osiągnięcie celów Strategii wymieniono „Kapitał ludzki i społeczny” a czwartym z kierunków interwencji w tym obszarze wymieniono: wzmocnienie roli kultury dla rozwoju gospodarczego i spójności społecznej. W działaniach do 2030 r. ma to się przejawiać w:

- ochronie i promocji dziedzictwa narodowego poprzez:
 - wykorzystanie potencjału dziedzictwa dla wzmocniania kapitału społecznego oraz poczucia tożsamości i wspólnoty,
 - inwestycje w dziedzictwo narodowe (dobra kultury, nauki i sztuki, zabytki, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocja dziedzictwa kulturowego wpisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO).
- Wzmocnianie tożsamości, poczucia wspólnoty i więzi międzypokoleniowych, poprzez:
 - uczestnictwo i zwiększanie dostępu do instytucji i dzieł kultury na wszystkich poziomach funkcjonowania wspólnoty (lokalnym, regionalnym, narodowym),
 - likwidację „białych plam” w dostępie do kultury.

4.1.4. Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030

Dokument został przyjęty uchwałą nr 155 Rady Ministrów z dnia 27 października 2020 r. i stanowi kontynuację oraz aktualizację Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego, przyjętej 26 marca

2013 r. i jest instrumentem realizacji Strategii na Rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 z perspektywą do 2030 r.

W części Strategii poświęconej diagnozie obszaru „kultura” wskazano na:

- zły stan zabytków,
- niewykorzystany potencjał szlaków kulturowych,
- niewystarczający poziom ochrony zbiorów chodzących w skład narodowego zasobu bibliotecznego,
- brak spójnej i aktualnej krajowej koncepcji rozwoju cyfrowych zasobów kultury,
- deficyt kompetencji kulturowych,

ale wskazano także na rosnący potencjał muzeów w zakresie budowania kapitału społecznego.

Jako główny cel Strategii przyjęto wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków. W części poświęconej celom, kierunkom interwencji oraz narzędziom realizacji celu przyjęto trzy cele szczegółowe:

- Cel szczegółowy 1. Zwiększenie zaangażowania obywateli w życie publiczne.
- Cel szczegółowy 2. Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich.
- Cel szczegółowy 3. Zwiększenie wykorzystania potencjału kulturowego i kreatywnego dla rozwoju.

W strategii podkreślono, iż podstawą budowania silnego kapitału społecznego jest wzmacnianie prospołecznych postaw i tożsamości opartych na wspólnym dorobku kulturowym, co osiąga się poprzez szacunek do tradycji oraz poczucie przynależności do wspólnoty i jej historii. Istotnym elementem Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego będą działania ukierunkowane na wzmocnienie i wykorzystanie potencjału kultury i zasobów dziedzictwa narodowego na rzecz utrwalania wzorców kompetencji sprzyjających rozwojowi kapitału społecznego. Wśród zadań realizowanych w ramach celu szczegółowego 2 wyróżniono następujące priorytety:

- tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmacniania uczestnictwa w kulturze,
- ochronę dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury poprzez:
 - dalsze inwestowanie w zachowanie obiektów zabytkowych oraz usprawnianie systemu ochrony zabytków,
 - wsparcie zabytków uznanych za Pomniki Historii, między innymi poprzez projekt strategiczny „Rozwój Turystyki Kulturowej” obejmujący działania na rzecz zabytków uznanych za Pomniki Historii na tych szlakach,
 - kontynuację projektu „Krajobraz mojego miasta”, którego celem jest zapobieżenie chaosowi reklamowemu i zrównoważonemu planowaniu przestrzeni miejskiej,
 - rozbudowywanie kolekcji dzieł sztuki współczesnej,
 - poszukiwanie i odzyskiwanie zrabowanych podczas II wojny światowej dzieł sztuki,
- digitalizację, cyfrową rekonstrukcję i udostępnianie dóbr kultury poprzez między innymi realizację projektu strategicznego „Digitalizacja i Rozwój Kultury Cyfrowej”, w ramach którego zostaną podjęte następujące zadania:
 - kontynuacja procesu digitalizacji wszystkich rodzajów zasobów dziedzictwa kulturowego, w tym zasobów muzealnych, archiwalnych, audiowizualnych, bibliotecznych i zabytkowych w państwowych instytucjach kultury i archiwach,
 - systemowe udostępnianie zdigitalizowanych zasobów dziedzictwa kulturowego przez budowę centralnych punktów dostępu do zasobów kultury, nauki i administracji,

- inwentaryzacja cyfrowych zasobów kultury, obejmująca instytucje kultury, archiwa i inne jednostki, w tym naukowe, prowadzące lub zlecające digitalizację i przechowujące cyfrowe zbiory,
 - podnoszenie kompetencji cyfrowych,
 - nowelizacja przepisów regulujących całość polskiej przestrzeni internetowej,
- umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę, między innymi poprzez:
 - realizację do 2022 r. strategicznego projektu „Niepodległa” oraz wykorzystanie instrumentów „polityki pamięci” po 2022 r.
- wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą.

W Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego wymieniono szereg projektów strategicznych, które przypisano do zakresu interwencji, wśród których należy wymienić:

- Digitalizacja i Rozwój Kultury Cyfrowej.
- Dziedzictwo Buduje Wspólnotę (utworzenie sieci muzeów historycznych, których głównym celem jest opowiadanie o historii Polski z różnych perspektyw).
- Niepodległa (budowa kapitału społecznego i wspólnoty obywatelskiej, zogniskowany wokół obchodów 100 rocznicy odzyskania niepodległości Polski, obejmujący m.in. kształtowanie postaw patriotycznych, budowanie pamięci zbiorowej i spójnego wizerunku Polski, włączanie obywateli do działania na rzecz dobra wspólnego).
- Program Rozwoju Uniwersytetów Ludowych – których celem jest wzrost poziomu edukacji ustawicznej dorosłych mieszkańców gmin wiejskich i wiejsko miejskich oraz zwiększenie poziomu kapitału społecznego na obszarach wiejskich i w małych miastach.
- Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami.
- Rozwój Turystyki Kulturowej.

4.1.5. Ochrona dziedzictwa niematerialnego

16 sierpnia 2010 r. w Polsce weszła w życie Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Decyzją Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 15 lutego 2010 roku, zadania wynikające z realizacji zapisów Konwencji UNESCO z 2003 roku w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, zostały powierzone Narodowemu Instytutowi Dziedzictwa, co jest realizacją zapisu artykułu 13 Konwencji, pkt. d, iii, w sprawie powołania instytucji dokumentujących niematerialne dziedzictwo kulturowe i umożliwiających dostęp do tego dziedzictwa.

4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa.

Samorząd Województwa Łódzkiego jako właściciel obiektów zabytkowych, oraz jako jednostka samorządu terytorialnego poziomu regionalnego jest odpowiedzialny za wykonywanie zadań o charakterze wojewódzkim w zakresie opieki nad zabytkami na poziomie regionu. Do zadań samorządu województwa należy w szczególności:

- w zakresie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami:
 - uwzględnianie zadań ochrony zabytków i opieki nad zabytkami: przy sporządzaniu i aktualizacji strategii rozwoju województwa i planu zagospodarowania przestrzennego województwa (art. 18 ustawy),

- udzielanie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków, na zasadach określonych w uchwale podjętej przez sejmik województwa (art. 81 ustawy),
- sporządzanie wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami (art. 87 ustawy),
- w zakresie realizacji ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym: uwzględnianie w planie zagospodarowania przestrzennego województwa i planie zagospodarowania przestrzennego obszaru metropolitalnego systemu obszarów krajobrazu kulturowego oraz dziedzictwa kulturowego i zabytków (art. 39 ust. 3 p. 2),
- w zakresie z ustawy „krajobrazowej”:
 - sporządzanie dla obszaru województwa audytu krajobrazowego (art. 38a ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym).

Ponadto na podstawie odrębnych przepisów samorząd realizując swoje zadania w zakresie opieki nad zabytkami i dbałości o niematerialne dziedzictwo kulturowe może w szczególności:

- popularyzować dobre wzory aktywnej opieki nad zabytkami i dziedzictwem kulturowym,
- współpracować z jednostkami obu szczebli samorządu lokalnego w zakresie tworzenia prawnych form ochrony zabytków (parki kulturowe, plany miejscowe),
- organizować przedsięwzięcia edukacyjne związane z dziedzictwem kulturowym regionu oraz przedsięwzięcia promocyjne w tym zakresie,
- prowadzić promocję dziedzictwa materialnego i niematerialnego regionu,
- organizować współpracę z uczelniami na rzecz realizacji POnZ,
- obejmować patronatem Marszałka przedsięwzięcia w zakresie ochrony dziedzictwa,
- tworzyć katalogi wzorców budownictwa regionalnego charakterystycznego dla krajobrazów kulturowych poszczególnych części województwa,
- wspierać promocyjnie tradycyjne produkty regionalne,
- organizować spotkania i konferencje dotyczących problematyki dziedzictwa,
- wspierać własne instytucje kultury w realizacji projektów i zadań dotyczących dziedzictwa kulturowego regionu,
- przyznawać nagrody i stypendia osobom zajmującym się opieką nad zabytkami.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Cielądz, w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami jest zbieżny ze strategicznymi dokumentami wykonanymi na poziomie województwa, prezentowanymi w następujących poniżej dokumentach.

4.2.1. Strategia Rozwoju Województwa Łódzkiego 2030

Strategia Rozwoju Województwa Łódzkiego do roku 2030 przyjęta została w dniu 6 maja 2021 r. uchwałą nr XXXI/414/21 Sejmiku Województwa Łódzkiego. Jest to dokument własny samorządu wojewódzkiego i podstawowy dokument polityki regionalnej określający wizję, cele rozwoju społeczno-gospodarczego województwa, a także działania służące ich realizacji. Sformułowana w niej wizja rozwoju regionu zmierza do uzyskania w perspektywie roku 2030 celów rozwojowych zapewniających wyższą jakość życia mieszkańców regionu, w oparciu o potencjał nowoczesnej gospodarki.

W części analitycznej Strategii poświęcono uwagę na Koła Gospodyń Wiejskich, których działalność służy kultywowaniu kultury, folkloru i tradycji, integrowaniu lokalnej społeczności, rozwijaniu przedsiębiorczości kobiet. Województwo łódzkie z prawie 800 Kołami zajmuje 5 miejsce w Polsce. Poza Kołami Gospodyń Wiejskich istotną rolę w kultywowaniu folkloru i tradycji odgrywa

Ochotnicza Straż Pożarna, która poza swoją podstawową funkcją, bardzo mocno integruje ze sobą mieszkańców z każdej grupy wiekowej. Dla rozwoju kapitału społecznego istotny wpływ ma poczucie tożsamości regionalnej i lokalnej, na które składają się między innymi tradycja i dziedzictwo historyczne. Cenną inicjatywą angażującą mieszkańców w sprawy lokalnych społeczności jest budżet obywatelski, w jego ramach ostatniej edycji mieszkańcy województwa głosują, wybierając zadania do realizacji finansowane z puli wojewódzkiej.

Kultura i jej instytucje pełnią funkcję kreacyjną w stosunku do kapitału społecznego. Duże znaczenie dla jego budowania ma uczestnictwo w wydarzeniach i inicjatywach o charakterze kulturalnym, bowiem wzmacnia to poczucie wspólnoty i tożsamości. Organizacja wydarzeń kulturalnych może się odbywać m.in. za pośrednictwem bibliotek, domów kultury oraz oraz inne formy aktywności kulturalnej, związane m.in. z rozwojem technologii cyfrowych, ułatwiających korzystanie z zasobów kultury on-line. W środowiskach lokalnych coraz większą rolę odgrywają działania grup rekonstruktorów historycznych, spotkania grup osiedlowych czy kół gospodyń wiejskich. Mieszkańcy chętnie uczestniczą w festynach (dożynki, święta miast i gmin) czy koncertach plenerowych.

W historycznych jednostkach osadniczych występują problemy z ochroną zachowanej spuścizny, następuje sukcesywny zanik czytelności ich cech specyficznych, także tych będących świadectwem historycznej obecności mniejszości narodowych oraz wyznaniowych. Dzieje się tak za sprawą chaotycznego rozprzestrzeniania się zabudowy i braku harmonii w sposobie jej komponowania, prowadząc do stopniowego zaniku lokalnych form architektonicznych, tradycyjnych form zagospodarowania, tradycyjnego budownictwa wiejskiego.

Na terenie województwa łódzkiego budowaniu spójności terytorialnej sprzyja zrównoważona sieć osadnicza, z kluczową rolą jaką pełnią miasta, które są ogniskami rozwoju społeczno-gospodarczego a poprzez zlokalizowane w nich funkcje i instytucje są podstawą organizacji przestrzennej. Dla gminy Cielądz taką rolę pełni miasto Cielądz stanowiące biegun rozwoju społecznego i gospodarczego.

Na terenie województwa łódzkiego wyznaczono szereg Obszarów Strategicznej Interwencji (OSI), które z ustawą z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju (t.j. Dz. U. 2023 poz. 1259) są określonymi w strategii rozwoju obszarach o zidentyfikowanych lub potencjalnych powiązaniach funkcjonalnych lub o szczególnych warunkach społecznych, gospodarczych lub przestrzennych, decydujących o występowaniu barier rozwoju lub trwałych, możliwych do aktywowania potencjałów rozwojowych, do których kierowana jest interwencja publiczna łącząca inwestycje, w szczególności gospodarcze, infrastrukturalne lub w zasoby ludzkie, finansowane z różnych źródeł, lub rozwiązania regulacyjne.

Gmina Cielądz, wraz z 94 gminami województwa łódzkiego została zaliczona do Obszaru Zielonej Gospodarki, które charakteryzuje dominująca funkcja rolnicza, przyrodnicza oraz potencjał do rozwoju turystyki z uwagi na zasoby dziedzictwa kulturowego oraz zagospodarowanie turystyczne. Objęcie Gminy tym obszarem w dużym stopniu determinuje zakres i kierunki działań samorządu mające na celu rozwój gospodarczy Gminy, wzmocnienie kapitału ludzkiego oraz stworzenie atrakcyjnej i dostępnej przestrzeni gwarantującej zarówno ochronę środowiska, jak i wielofunkcyjny rozwój obszaru Gminy. Istotne będzie również wspieranie działań umożliwiających dywersyfikację gospodarczą tych obszarów związanych m.in. z rozwojem turystyki aktywnej, wspieraniem bazy turystycznej (w tym ekoturystyki i agroturystyki), rozbudową szlaków turystycznych i infrastruktury rowerowej, kreowaniem marki i popytu na usługi balneologiczne, uzdrowiskowe i rehabilitacyjne, budowaniem zintegrowanych produktów turystycznych opartych na walorach kulturowych i przyrodniczo-krajobrazowych oraz kultywowaniu tradycji, wykreowaniem wizerunku obszarów jako atrakcyjnych turystycznie, które będą sprzyjać budowaniu rozpoznawalnej marki turystycznej województwa.

W Strategii sformułowano wizję rozwoju, czyli pożądaný stan województwa w perspektywie 2030 r.: „Harmonijnie rozwijające się województwo w centrum Polski, przyjazne rodzinom, mieszkańcom miast i obszarów wiejskich. Region, w którym nowoczesna gospodarka idzie w parze z ochroną walorów kulturowych i przyrodniczych.

Dla osiągnięcia pożądaney wizji wyznaczono 3 cele strategiczne: w sferze gospodarczej, społecznej oraz przestrzennej i cele operacyjne wraz z towarzyszącymi im kierunkami działań. Cele związane z ochroną dziedzictwa kulturowego znalazły się w sferze przestrzennej: cel operacyjny 3.2 Ochrona i kształtowanie krajobrazu:

Kierunki działania

- Ochrona wartości i kształtowanie dziedzictwa kulturowego
- Ochrona i wykorzystanie walorów przyrodniczych i krajobrazowych
- Rewaloryzowanie, poszerzanie i wzbogacanie przestrzeni o atrakcyjnie zaaranżowane tereny zieleni.

4.2.2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa łódzkiego

Obowiązujący obecnie plan zagospodarowania przestrzennego województwa łódzkiego oraz plan zagospodarowania przestrzennego miejskiego obszaru funkcjonalnego Łodzi został przyjęty Uchwałą nr LV/679/18 Sejmiku Województwa Łódzkiego z dnia 28 sierpnia 2018 r. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa nie jest aktem prawnym, a jest aktem kierownictwa wewnętrznego i zobowiązuje władze województwa oraz inne podmioty administracji publicznej w zakresie przestrzegania priorytetów rozwojowych i prowadzenia polityki przestrzennej zgodnie z ustalonymi kierunkami. Ustanawia podstawę do konstruowania programów operacyjnych rozwoju województwa. Plan jest też podstawą do formułowania wniosków do studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego i ich oceny, pod kątem realizacji celów regionalnych. Samorządom lokalnym i inwestorom Plan dostarcza ponadto informacji, jakie dobre praktyki powinni stosować w gospodarowaniu przestrzenią. Plan uwzględnia między innymi założenia koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju oraz strategię rozwoju województwa, jest dokumentem o charakterze regionalnym. Stanowi jeden z elementów planowania strategicznego w kontekście koordynacji działań polityki przestrzennej na terenie województwa. Określa między innymi uwarunkowania i kierunki rozwoju województwa w zakresie organizacji struktury przestrzennej, infrastruktury technicznej i społecznej, ochrony środowiska czy lokalizacji inwestycji celu publicznego.

W rozdziale poświęconym dziedzictwu kulturowemu wśród 11 ośrodków w województwie łódzkim o randze regionalnej wymieniono Rawę Mazowiecką, oddziaływującą niewątpliwie na gminę Cielądz. W regionie łódzkim zidentyfikowano 7 podregionów kulturowych, charakteryzujących się odrębnościami i wykorzystaniem specyfiki związanej z kulturą i tradycją miejsca, wśród których znalazł się podregion rawski. Podregion ten jest zarazem najmniej wyróżniającym się spośród podregionów, a jego kultura ludowa nie manifestuje się tak wyrazistymi cechami jak w pozostałych

W planie zagospodarowania przestrzennego województwa łódzkiego nakreślono optymalną docelową wizję rozwoju województwa, którą przytoczono za Strategią Rozwoju Województwa Łódzkiego 2020 (dokument zastąpiony w 2021 r. Strategią Rozwoju Województwa Łódzkiego 2030): „Region spójny terytorialnie i wizerunkowo, kreatywny i konkurencyjny w skali kraju i Europy, o najlepszej dostępności komunikacyjnej, wyróżniający się atrakcyjnością inwestycyjną i wysoką jakością życia”. Do priorytetowych kierunków działań w najbliższych latach należy rewitalizacja

obszarów zdegradowanych w miastach, ze szczególnym uwzględnieniem historycznych struktur przestrzennych. W planie wskazano również kształtowanie stref rozwojowych, składających się z obszarów funkcjonalnych. Wśród obszarów wymieniono Obszary Turystyczne Dolin Rzecznych Pilicy, Warty i Bzury, dysponujące znacznym potencjałem środowiska przyrodniczego, dziedzictwa kulturowego i krajobrazu do rozwoju i kształtowania funkcji turystycznych i rekreacyjnych, charakteryzujące się przeplatającymi się formami zagospodarowania charakterystycznymi dla strefy rolnej i rolno-leśnej.

W planie wskazano także kierunku rozwoju przestrzennego oraz zasady zagospodarowania i kształtowania przestrzeni województwa i wśród nakreślonych celów szczegółowych wymieniono zachowanie dziedzictwa kulturowego, a kierunki działań powinny koncentrować się na zachowaniu materialnych jak i nie materialnych zasobów dziedzictwa kulturowego.

4.2.3. Wojewódzki program opieki nad zabytkami w województwie łódzkim na lata 2024–2027

Wojewódzki program opieki nad zabytkami na lata 2024-2027 został przyjęty Uchwałą Nr V/78/2024 Sejmiku Województwa Łódzkiego z dnia 2 września 2024 r. Obowiązująca obecnie edycja programu została opracowana przez Biuro Planowania Regionalnego Województwa Łódzkiego.

Na tożsamość kulturową województwa łódzkiego składają się tradycje i dziedzictwo odrębnych ziem historycznych, warunkujących wykształcenie etnograficznych podregionów kulturowych: łęczyckiego, łowickiego, opoczyńskiego, rawskiego oraz sieradzkiego (z piotrkowskim) i wieluńskiego oraz podregionu łódzkiego, o swoistej specyfice, wynikającej z XIX-wiecznych tradycji przemysłowych. Zbliżone warunki naturalne i warunki działalności gospodarczej, przy nieco odmiennych doświadczeniach historycznych (pomostowe położenie pomiędzy: Wielkopolską, Mazowszem, Małopolską i Śląskiem), nie doprowadziły do wykształcenia się silnych odrębności kulturowych, jednakże każdy podregion stworzył indywidualny model kulturowy, odznaczający się zestawem specyficznych cech, które przetrwały jedynie w niewielkim stopniu. Budowaniu poczucia więzi z regionem i wzmacnianiu tożsamości kulturowej służy zwłaszcza utrwalanie materialnych i niematerialnych przejawów tradycji historycznych, pamięci o zdarzeniach historycznych oraz wybitnych postaciach związanych z regionem, wielokulturowej spuścizny (w wymiarze etnicznym i religijnym). Podregion rawski wyróżnia się tradycjami muzycznymi, ale „najżywszymi” elementami folkloru jest obrzędowość związana ze świętami kościelnymi, której towarzyszy charakterystyczny strój ludowy. W twórczości ludowej przetrwała tradycja wytwarzania charakterystycznych elementów zdobniczych wystroju wnętrz: wycinanki w kształcie drzewek (rózgi rawskie), kwiaty z bibuły, haftowane i wyszywane serwety oraz poduszki (rawskie słynęło niegdyś z tkactwa i koronkarstwa). Słabo obecnie zachowane, tradycyjne drewniane budownictwo wiejskie charakteryzowała zrębowa konstrukcja bielona wapnem.

Obowiązek sprawowania ochrony zabytków spoczywa na organach administracji publicznej, a jej zasadniczym celem jest zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych dla trwałego zachowania zabytków, poprzez odpowiednie utrzymanie i zagospodarowanie, ponadto uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska, a także zapobieganie zagrożeniom. Samorząd Województwa Łódzkiego realizuje zadania z zakresu ochrony zabytków występując w podwójnej roli: po pierwsze jako właściciel obiektów zabytkowych oraz jako jednostka samorządu terytorialnego poziomu regionalnego odpowiedzialna za wykonywanie zadań o charakterze wojewódzkim w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami na poziomie regionu.

W programie zdefiniowano wizję i cel strategiczny programu, z których wizja rozwoju nakreślona w poprzedniej edycji programu jest nadal aktualna: „Region wyróżniający się różnorodnością walorów dziedzictwa kulturowego i spuścizny dziejowej, stanowiących podstawę wielokulturowej tożsamości województwa”. Podobnie jak wizja, tak i cel strategiczny programu pozostaje ten sam: „Zachowanie dla przyszłych pokoleń dziedzictwa kulturowego regionu jako istotnej części spuścizny dziejowej”.

W dokumencie nakreślono następujące cele, działania i zadania:

Cele operacyjne	Działania	Zadania
1. Atrakcyjny krajobraz kulturowy	1.1. Tworzenie uwarunkowań dla skutecznej ochrony dziedzictwa kulturowego	1.1.1. Tworzenie uwarunkowań prawnych i programowych 1.1.2. Tworzenie uwarunkowań finansowych
	1.2. Poprawa stanu zachowania i zabezpieczenia zabytków	1.2.1. Prowadzenie badań i opracowanie dokumentacji wartości dziedzictwa kulturowego
		1.2.2. Rewaloryzacja i właściwe zagospodarowanie zabytków z uwzględnieniem ich wartości i kontekstu krajobrazowego oraz adaptacji do zmian klimatycznych
		1.2.3. Poprawa jakości przestrzeni publicznych historycznych założeń przestrzennych miejskich i wiejskich z uwzględnieniem adaptacji do zmian klimatycznych
2. Tożsamość wielokulturowa regionu	2.1. Kreowanie marki Łódzkie poprzez elementy związane z dziedzictwem kulturowym	2.1.1. Identyfikacja, wsparcie i promocja unikatowych i specyficznych form tradycji
		2.1.2. Aktywizacja lokalnych społeczności na rzecz opieki nad zabytkami i zwiększania atrakcyjności zabytków
		2.1.3. Tworzenie, znakowanie i promocja szlaków kulturowych
	2.2. Edukacja kulturowa i upowszechnianie wiedzy o dziedzictwie kulturowym	2.2.1. Publikacja wydawnictw promujących dziedzictwo kulturowe regionu
		2.2.2. Organizacja i udział w wydarzeniach promujących materialne i niematerialne walory województwa łódzkiego
		2.2.2. Wykorzystanie ICT do promocji dziedzictwa kulturowego
3. Sprawny system zarządzania opieką nad dziedzictwem kulturowym	3.1. Tworzenie i udostępnianie cyfrowych baz danych oraz zasobów	3.1.1. Weryfikacja i digitalizacja zasobu wojewódzkiej ewidencji zabytków i gminnych ewidencji zabytków
		3.1.2. Stworzenie kompleksowego Systemu Informacji Przestrzennej o zabytkach
		3.1.3. Cyfryzacja muzealiów oraz rozwój form udostępniania zabytków ruchomych w muzeach
	3.2. Wzmacnianie potencjału organizacyjnego instytucji działających na rzecz dziedzictwa kulturowego	3.2.1. Wspieranie współpracy instytucji, organizacji oraz jednostek administracji w zakresie ochrony dziedzictwa
		3.2.2. Wspieranie działalności instytucji i organizacji sektora kultury w zakresie ochrony dziedzictwa

W Programie sprecyzowano następujące zadania dla samorządu województwa łódzkiego dla realizacji postawionych celów, działań i zadań:

CEL OPERACYJNY 1.	Atrakcyjny krajobraz kulturowy
Działanie 1.1.	Tworzenie uwarunkowań dla skutecznej ochrony dziedzictwa kulturowego
Zadanie 1.1.2.	Tworzenie uwarunkowań finansowych

Wzmocnienie systemu finansowania prac remontowych i konserwatorskich obiektów zabytkowych	Przyznawanie w ramach konkursu dotacji na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków województwa łódzkiego (ze szczególnym uwzględnieniem obiektów zagrożonych i w złym stanie zachowania). Organizacja naboru do programu „Mała architektura zabytkowa”, w ramach którego przyznawana jest pomoc finansowa na rzecz jednostek samorządu terytorialnego województwa łódzkiego w formie dotacji celowej, przeznaczonej na realizację zadań własnych
	Dofinansowanie prac rewaloryzacyjnych w obiektach zabytkowych.
Wdrażanie mechanizmów wsparcia dla projektów obywatelskich dotyczących materialnego i niematerialnego dziedzictwa regionu	Dofinansowanie projektów obywatelskich dotyczących materialnego i niematerialnego dziedzictwa regionu.
	Organizacja konkursu ofert na realizację zadań publicznych województwa łódzkiego z zakresu kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.
	Prowadzenie procedury naboru projektów oraz nadzór nad realizacją zadań w ramach Budżetu Obywatelskiego Województwa Łódzkiego „ŁÓDZKIE NA PLUS”.
CEL OPERACYJNY 1. Atrakcyjny krajobraz kulturowy	
Działanie 1.2. Poprawa stanu zachowania i zabezpieczenia zabytków	
Zadanie 1.2.2. Prowadzenie badań i opracowanie dokumentacji wartości dziedzictwa kulturowego	
Opracowanie audytu krajobrazowego	Przygotowanie dokumentu przez Biuro Planowania Przestrzennego Województwa Łódzkiego w Łodzi zawierającego wskazanie krajobrazów priorytetowych uwzględniających elementy dziedzictwa kulturowego.
Przyznawanie nagród za najlepsze prace naukowe z zakresu dziedzictwa kulturowego	Organizacja konkursu o nagrody Marszałka Województwa Łódzkiego za najlepsze rozprawy i prace tematycznie związane z województwem łódzkim.
CEL OPERACYJNY 2. Tożsamość wielokulturowa regionu	
Działanie 2.1. Kreowanie marki Łódzkie poprzez elementy związane z dziedzictwem kulturowym	
Zadanie 2.1.1. Identyfikacja, promocja unikatowych i specyficznych form tradycji	
Identyfikacja i rejestracja tradycyjnych produktów regionalnych	Bieżąca aktualizacja Listy Produktów Tradycyjnych dostępnej na stronie samorządu (https://www.lodzkie.pl/zywnosc-tradycyjna/produkty-tradycyjne-i-regionalne/lista-produktow-tradycyjnych-wojewodztwa-lodzkiego).
	Aktualizacja warstwy obiektów Produkty Tradycyjne w Portalu Turystyka Regionalna w Geoportalu Województwa Łódzkiego (www.geoportal.lodzkie.pl).
Promocja form tradycji wpisanych na Krajową Listę Niematerialnego Dziedzictwa	Kontynuacja wykorzystania procesji Bożego Ciała w Łowiczu oraz zwyczaju układania dywanów kwiatowych w procesji Bożego Ciała w Spycimierzu jako ważnego przedmiotu promocji.
Tworzenie warunków dla wykorzystania specyficznych form tradycji przez lokalnych przedsiębiorców działających w sektorze przemysłów kreatywnych	Popularyzacja specyficznych form tradycji wśród przedsiębiorców działających w sektorze przemysłów kreatywnych (m.in.: wzornictwa, designu, muzyki) na rzecz tworzenia produktów.
CEL OPERACYJNY 2. Tożsamość wielokulturowa regionu	
Działanie 2.1. Kreowanie marki Łódzkie poprzez elementy związane z dziedzictwem kulturowym	
Zadanie 2.1.2. Aktywizacja lokalnych społeczności na rzecz opieki nad zabytkami i zwiększania atrakcyjności zabytków	
Wspieranie sieciowania współpracy na rzecz rozwijania wizerunkowych produktów turystycznych związanych z dziedzictwem	Organizacja spotkań z podmiotami działającymi w sektorze kultury i turystyki w celu stworzenia warunków dla skutecznej kooperacji w zakresie komercjalizacji dziedzictwa kulturowego w ujęciu produktowym.
Wspieranie sieciowania współpracy instytucji kultury z lokalnymi społecznościami	Promocja w instytucjach kultury koncepcji instytucjonalnego wsparcia działalności inicjatyw oddolnych (tj. twórcy indywidualni, stowarzyszenia – w tym LGD, Koła Gospodyń Wiejskich i społeczni opiekunowie zabytków).
CEL OPERACYJNY 2. Tożsamość wielokulturowa regionu	
Działanie 2.2. Edukacja kulturowa i upowszechnianie wiedzy o dziedzictwie kulturowym	
Zadanie 2.2.1. Publikacja wydawnictw promujących dziedzictwo kulturowe regionu	
Publikacja wydawnictw promujących dziedzictwo kulturowe regionu (m.in. zabytki, krajobraz kulturowy, elementy kultury niematerialnej, wyniki badań archeologicznych)	Publikacja map, broszur turystycznych, informatorów etc.
	Publikacja broszur i opracowań dotyczących potraw regionalnych.
CEL OPERACYJNY 2. Tożsamość wielokulturowa regionu	
Działanie 2.2. Edukacja kulturowa i upowszechnianie wiedzy o dziedzictwie kulturowym	
Zadanie 2.2.2. Organizacja i udział w wydarzeniach promujących materialne i niematerialne walory województwa łódzkiego	
Objęcie patronatem wydarzeń i przedsięwzięć promujących dziedzictwo kulturowe regionu	Patronaty nad konkursami dotyczącymi dziedzictwa kulturowego (m.in. rewitalizacji, remontów obiektów zabytkowych, kreowania przestrzeni publicznych, edukacji kulturowej).
	Patronat nad imprezami targowymi promującymi dziedzictwo kulturowe regionu.
	Patronat nad konferencjami, sympozjami, festiwalami, wydarzeniami kulturalnymi promującymi dziedzictwo.
Udział w wydarzeniach targowo-wystawienniczych	Czynne uczestnictwo w międzynarodowych targach turystycznych - organizowanie stoiska regionalnego lub udział w giełdach kooperacyjnych.

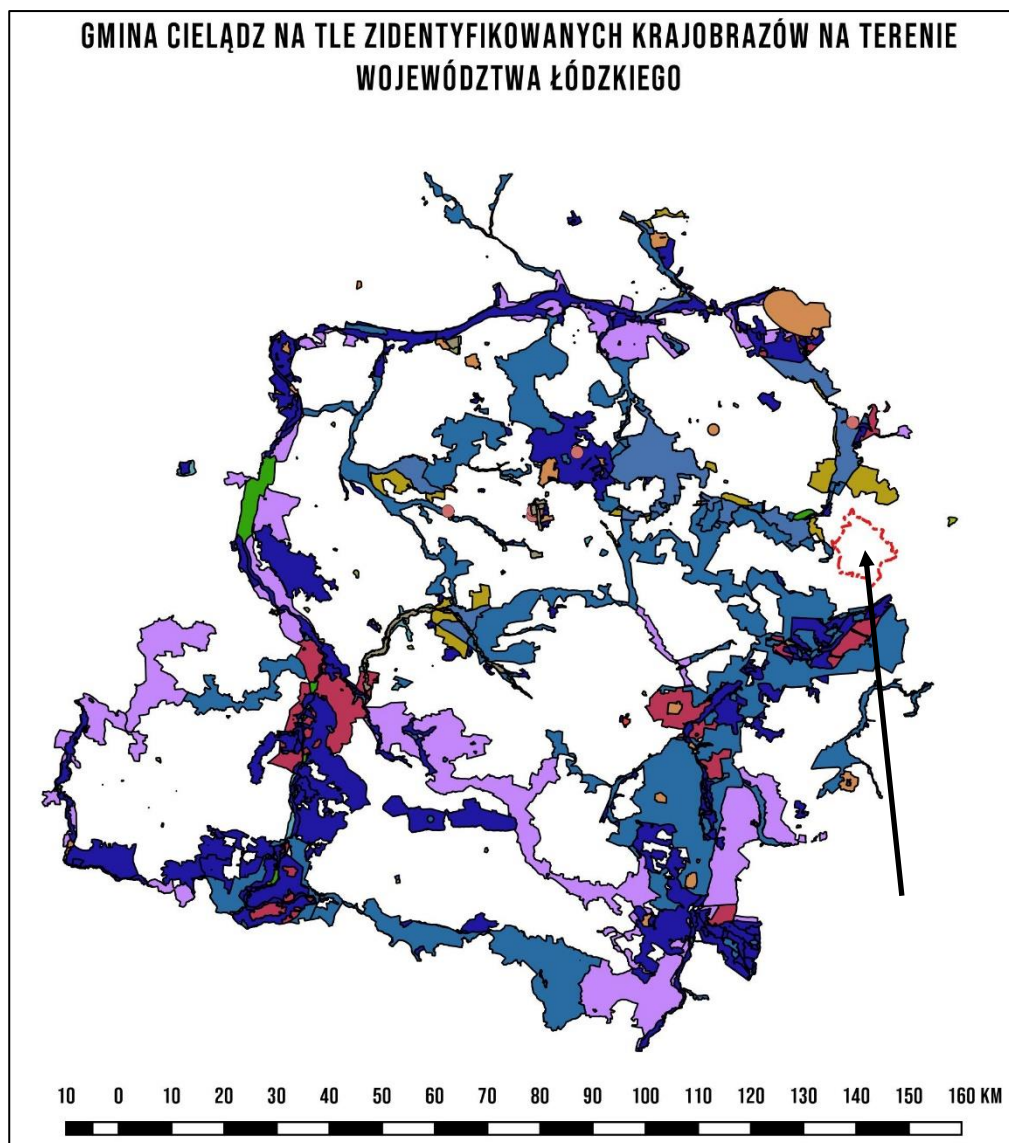
	Organizacja wydarzeń promocyjnych oraz udział w międzynarodowych wydarzeniach targowo-wystawienniczych w kraju i za granicą.
Nadzór nad organizacją Europejskich Dni Dziedzictwa w regionie	Koordinacja wydarzenia przez instytucje kultury Samorządu Województwa Łódzkiego (Muzeum Archeologiczne i Etnograficzne w Łodzi, Łódzki Dom Kultury)
Organizowanie wydarzeń promujących dziedzictwo kulturowe regionu	Organizowanie wydarzeń turystycznych promujących dziedzictwo kulturowe regionu jako atrakcje turystyczne w ramach imprez organizowanych na terenie województwa
Organizacja konkursów związanych z dziedzictwem kulturowym	Organizacja konkursów promujących dziedzictwo kulturowe regionu. Organizacja konkursów i wydarzeń związanych z promocją dziedzictwa kulinarnego oraz produktów tradycyjnych i regionalnych. Promocja produktów tradycyjnych podczas wydarzeń organizowanych przez Województwo Łódzkie. Organizacja konkursów promujących produkty regionalne (np. „Smak tradycji” skierowany do Kół Gospodyń Wiejskich i stowarzyszeń kultywujących tradycję kulinarną regionu); www.smak-tradycji.pl/ .
CEL OPERACYJNY 2. Tożsamość wielokulturowa regionu	
Działanie 2.2. Edukacja kulturalna i upowszechnianie wiedzy o dziedzictwie kulturowym	
Zadanie 2.2.3. Wykorzystanie ICT do promocji dziedzictwa kulturowego	
Promocja walorów dziedzictwa kulturowego regionu w Internecie, w ramach kreowania marki Łódzkie	Prowadzenie jednej rozpoznawalnej platformy Łódzkiego, na bazie administrowanych przez jednostki UMWŁ stron internetowych prezentujących dziedzictwo kulturowe regionu (lodzkie.pl): promujelodzkie.pl , lodzkie.pl/turystyka , lodzkie.pl/kultura . Prowadzenie oficjalnego profilu Województwo Łódzkie w ramach mediów społecznościowych: Instagram, X, Facebook.
CEL OPERACYJNY 3. Sprawny system zarządzania opieką nad dziedzictwem kulturowym	
Działanie 3.2. Wzmacnianie instytucji działających na rzecz dziedzictwa kulturowego	
Zadanie 3.2.2. Wspieranie działalności instytucji i organizacji sektora kultury w zakresie ochrony dziedzictwa	
Wsparcie instytucji kultury oraz zabytkowych nieruchomości, pozostających w zarządzie samorządu województwa łódzkiego	Przyznawanie dotacji, w tym stanowiących uzupełnienie wkładu własnego, na realizację projektów dotyczących inwestycji i działalności bieżącej (w tym wydarzeń dotyczących dziedzictwa kulturowego i edukacji regionalnej).
Realizacja projektów wspierających wymianę dobrych praktyk w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym	Realizacja zadania pn. Regiony Rewitalizacji Edycja 3.0 czyli wzmacnianie zdolności gmin do programowania i wdrażania działań rewitalizacyjnych poprzez promocję rewitalizacji, organizację wsparcia edukacyjnego i doradczego, wymianę doświadczeń oraz udzielanie Regionalnych Grantów na Rewitalizację, jak również integrowanie środowisk zainteresowanych rewitalizacją.
Kompleksowy System Informacji Przestrzennej województwa łódzkiego	System Informacji Przestrzennej na poziomie województwa zawierający kompletne, wysokiej jakości dane o zasobach dziedzictwa kulturowego, zasilany w aktualne informacje.

4.2.4. Audyt Krajobrazowy Województwa Łódzkiego

Audyt Krajobrazowy Województwa Łódzkiego jest wyrazem polityki samorządu województwa w zakresie krajobrazu jako dobra wspólnego, polityki ukierunkowanej na ochronę, gospodarowanie i planowanie krajobrazu. Nadrzędnym celem audytu krajobrazowego jest wskazanie krajobrazów priorytetowych, które wymagają zachowania oraz wskazanie zasad i warunków ich kształtowania. Zgodnie z definicją zawartą w art. 2 pkt 22 ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2024 r. poz. 1130) audyt krajobrazowy jest aktem planowania przestrzennego, uchwalanym przez sejmik województwa. Zgodnie z art. 38a ust. 1 zarząd województwa sporządza audyt krajobrazowy nie rzadziej niż raz na 20 lat.

Audyt krajobrazowy województwa łódzkiego został uchwalony 15 kwietnia 2025r. uchwałą nr XIII/150/25 Sejmiku Województwa Łódzkiego z dnia 15 kwietnia 2025 r. w sprawie uchwalenia Audytu krajobrazowego województwa Łódzkiego, wszedł w życie z dniem 1 lipca 2025 r.

Jak wynika z zamieszczonej poniżej mapki teren gminy Cielądz nie znajduje się w zasięgu żadnego z obszarów z krajobrazami priorytetowymi.

4.3. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie powiatu

4.3.1. Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami dla Powiatu Rawskiego na lata 2022-2025

Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami dla Powiatu Rawskiego na lata 2022-2025 przyjęty został Uchwałą nr XLVIII/280/2022 Rady Powiatu Rawskiego w Rawie Mazowieckiej z dnia 29 lipca 2022 r. Wśród mocnych stron charakteryzujących obszar powiatu Rawskiego w zakresie walorów i zasobów dziedzictwa kulturowego i tożsamości regionalnej stwierdzono, że posiada on bardzo duży potencjał, wynikający z wysokich walorów krajobrazu kulturowego, bogatej historii, istnieniem wielu cennych obiektów reprezentujących różne formy kultury. Dodatkowo istnienie historycznych szlaków kulturowych stanowi silny potencjał terenu. Przez teren powiatu przebiegają drogi pielgrzymkowe w kierunku Częstochowy dając możliwość rozwoju turystyki pielgrzymkowej. Wśród słabych stron zwrócono uwagę na niewystarczającą promocję kolejki wąskotorowej, nieodwracalne zniszczeniu niektórych obiektów zabytkowych.

Jako główne założenia Powiatowego programu opieki nad zabytkami dla powiatu rawskiego wymieniono:

1) **ochronę walorów i wartości materialnych i niematerialnych przy jednoczesnym ich wykorzystaniu jako czynnik rozwoju obszaru Powiatu Rawskiego,**

z następującymi działaniami:

- zachowania krajobrazu kulturowego,
- kontynuacji rozpoczętych działań rewaloryzacyjnych i remontowych, rewitalizacji historycznych układów przestrzennych z jednoczesnym wykorzystaniem jako przestrzeń publiczną stanowiącą salony w obrębie Powiatu Rawskiego,
- dalszej rewaloryzacji obiektów sakralnych,
- adaptacji obiektów i obszarów zabytkowych na cele edukacyjne, kulturalne i społeczne
- tworzenia nowych atrakcji w oparciu o zasoby dziedzictwa kulturowego Powiatu Rawskiego,
- wzrostu identyfikacji mieszkańców z kulturą regionu i uczestnictwo w wydarzeniach kulturalnych,
- poprawy społecznej akceptacji do konieczności ochrony zabytków

2) **promocję zasobów i walorów dziedzictwa kulturowego Powiatu Rawskiego,**

z następującymi działaniami:

- edukację regionalną mieszkańców,
- wydawnictwa i programy edukacyjne,
- digitalizację walorów i zasobów dziedzictwa kulturowego,
- zamieszczenie aktualnych wykazów Gminnych Ewidencji w BIP-ie.

W programie opieki nad zabytkami powiatu rawskiego na lata 2022-2025 za cel operacyjny postawiono „**Cenne dziedzictwo kulturowe Powiatu Rawskiego podstawą dumy i motywem rozwoju**”. Dla realizacji wyznaczono cel operacyjny: „**Kreowanie wartości i walorów Powiatu Rawskiego**” z następującymi działaniami i towarzyszącymi im zadaniami:

Działanie 1: Zachowanie ciągłości cennych wartości dziedzictwa kulturowego

Zadania:

- prowadzenie zintegrowanych – kompleksowych działań rewitalizacyjnych tkanki urbanistycznej w ramach realizowanych projektów rewitalizacji struktur historycznych,
- utworzenie parku kulturowego,
- wyeksponowanie obiektów rozwoju turystyki i oznakowanie zabytków znajdujących się w rejestrze WKZ,
- wspieranie prac w zakresie wykonywania zabezpieczeń przeciwpożarowych i przeciwwłamaniowych,
- ochrona, rewaloryzacja i rozwój turystyki kulturowej i pielgrzymkowej,
- przeprowadzenie prac rewaloryzacyjnych zabytkowych układów zieleni z terenu Powiatu Rawskiego,
- promocja przeprowadzonych prac rewaloryzacyjnych zabytkowych parków miejskich wyróżnionych w konkursie Towarzystwa Urbanistów Polskich Oddział w Łodzi,
- stworzenie mechanizmu współpracy w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym,
- poprawa stanu obiektów zamieszczanych w gminnych ewidencjach zabytków,
- stworzenie mechanizmu współpracy w ochrony dziedzictwa kulturowego,

Działanie 2: Kreowanie poczucia tożsamości regionalnej

Zadania:

- upowszechnianie opowieści o ziemi rawskiej,
- organizacja imprez o charakterze kulturowym,

- promocja imprez o charakterze kulturowym,
- wykreowanie pamiątek regionalnych,
- kreowanie wizerunku i folkloru Powiatu Rawskiego,
- promowanie układania kobierca z płatków kwiatów w kościele oo. Pasjonistów w Rawie Mazowieckiej,
- wpisanie specjalów lokalnych na Ministerialną listę krajowych produktów regionalnych i promocja specjalów regionalnych,
- edukacja regionalna mieszkańców,
- współorganizacja wycieczki wąskotorówką,
- organizacja konkursu fotograficznego „MAGIA ZIEMI RAWSKIEJ” - uroki rawskiej ziemi,
- organizacja konkursów związanych z dziedzictwem materialnym i niematerialnym Powiatu Rawskiego;
- współpraca ze Społecznymi Opiekunami Zabytków,

Działanie 3: Rozwój turystyki kulturowej w oparciu o walory kulturowe i historię obszaru

Zadania:

- kreowanie markowych produktów np. kolejka wąskotorowa, krajobraz kulturowy dorzecza Rawki,
- promocja postaci historycznych związanych z Powiatem Rawskim,
- poprawa stanu i dostępności zabytków ruchomych w muzeach oraz obiektach sakralnych,

4.3.2. Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktów zbrojnych i sytuacji kryzysowych Powiatu rawskiego.

Powiat rawski posiada aktualny Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktów zbrojnych i sytuacji kryzysowych. Dokument nie jest on dostępny na stronach internetowych powiatu rawskiego prezentowane poniżej uwagi dotyczą modelowego planu ochrony zabytków.

Ochrona zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, polega na wykonywaniu następujących przedsięwzięć:

- prace przygotowawcze w okresie poprzedzającym wystąpienie konfliktu zbrojnego lub sytuacji kryzysowej,
- prace w okresie podwyższonej gotowości, to jest w okresie narastania bezpośredniego zagrożenia,
- reagowanie w czasie wystąpienia i trwania konfliktu zbrojnego lub sytuacji kryzysowej,
- zabezpieczenie i dokumentowanie po zakończeniu konfliktu zbrojnego lub sytuacji kryzysowej.

4.3.3. Przynależność Gminy Cielądz do związków i stowarzyszeń na szczeblu wojewódzkim i powiatowym.

Gmina Cielądz należy do następujących związków i stowarzyszeń:

- Związek Gmin Wiejskich Rzeczypospolitej Polskiej,
- Związek Gmin i Powiatów Dorzecza Bzury,
- Stowarzyszenie Rozwoju Ziemi Rawskiej,
- Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania „Kraina Rawki”,
- Łódzkie Stowarzyszenie Samorządowe „PomagaMY”.

4.3.4. Inicjatywy Lokalne o charakterze regionalnym

Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania „Kraina Rawki”

Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania „Kraina Rawki” zostało utworzone 10 marca 2006 r. i swoim zasięgiem obejmuje obszar dziewięciu gmin: Biała Rawska, Cielądz, Kowiesy, Puszcza Mariańska, Regnów, Rawa Mazowiecka, Sadkowice, Wiskitki, Żelechlinek położonych na terenie powiatów: rawskiego, skierniewickiego, tomaszowskiego i żyrardowskiego.

Stowarzyszenie „Dolina Pilicy” realizuje obecnie Strategię Rozwoju Lokalnego kierowanego przez Społeczność objętą Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020, zaktualizowaną w kwietniu 2023 r. Nadrzędną misją Strategii jest poprawa poziomu życia mieszkańców, wykorzystując do tego celu lokalne zasoby i potencjał: surowce, miejscową infrastrukturę, lokalizację, regionalne i historyczne dziedzictwo, społeczny kapitał. Założony cel misji ma zostać osiągnięty za pomocą trzech celów ogólnych:

Cel ogólny 1:

„Kraina Rawki” mieszkańcami silna

Cel szczegółowy:

Zintegrowana i aktywna społeczność obszaru LGD „Kraina Rawki”.

Przedsięwzięcia

- Rozwój ogólnodostępnych miejsc kulturalno-integracyjnych.
- Rozwój ogólnodostępnych miejsc rekreacji dla dzieci i dorosłych.
- Stworzenie ofert spędzania wolnego czasu i podnoszenia kompetencji dla osób do 25 roku życia i osób w wieku 50+.
- Organizacja wydarzeń integrujących mieszkańców i rozwijających ich pasje

Cel ogólny 2:

„Obszar LGD „Kraina Rawki” atrakcyjny dla inwestorów”

Cel szczegółowy:

Mieszkańcy „Krainy Rawki” napędzają gospodarkę regionu;

Przedsięwzięcia

- Organizacja doradztwa prowadzonego przez ekspertów z zakresu pozyskiwania funduszy z budżetu LGD na podjęcie działalności gospodarczej.
- Organizacja doradztwa prowadzonego przez ekspertów z zakresu pozyskiwania funduszy z budżetu LGD na rozwój działalności gospodarczej.
- Podnoszenie wiedzy i kompetencji mieszkańców w zakresie przedsiębiorczości

Cel ogólny 3:

„LGD „Kraina Rawki” turystyczną marką region”

Cel szczegółowy:

Wzrost kompetencji turystycznych mieszkańców obszaru LGD „Kraina Rawki”

Przedsięwzięcia:

- Budowa infrastruktury turystycznej.
- Organizacja szkoleń z zakresu podniesienia wiedzy mieszkańców nt. działalności w sferze turystyki.
- Realizacja przedsięwzięć mających na celu renowację i promocję zabytków.
- Tworzenie obiektów pełniących funkcję lokalnych muzeów.
- Realizacja operacji mających na celu promocję obszaru.
- Promocja walorów turystycznych regionu.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy)

Jednym z narzędzi ochrony zabytków nieruchomych są ustalenia miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Ich zadaniem jest m.in. określanie rozwiązań niezbędnych do:

- zapobiegania zagrożeniom dla zabytków,
- zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji
- przywracania zabytków do jak najlepszego stanu,
- uwzględnianie opieki nad zabytkami przy ustalaniu przeznaczenia i zasad zagospodarowania terenu (w tym sposobu kształtowania zabudowy), np. poprzez wyznaczenie odpowiednio do potrzeb stref ochrony konserwatorskiej, w których obrębie stanowić można ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę zabytków znajdujących się na danym obszarze.

Ustalenia miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego stanowią formę ochrony dla zabytków znajdujących się ewidencji, a nie wpisanych do rejestru zabytków, jedyną jeśli chodzi o zachowanie właściwego kontekstu krajobrazowego zabytków.

Nie wykorzystywanym narzędziem przez rady gmin są uchwały krajobrazowe, tzw. kodeksy reklamowe, ustalane na podstawie art. 37a ust. 1 ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym. Kodeks reklamowy, w zależności od strefy, określa zasady zachowania i kształtowania ładu przestrzennego, ochrony krajobrazu kulturowego oraz tożsamości miejsca, poprawy jego wizerunku, przeciwdziałania dysharmonii i agresji wizualnej spowodowanej m.in. przez liczne reklamy.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Cielądz zgodny jest z następującymi dokumentami wykonanymi na poziomie gminy.

Zagospodarowanie przestrzenne gminy Cielądz

24 września 2023 weszła w życie Ustawa z 7 lipca 2023 r. o zmianie ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz niektórych innych ustaw. Część zapisów ustawy wejdzie w życie z początkiem 2025 i 2026 r. Zgodnie z ustawą plan ogólny zastąpi studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy. W przeciwieństwie do studium plan ogólny będzie aktem prawa miejscowego. Jego ustalenia dadzą podstawę do uchwalania planów miejscowych oraz wydawania decyzji o warunkach zabudowy. W planie ogólnym zostaną określone strefy planistyczne oraz gminne standardy urbanistyczne. Można będzie też ustalić obszary uzupełnienia zabudowy i obszary uzupełnienia zabudowy śródmiejskiej. Zgodnie z ustawą plany ogólne powinny zostać przyjęte do dnia 1 stycznia 2026 roku. Według aktualnie obowiązujących przepisów, w przypadku gdy gmina nie zdąży z uchwaleniem planu ogólnego do 2026 roku to nie będzie miała możliwości wydania nowych decyzji o lokalizacji inwestycji celu publicznego lub warunkach zabudowy. Ważność natomiast zachowałyby decyzje wydane wcześniej (i wciąż w mocy), a także realizować można byłoby inwestycje w oparciu o miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego. Znowelizowana ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym utrzymała w mocy wszystkie obowiązujące w dniu wejścia ustawy w życie, to jest 24 września 2023 r., akty planowania przestrzennego, czyli również miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego.

W celu realizacji rozwoju przestrzennego zmieniona została hierarchia aktów planowania przestrzennego, a ustawa zmieniająca nałożyła na gminy obowiązek obligatoryjnego sporządzenia

strategii rozwoju gminy, co stanowi etap reformy planowania i zagospodarowania przestrzennego zapisanej w Krajowym Planie Odbudowy i Zwiększania Odporności. Do momentu wejścia w życie ustawy zmieniającej strategia rozwoju gminy, przewidziana w art. 10e ust. 1 ustawy z 8.3.1990 r. o samorządzie gminy, była aktem fakultatywnym. Obecnie staje się to dokumentem, który musi być przyjęty w każdej gminie, a dodatkowo musi zawierać postanowienia uszczegóławiające zakres modelu struktury funkcjonalno-przestrzennej gminy oraz ustaleń i rekomendacji w zakresie kształtowania i prowadzenia polityki przestrzennej, czyli strategia rozwoju gminy musi zawierać długookresową, strategiczną wizję rozwoju przestrzennego gminy, wynikającą z uwarunkowań związanych z jej położeniem, trendami rozwojowymi (zarówno globalnymi, np. demograficznymi, klimatycznymi czy technologicznymi, jak i specyficznymi dla gminy), oraz kierunki zmian przestrzennych planowanych w związku z jej realizacją.

5.1.1. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego gminy Cielądz

Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego stanowią akt prawa miejscowego i podstawę planowania przestrzennego w gminie stanowiąc powszechnie obowiązujące przepisy na terenie gminy, określający przeznaczenie, warunki zagospodarowania, zabudowy terenu a także rozmieszczenia inwestycji celu publicznego. Na terenie Gminy Cielądz obowiązuje 9 miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego obejmujących 21,4% powierzchni gminy. W prezentowanym poniżej zestawieniu ujęto wszystkie obowiązujące plany zagospodarowania przestrzennego na terenie Gminy Cielądz, z informacją o obecności zapisów dotyczących ochrony dóbr kultury oraz z przytoczeniem zapisów ochronnych w planach, w których takie zapisy się pojawiły.

	NR UCHWAŁY I NAZWA PLANU	NUMER UCHWAŁY	DATA UCHWAŁY	ZAPISY DOTYCZĄCE OCHRONY ZABYTKÓW
1.	Uchwała Nr XXV/120/98 Rady Gminy w Cielądzu z dnia 29 maja 1998 r. w sprawie zmiany planu przestrzennego zagospodarowania Gminy Cielądz	XXV/120/98	1998-05-29	TAK
2.	Uchwała Nr XXXVII/230/2002 Rady Gminy w Cielądzu z dnia 29.09.2002 r. w sprawie zmiany planu przestrzennego zagospodarowania Gminy Cielądz	XXXVII/230/2002	2002-09-29	TAK
3.	Uchwała Nr XXVII/174/2017 Rady Gminy Cielądz z dnia 28 czerwca 2017r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Cielądz, fragmenty wsi: Cielądz, Ossowice i Komorów	XXVII/174/2017	2017-06-28	TAK
4.	Uchwała Nr XXXIX/225/18 Rady Gminy Cielądz z dnia 28 maja 2018 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Cielądz, fragmenty wsi: Komorów, Łaszczyn i Niemgłowy	XXXIX/225/18	2018-05-28	NIE
5.	Uchwała Nr X/73/19 Rady Gminy Cielądz z dnia 30 października 2019 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Cielądz, wieś Cielądz	X/73/19	2019-10-30	TAK
6.	Uchwała Nr XXXIII/233/22 Rady Gminy Cielądz z dnia 29 czerwca 2022 r. w sprawie zmiany uchwały Nr X/73/19 Rady Gminy Cielądz z dnia 30 października 2019 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Cielądz, wieś Cielądz	XXXIII/233/22	2022-06-29	NIE
7.	Uchwała Nr XXXVII/256/22 Rady Gminy Cielądz z dnia 28 grudnia 2022 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Cielądz, wieś Cielądz (w zakresie działek ewidencyjnych Nr 166/9 i 166/10).	XXXVII/256/22	2022-12-28	NIE
8.	Uchwała Nr XXXVII/257/22 Rady Gminy Cielądz z dnia 28 grudnia 2022 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania	XXXVII/257/22	2022-12-28	NIE

	przestrzennego gminy Cielądz, wieś Cielądz (w zakresie działki ewidencyjnej Nr 159/2).			
9.	Uchwała Nr VII/53/25 Rady Gminy Cielądz z dnia 10 lutego 2025 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Cielądz, fragmenty wsi Komorów, Łaszczyn i Niemgłowy.	VII/53/25	2025-02-10	TAK

5.1.2. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Cielądz

Do czasu przyjęcia planu ogólnego, to jest do 30 czerwca 2026 r. na terenie gminy Cielądz obowiązuje Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Cielądz przyjęte przyjęto Uchwałą Nr XXXV/166/2013 Rady Gminy Cielądz z dnia 29 października 2013 r.

Studium nie stanowi aktu prawa miejscowego. Jest dokumentem określającym politykę przestrzenną gminy, w którym zostają określone zasady zagospodarowania przestrzennego, w tym wytyczne dotyczące użytkowania terenów, obszarów zabudowań czy proponowane rozwiązania w zakresie rozwoju infrastruktury komunikacyjnej, technicznej i społecznej. Studium musi uwzględniać zasady określone w koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, planach zagospodarowania przestrzennego województwa oraz strategii rozwoju gminy. Studium sporządza się dla obszaru w granicach administracyjnych gminy. Ustalenia studium są wiążące dla organów gminy przy sporządzaniu miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.

W części Studium poświęconej dziedzictwu kulturowemu, zabytkom oraz dobrom kultury współczesnej stwierdzono, że na obszarze gminy Cielądz walory krajobrazu kulturowego dotyczą warstw:

- "miejsca" z jego przeszłością, formą i konfiguracją,
- "ukrytych pod ziemią" w tym zasobów warstw geologicznych oraz znalezisk archeologicznych,
- "pokrycia powierzchni ziemi" stanowiącego właściwy krajobraz kulturowy.

Zabytki obejmują zabudowę kościelną oraz dworsko parkową z pozostałościami zabudowy folwarcznej. Podstawowymi elementami wymagającymi ochrony są: - drzewostan parku niejednokrotnie wpisany do rejestru pomników przyrody, - główne osie kompozycyjne parku i dworu, - układ przestrzenny parku i architektura dworu. Obiekty są w różnym stanie technicznym. Od b. dobrego (kapliczki) do ruin (cegielnia w Ossowicach). Obiekty te, wskazane są do ochrony lub odtworzenia w celu zachowania walorów krajobrazowych a w szczególności formy i skali zabudowy wiejskiej. W wielu przypadkach ochrona związana będzie z całkowitym odtworzeniem obiektów i zagospodarowaniem w ich otoczeniu. Nie występują zagrożenia obszarów i obiektów zabytkowych. Odrębnym problemem jest zachowanie warunków ekspozycji obiektów zabytkowych w szczególności kościołów i cmentarzy w Cielądzu i Sierchowach oraz drzewostanów parkowych w Cielądzu, Ossowicach, Małej Wsi i Brzozówce i alei drzew w Stolnikach. Stan istniejący wskazuje na brak ingerencji zabudowy w strefach ekspozycji na obiekty zabytkowe a jedynie w niewielkim stopniu zadrzewień (np. utrzymywanie zakrzaczeń i w zabytkowej alei w Stolnikach).

W otoczeniu i w samych obiektach wpisanych do rejestru zabytków lub do gminnej ewidencji zabytków ochronie podlegają między innymi:

- gabaryty i detal architektoniczny obiektów,
- obszary ekspozycji od strony terenów przyległych,
- zgrupowania starodrzewu,
- funkcje użytkowe budynków nawiązujące do funkcji pierwotnych lub funkcji zbliżonych,
- obszary występowania stanowisk archeologicznych,
- obszary ochrony stanowisk archeologicznych.

Na obszarze gminy występują w wielu miejscach stanowiska archeologiczne

W dokumencie przedstawiono misję gminy Cielądz: „Gmina Cielądz, obszarem atrakcyjnym do inwestowania i przyjaznym dla mieszkańców”. Wśród celów szczegółowych wymieniono cele kulturowe, które obejmują:

- zachowanie tożsamości kulturowej obszaru,
- zachowanie otwartych przestrzeni o wybitnych walorach krajobrazu przyrodniczo - kulturowego,
- poprawa kondycji dziedzictwa kulturowego,
- rozszerzenie zakresu prawnej ochrony obiektów i zespołów zabudowy.

W Studium określono następujące zasady ochrony krajobrazu kulturowego.

Zasady ochrony krajobrazu kulturowego dotyczą warstw:

- "miejsca" z jego przeszłością, formą i konfiguracją,
- "ukrytych pod ziemią" w tym zasobów warstw geologicznych oraz znalezisk archeologicznych,
- "pokrycia powierzchni ziemi" stanowiącego właściwy krajobraz kulturowy.

Na obszarze gminy Cielądz wskazane są do ochrony:

- a) obiekty zabytkowe (wpisane do gminnej ewidencji zabytków) z ich bezpośrednim otoczeniem,
- b) miejsca na styku form terenu stanowiące o odbiorze krajobrazu w tym:
 - granica pomiędzy łąkami w dolinie Rylki i Kanału Regnowskiego a terenami rolnymi wymagająca ekspozycji i utrzymania bez zadrzewień,
 - granice pomiędzy otwartymi kompleksami terenów rolnych a pasmową zabudową kształtowaną na obrzeżach dolin rzecznych,
- c) miejsca historyczne obejmujące:
 - zespoły zabudowy dworsko-parkowej z pozostałościami zabudowy folwarcznej,
 - zabudowę sakralną oraz cmentarze,
- d) stanowiska archeologiczne,
- e) zagospodarowanie terenu a w tym:
 - układ zabudowy zagrodowej ukształtowanej wzdłuż dróg wymagający ograniczenia możliwości tworzenia zabudowy rozproszonej - śródpolnej,
 - kompleksy leśne.

Do ważniejszych zasad ochrony krajobrazu kulturowego należą:

- ograniczanie zmian na cele nierolnicze i nieleśne w krajobrazie rolniczym,
 - zaniechanie wprowadzania i stosowania dużych upraw monokulturowych pozbawiających krajobraz rolniczy urozmaicenia i zróżnicowania,
 - koncentracja zabudowy w istniejących, ukształtowanych jednostkach osadniczych przy zachowaniu tradycyjnego układu urbanistycznego i krajobrazu wiejskiego,
 - objęcie ochroną konserwatorską obiektów i zespołów kultury materialnej,
 - utrzymanie dominant przestrzennych kościołów i zwartych zespołów zieleni (cmentarze i parki) z ograniczeniem wysokości zabudowy w sąsiedztwie dominant,
 - harmonijne wkomponowanie w krajobraz naziemnych elementów infrastruktury technicznej,
 - promowanie działalności gospodarczej związanej z lokalnymi tradycjami i dziedzictwem kulturowym.

Ochrona dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

Zasadą rozwoju przestrzennego gminy będzie ochrona tych wartości kulturowych, które podnoszą jego atrakcyjność i promują rozwój funkcji turystyczno-krajoznawczej. Najbardziej cenne elementy zagospodarowania skupione są w Cielądzu, Sierzchowach, Ossowicach i Małej Wsi. Obszary te jak i obszary położone w otoczeniu obiektów zabytkowych podporządkowane są rygorom ochrony konserwatorskiej.

Do najważniejszych zasad ochrony, jakie winny obowiązywać należą:

- 1) ochrona obiektów umieszczonych w gminnej ewidencji zabytków (wymienione w rozdziale 2.5. tekstu studium;
- 2) ograniczenie inwestycji na obszarach występowania stanowisk archeologicznych a w sytuacji wystąpienia takiej konieczności, przeprowadzania ratowniczych badań wykopaliskowych przed podjęciem działań inwestycyjnych na warunkach właściwych przepisów;
- 3) na sąsiadujących ze stanowiskami archeologicznymi terenach, obowiązuje zasada ustanawiania nadzoru archeologicznego na czas prowadzenia prac ziemnych,
- 4) wprowadzenie obszarów ochrony w otoczeniu stanowisk archeologicznych do treści planów miejscowych wymaga uwzględnienia przepisów odrębnych wskazujących na konieczność wprowadzenia nadzoru archeologicznego.

W ustaleniach planów miejscowych należy zastosować poniższe zasady kształtowania zagospodarowania terenów:

- a) dla utrzymania ciągłości historycznej użytkowania obiektów wpisanych do rejestru zabytków i objętych ochroną konserwatorską, najbardziej właściwe jest ustalenie przeznaczenia nawiązującego do pierwotnych funkcji użytkowych,
- b) parki zabytkowe winny stanowić niepodzielną działkę ewidencyjną z przeznaczeniem pod zielen parkową z zachowaniem lub odtworzeniem zabudowy dworskiej,
- c) dla niżej wymienionych zabytków rysunkiem planu miejscowego należy określić strefy ekspozycji w których ograniczona zostanie zabudowa a istniejąca podporządkowana warunkom ekspozycji:
 - cmentarz przykościelny i kościół w Cielądzu z drogi wojewódzkiej Nr 707 od strony południowo-wschodniej i północnej oraz od strony parku,
 - cmentarz rzymsko – katolicki w Cielądzu z drogi powiatowej Nr 4306E od strony południowej, - park w Cielądzu z drogi wojewódzkiej Nr 707 od strony zachodniej i południowej,
 - cmentarz wojenny z drogi wojewódzkiej Nr 707 od strony wschodniej,
 - park w Małej Wsi, z drogi gminnej od strony południowej i wschodniej,
 - kapliczka w Ossowicach przy domu 31 z drogi powiatowej Nr 4117E od strony zachodniej,
 - dwór i park w Ossowicach z drogi powiatowej Nr 4117E od strony zachodniej i północnej,
 - kościół, cmentarz przykościelny i dzwonnica w Sierzchowach z drogi powiatowej Nr 4302 i 4306 od strony wschodniej, północnej i południowo-zachodniej,
 - cmentarz grzebalny w Sierzchowach z drogi powiatowej Nr 4306 od strony południowej i północno-wschodniej, - aleja z drogi gminnej od strony południowej i północnej.
- d) na obszarach cmentarzy warunki zagospodarowania dotyczą:
 - zachowania formy użytkowania,
 - porządkowania i rewaloryzacji,
 - rozplanowania terenów grzebalnych z uczytelnieniem osi i układów wewnętrznych,
 - budowy ogrodzeń z wykluczeniem prefabrykatów betonowych,
 - ochrony drzewostanu,
- e) wszelkie działania na terenach i w obiektach wpisanych do rejestru (ewidencji) zabytków wymagają nadzoru konserwatorskiego wynikającego z przepisów szczególnych.

5.1.3. Strategia Rozwoju Gminy Cielądz

Gmina Cielądz nie posiada obecnie Strategii Rozwoju Gminy. Uchwałą nr VII/52/25 Rady Gminy Cielądz z dnia 10 lutego 2025 r. przystąpiono do sporządzenia Strategii Rozwoju Gminy Cielądz na lata 2026-2035, która zgodnie z harmonogramem opracowania Strategii powinna zostać przyjęta do końca grudnia 2025 r.

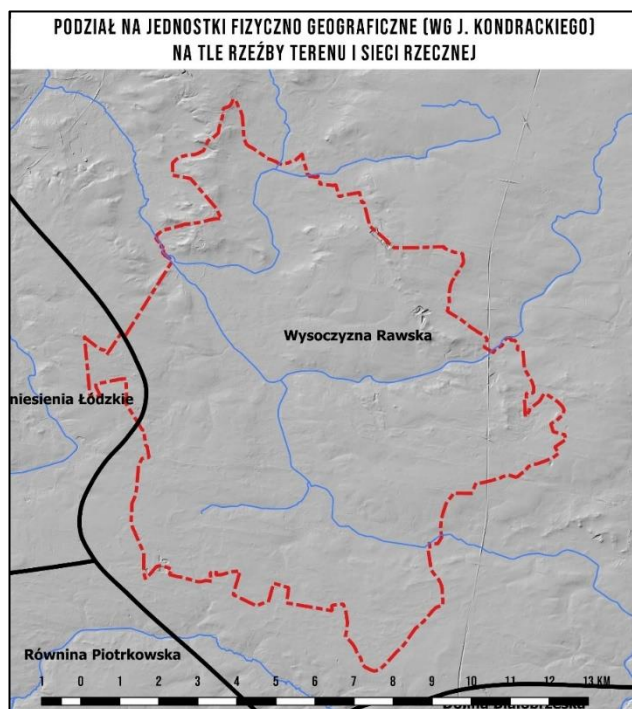
5.1.4. Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktów zbrojnych i sytuacji kryzysowych Gminy Cielądz

Gmina Cielądz posiada opracowany 10.08.2005 r. plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego zaakceptowany przez Wojewódzkiego Łódzkiego Konserwatora Zabytków w Łodzi. Dokument ten jest obecnie nie aktualny i gmina zamierza przystąpić do jego aktualizacji.

5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

5.2.1. Charakterystyka geograficzno-przyrodnicza gminy Cielądz

Gmina Cielądz jest gminą wiejską położoną we wschodniej części województwa łódzkiego, w powiecie Rawa Mazowiecka. Gmina Cielądz graniczy z następującymi gminami województwa łódzkiego: Rawa Mazowiecka, Regnów w powiecie rawskim, Czerniewice, Rzeczyca w powiecie piotrkowskim oraz gminą Nowe Miasto nad Pilicą w powiecie białobrzeskim w województwie mazowieckim. Pod względem fizycznogeograficznym (w podziale według J. Kondrackiego) gmina położona jest w całości w prowincji Niżu Środkowoeuropejskiego, podprowincji Nizin

Środkowopolskich, w makroregionie Wzniesienia Południowomazowieckie, prawie cała powierzchnia gmina leży w mezoregionie Wysoczyzny Rawskiej, jedynie zachodnie skrawki gminy znajdują się w obrębie mezoregionu Wzniesień Łódzkich. Gmina położona jest na wysoczyźnie polodowcowej kształtowanej przez akumulacyjną działalność lądolodu stadiu Pilicy zlodowacenia Warty, a następnie została porozcinana dolinami rzecznyymi w okresie późniejszego zlodowacenia Wisły. Rzeźbę terenu gminy ukształtowała akumulacyjna działalność lądolodu oraz erozyjno-akumulacyjna działalność Ryłki, Krzemionki i Rokitnicy. Krajobrazowo są to wysoczyzny morenowe staroglacjalne (bezjeziorne), faliste z licznie występującymi wzniesieniami kemów, ozów i moren martwego lodu. Północno-wschodnia część obszaru gminy wyniesiona jest od 154 m.n.p.m. do 183 m.n.p.m., centralna w dolinie Ryłki od 144 do

154 m.n.p.m. południowa charakteryzuje się rzędnymi od 162 m.n.p.m. do 169 m.n.p.m. Teren jest lekko falisty, a spadki terenu nie przekraczają 2 – 5 %, bez wyraźnego kierunku nachylenia.

Powierzchnia terenu o charakterze typowo nizinnym, została ukształtowana wskutek procesów wycofywania się lądolodu zlodowacenia Warty i późniejszych procesów denudacyjno-erozyjnych, tworząc sieć dolin, miejscami o wyraźnych krawędziach. Teren gminy pokrywają utwory czwartorzędowe o miąższości w szczytowych 30-70 metrów. Na obszarze gminy występują udokumentowane i eksploatowane złoża kruszyw naturalnych w okolicach Ossowic, Sierchowy, Łaszczyń, Niemglowy.

Gminę odwadnia rzeka Rylka (dopływ Rawki) z dopływem prawobrzeżnym - Kanałem Regnowski, który łączy się Rylką w rejonie wsi Ossowice. Rylka przecina część centralną gminy, z wschodu na zachód. W części południowej równoleżnikowo przecina teren gminy dopływ rz. Rokitna (zlewnia Pilicy). Wszystkie pozostałe ciek wodne przepływające przez teren gminy to dopływy Rylki (zlewnia Rawki) i Rokitna (zlewnia Pilicy)

Gmina charakteryzuje się niską lesistością wynoszącą 19.3% z większymi kompleksami leśnymi w Zuskach, Stolnikach, Cielądzu, Komorowie i Sanogoszczy. Szczególnymi miejscami nagromadzenia roślinności o dużych wartościach przyrodniczych (także kulturowych i historycznych) są parki podworskie w Cielądzu, Ossowicach, Małej Wsi, zadrzewienia charakterze parkowym w Brzozówce oraz aleja kasztanowcowo-lipowa w Stolnikach. Na terenie Gminy Cielądz brak jest obszarów prawnie chronionej przyrody, jedyną formą ochrony objęte są pomniki przyrody: drzewa w obrębie zespołu kościelnego w Sierzchowach oraz zabytkowa aleja kasztanowcowo-lipowa w Stolnikach.

Rolnictwo jest główną gałęzią gospodarki na terenie Gminy Cielądz. Około 79% ogólnej powierzchni Gminy zajmują użytki rolne z nieznacznym udziałem sadów, w gminie przeważają gleby słabe. Taka sytuacja rzutuje na relatywnie niską towarowość rolnictwa, co z kolei wpływa na słabą kondycję ekonomiczną gospodarstw. Z tych też względów niezbędne jest tworzenie na obszarach wiejskich nowych miejsc pracy poza rolnictwem tj. w usługach, drobnym przetwórstwie oraz agroturystyce, która ma duże szanse rozwoju na terenie Gminy.

5.2.2. Zarys dziejów obszaru gminy

Osadnictwo w Gminie Cielądz od pradziejów do średniowiecza

Tereny gminy Cielądz dzięki urozmaiconej rzeźbie terenu, sprzyjającym warunkom klimatycznym, a także odpowiednim warunkom glebowym, były chętnie odwiedzane i zasiedlane przez grupy ludzkie od pradziejów do czasów nam współczesnych. Potwierdzeniem tego są stanowiska archeologiczne odkryte podczas badań powierzchniowych, przeprowadzonych w latach 1983, 1984, 1985, 1986, 2011 w ramach projektu Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP). W ramach I etapu AZP przebadano teren całej gminy, ujawniając 132 stanowiska archeologiczne.

Nowoodkryte stanowiska archeologiczne datowane są na epokę kamienia, epokę brązu, epokę żelaza (okres halsztacki, okres lateński, okres wpływów rzymskich), wczesne średniowiecze, średniowiecze, późne średniowiecze do czasów nowożytnych, poświadczając fakt zasiedlenia terenów Gminy Cielądz od pradziejów do czasów nam współczesnych. Występujący na stanowiskach archeologicznych materiał zabytkowy (ceramika, narzędzia i półwytwory z krzemienia, narzędzia kamienne) w części został przyporządkowany nielicznym kulturom archeologicznym, znanym z pradziejów Polski.

Na wyszczególnionych w tabeli nr 3, 132 stanowiskach archeologicznych wyróżniono 185 faktów osadniczych – na części stanowisk reprezentowane były znaleziska przynależne do więcej niż jednej jednostki chronologicznej. Prezentowane w tabeli rozróżnienie na ślady osadnicze, punkty osadnicze, obozowiska czy też osady związane jest jedynie z ilością znajdowanego materiału zabytkowego, i w przypadku większej liczby artefaktów znalezisko określone było jako „osada”, co oczywiście nie zawsze musi odzwierciedlać długotrwałość lub krótkotrwałość zasiedlania danego miejsca.

Mniej niż połowę wszystkich znalezisk – 86 zespołów - stanowią zabytki reprezentujące okresy pradziejowe: od epoki kamienia do wczesnego średniowiecza, pozostałą grupę stanowi 99 znalezisk datowanych na okresy chronologicznie nam najbliższe, to jest od wczesnego średniowiecza do czasów nam współczesnych, z których na wczesne i późne średniowiecze, czyli wieki VI-XV przypadają 25

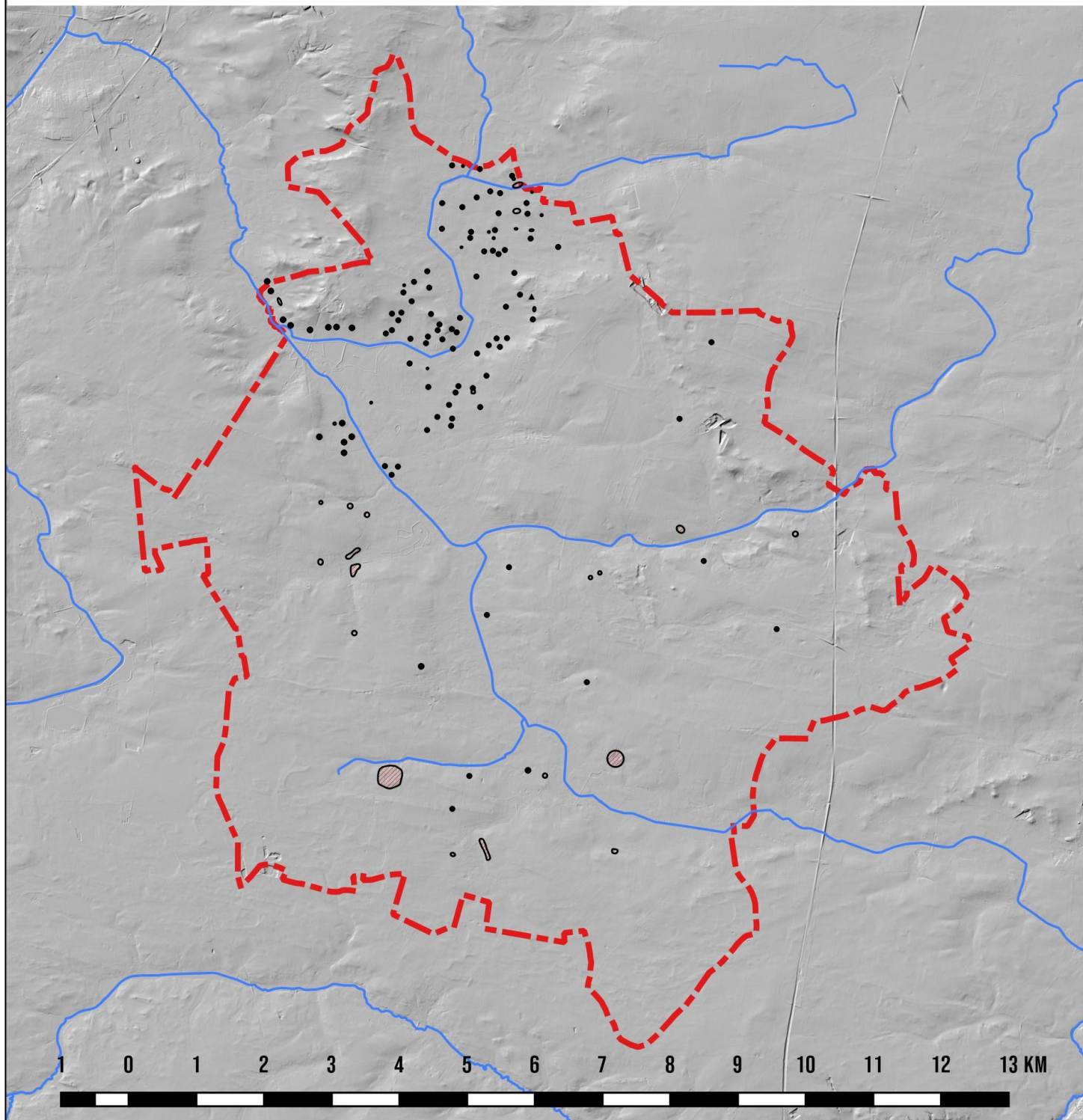
zespołów. Na okres nowożytny, wraz z materiałem zabytkowym datowanym przez badaczy na „późne średniowiecze-okres nowożytny” przypada 71 zespołów, 3 zespoły uznano jako nieokreślone.

Wśród zespołów zabytków reprezentujących najstarsze okresy w pradziejach Polski wyróżniono następujące kultury: 18 zespołów kultury przeworskiej, 16 zespołów kultury łużyckiej, 5 zespołów co do których badacze nie mieli pewności czy reprezentują kulturę łużycką czy też pomorską oraz po jednym zespole znalezisk kultury trzcinieckiej oraz pomorskiej. W grupie zabytków pradziejowych znajdują się także te, które nie uzyskały precyzyjnego datowania a jedynie ogólne w obrębie epok lub okresów pradziejowych datowane na epokę kamienia (1), mezolit (1), mezolit-neolit (3), neolit-epoka brązu (1), wczesna epoka brązu (1), epoka kamienia-epoka brązu (9), okres halszacki-okres lateński (2) okres lateński (1). Najliczniejszą grupę wśród znalezisk pradziejowych stanowią zabytki określane bardzo pojemnymi nazwami - jako „starożytne” oraz „pradziejowe” – razem 25 znalezisk. Na wspomniane znaleziska składają się materiały, których nie da się przyporządkować konkretnym kulturom archeologicznym. Spowodowane jest to małą liczebnością materiału zabytkowego, z reguły bardzo rozdrobnionego materiału ceramicznego, mało charakterystycznych znalezisk jak np. wytwory i półwytwory krzemienne, które były w użyciu przez cały okres pradziejów, lub fragmentów przedmiotów o niemożliwej do określenia funkcji a tym samym nieczułych” na ich datowanie.

Jak dotąd najstarszymi znaleziskami z terenu gminy jest jedno stanowisko z okresu mezolitu oraz 3 znaleziska datowane na mezolit-neolit. Najliczniejszą grupę znalezisk stanowią zabytki z okresów nam najbliższych, to jest z czasów nowożytnych (71 znalezisk) oraz od wczesnego średniowiecza do okresu nowożytnego (23 znaleziska). Niestety żadne ze znalezisk z okresu wczesnego średniowiecza nie uzyskało dokładniejszego datowania niż jedynie „wczesne średniowiecze”.

Z przedstawionej powyżej analizy materiału zabytkowego, odkrytego podczas badań powierzchniowych należy wysnuć wniosek, że tereny gminy Cielądz były chętnie zasiedlane w pradziejach, za wyjątkiem okresu neolitu, z którego dysponujemy nader skromnymi źródłami archeologicznymi – możliwe, że postęp wiedzy pozwoli na wydzielenie w materiale określanym dotychczas jako „starożytność”, „pradzieje” zabytków kultur neolitycznych. Prawdopodobną, która się powtarza od najdawniejszych czasów jest fakt, iż osadnictwo grup ludzkich koncentrowało się wzdłuż cieków wodnych użytkując żyzne gleby w ich pobliżu. Dzięki znaleziskom z okresów pradziejowych z terenu gminy Cielądz, możliwe jest przedstawienie zarysu pradziejów gminy Cielądz. W próbie tej posiłkować się możemy dodatkowo licznymi znaleziskami zabytków archeologicznych na sąsiadujących z gminą Cielądz terenami gminy Rawa Mazowiecka, dzięki którym archeolodzy w miarę dobrze rozpoznali i opisali procesy osadnicze.

STANOWISKA ARCHEOLOGICZNE W GMINIE CIELĄDZ NA TLE SIECI RZECZNEJ I RZEŻBY TERENU

LEGENDA

● STANOWISKA ARCHEOLOGICZNE W GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW

Paleolit i mezolit – starsza i środkowa epoka kamienia (IX tys. pne – 8000 - 4000 pne)

Jak do tej pory na terenach gminy Cielądz nie natrafiono na znaleziska związane z pobytom najstarszych – paleolitycznych łowców i zbieraczy. Należy przypuszczać, że w okresie schyłkowego paleolitu tereny gminy Cielądz nawiedzane były przez ludność, którą można łączyć z kręgiem kultur ludów koczowniczych trudniących się głównie polowaniem na renifery i drobniejszą zwierzynę oraz zbieractwem. Paleolit schyłkowy obejmuje okres późnego zlodowacenia, nieznacznie przekraczając granicę plejstocenu i obejmuje początki holocenu, zamykającym się w przedziale czasowym pomiędzy 14 tysiącleciem p.n.e. do 8 -7 tysiąclecia p.n.e. Pobyt łowców i zbieraczy z tego okresu, ze względu na charakter gospodarki – sezonowe obozowiska - był krótkotrwały i dlatego znaleziska z tego okresu na terenie Polski należą do nielicznych i ubogich.

Okres mezolitu, nazywany środkową epoką kamienia, na ziemiach polskich datuje się na czas od około 8300 do około 4000 lat p.n.e. . Jest to okres ocieplenia klimatu, w którym panowały sprzyjające warunki dla osadnictwa. Tereny w okolicach większych rzek i ich dopływów, z licznymi piaszczystymi pagórkami, były typowymi miejscami obozowisk mezolitycznych myśliwych i rybaków. Jedynymi pozostałościami po ludności mezolitycznej są materiały krzemienne, głównie są to odpadki powstałe podczas wytwarzania narzędzi krzemiennych lub napraw narzędzi krzemiennych. Nielicznie znajdowane gotowe wyroby krzemienne to najczęściej brojniaki strzał, z reguły takie, które zostały porzucone lub zniszczone w trakcie użytkowania. Ludność w okresie mezolitu reprezentowała typ gospodarki zbieracko-łowieckiej, co wymuszało przemieszczanie się z miejsca na miejsce w poszukiwaniu terenów obfitujących w pożywienie, często podążając za stadami zwierząt, na które polowano. Charakter gospodarki przyswajającej „dobrą” naturę rzutował z pewnością na strukturę społeczną i model osadniczy grup ludzkich. Na terenie gminy Cielądz na terenie Kolonii Ossowice natrafiono na stanowisko łowców-zbieraczy z tego

Neolit – młodsza epoka kamienna:

Najstarszymi kolonizatorami ziem Polskich w okresie neolitu była ludność pochodzenia południowego tzw. kręgu kultur naddunajskich, których śladów na terenie Gminy Cielądz jak do tej pory nie stwierdzono. Nie natrafiono także na rozpowszechnione na ziemiach polskich ślady kolonizatorów należących do rolniczej **kultury pucharów lejkowatych (KPL)**, która reprezentowała już zawansowane rolnictwo i hodowlę udomowionych zwierząt. Ludność tej kultury zintensyfikowała na masową skalę rolnictwo, wprowadziła także orkę sprzężaną a jej nazwa pochodzi od charakterystycznych form naczyń glinianych których część wylewowa była ukształtowana w formie zbliżonej do lejka. Wylesiano ogromne obszary by prowadzić na ich uprawy i hodowlę. Jest to najczęściej występująca w Polsce kultura archeologiczna neolitu. Trwała ona na naszych ziemiach od około 3900 lat p.n.e. do około 1900 lat p.n.e. Ludność tej kultury wytwarzała zawansowane narzędzia krzemienne np. sierpy, siekiery kamienne, motyki rogowe, topory kamienne i rogowe. Wysoko zawansowane było tkactwo o czym świadczą liczne znaleziska ciężarków tkackich. Ponadto zajmowała się wydobywaniem i obróbką na masową skalę krzemienia do wyrobu potrzebnych narzędzi. Z kulturą tą wiążą się też pierwsze w Polsce znaleziska drobnych przedmiotów metalowych – głównie miedzianych.

Epoka brązu (1800 – ok. 700 p.n.e.)

Znaleziska z epoki brązu są w miarę licznie reprezentowane na terenie Gminy Cielądz. Na ślady najwcześniejszych osadników związanych prawdopodobnie z ludnością **kultura trzciniecka** (około 1900 -1000 p.n.e), natrafiono w Komorowie. Ludność tej kultury posiadała umiejętność wytopu metali, w szczególności brązu i wytwarzała z niego zarówno narzędzia, broń jak i ozdoby. Nie odstąpiła jednak od wytwórczości krzemieniarskiej i właściwie przez cały okres jej trwania posługiwała się wyrobami krzemiennymi. Ludność tej kultury prowadziła raczej osiadły tryb życia

trudniąc się głównie rolnictwem. Niektórzy badacze utożsamiali ją z ludnością prasłowiańską co nie jest jednoznaczne i do dziś toczą się spory o jej przynależność etniczną.

Największą grupę określonych kulturowo stanowisk na terenie gminy Cielądz stanowią stanowiska ludności **kultury łużyckiej**, najliczniej występującej na terenie gminy. Znaleźiska tej kultury powszechnie występują na terenie Polski i Europy i datowane są od epoki brązu do epoki żelaza. Mieszczą się więc w dość rozległym przedziale chronologiczno-kulturowym, zarówno w środkowej jak i młodszej epoce brązu do epoki żelaza (od 1700-1500 p.n.e., faza środkowa do 700-400 p.n.e, faza późna sięgająca do epoki żelaza - tzw. Halsztat D). Kultura łużycka należy do tzw. kręgu kultur pól popielnicowych, do którego zaliczana jest głównie ze względu na formę pochówków ciałopalnych, w których zwęglone szczątki umieszczano w urnach i zakopywano w ziemi. Na cmentarzyskach znajdowane są liczne urny, często bogatym wyposażeniem. Ludność tej kultury opanowała w wysokim stopniu umiejętność wytopu metali kolorowych, a w późnej fazie swojego rozwoju, także żelaza. Charakteryzowała się bogatym zdobnictwem wytwarzanych przedmiotów i naczyń. Zamieszkiwała zamknięte osady, nie rzadko mające charakter obronny oraz budowała trudno dostępne warownie. Z terenu Polski znane są grodziska tej kultury. Stanowiska ludności kultury łużyckiej zostały odkryte na stanowiskach w: Cielądzu, Gułkach, Komorowie, Ossowicach.

Okres lateński:

Wśród stanowisk zarejestrowanych na podstawie znalezionych na powierzchni materiałów zabytkowych na terenie Gminy Cielądz znalazły się datowane na okres lateński – okres w pradziejach Europy Środkowej i Zachodniej trwający od 400 p.n.e. do początku naszej ery. W tym czasie Europa znajdowała się pod kulturowymi wpływami stylu lateńskiego wywodzącymi się z obszarów zamieszkanymi przez Celtów. Również do kręgu związanego z tzw. zespołem kultur pól popielnicowych należą stanowiska ludności **kultury pomorskiej** odkryte w Komorowie. Na obszarze swojego występowania w zwyczajach pogrzebowych ludności tej kultury występuje obrządek ciałopalny. Ubogie wyposażenie grobowe stanowią ozdoby oraz narzędzia, bardzo rzadko broń. Na stanowisko

Okres Wpływów Rzymskich i Wędrówek Ludów:

Na terenie Gminy Cielądz odkryto bardzo liczne stanowiska z tego okresu, zamykającego się w przedziale czasowym III wieku p.n.e. do V wieku naszej ery – w zdecydowanej większości bez określenia przynależności kulturowej, a jedynie jako należące do okresu wpływów rzymskich, w okresie wykonywania badań określanych jako „okres rzymski”. Spośród materiałów, które przypisano konkretnym kulturom archeologicznym najliczniej jest reprezentowany głównie przez stanowiska **kultury przeworskiej**. Geneza tej kultury jest nie jednoznaczna. Powstała prawdopodobnie na bazie kultury pomorskiej okresu lateńskiego. Tworzyły ją plemiona zaliczane przez starożytnych autorów do, między innymi germańskich ludów. Dla terenów Polskich byli by to Wandalowie. Nie brak jednak teorii o miejscowym - autochtonicznym pochodzeniu ludności, pozostającej pod wpływem starożytnego Rzymu i ludów migrujących przez jego prowincje. Liczni badacze sugerują że, ludność zamieszkująca w tym czasie tereny w dorzeczu Wisły mogła stanowić element protosłowiański. Znaleźiska przedmiotów kultury materialnej manifestują się elementami uzbrojenia, są to miecze, „umba” tarcz, noże, groty włóczni i strzał, oraz bogatym zdobnictwem przedmiotów metalowych, zarówno z metali szlachetnych, jak i brązu, miedzi. Są to głównie różnego rodzaju zapinki (fibule), guzy, pierścienie itp. Często spotykane są rzymskie denary zarówno z okresu Republiki jak i cesarstwa. Stanowiska ludności tej kultury odkryto w miejscowościach: Cielądz, Komorów, Ossowice.

Wczesne średniowiecze i średniowiecze

Okres wczesnośredniowieczny (VI - XII w.) rozpoczyna nowy etap dziejów - czasy historyczne, dla których dysponujemy zarówno zabytkami pochodzącymi z wykopalisk, jak i źródłami pisanymi. Okres ten jest nierozzerwalnie związany z żywiołem słowiańskim i początkami Państwowości Polskiej. Wiemy, że okresie tym zmarłych chowano na cmentarzyskach płaskich i kurhanowych w obrządku pierwotnie ciałopalnym, a następnie - pod wpływem m. in. chrześcijaństwa - szkieletowym. Podstawą utrzymania było rolnictwo i hodowla, ze znaczącym udziałem rybołówstwa i myślistwa. Następową specjalizacją produkcji i powstawały wyspecjalizowane warsztaty produkcyjne. Od VIII w. upowszechniło się koło garncarskie, ułatwiając wyrób naczyń glinianych. W okresie wczesnego średniowiecza i średniowiecza nastąpił rozwój osadnictwa grodowego

Ślady archeologiczne w postaci fragmentów ceramiki związane z późniejszym osadnictwem do XV w. zarejestrowane na dość licznych stanowiska z terenu gminy, być może związane są już z rycerskimi nadaniami, które z czasem przechodzą w większe jednostki tworzące majątki szlacheckie zaliczane już do okresu Staropolskiego. Z okresu tego dysponujemy już źródłami pisanymi, z których pochodzą wzmianki o najstarszych miejscowościach w gminie.

Dla porządku poniższe informacje dotyczące najstarszych wzmianek o miejscowościach w gminie podajemy w porządku alfabetycznym a dane skąd je zaczerpnięto pochodzą z następujących źródeł: *Nazwy miejscowe Polski. Historia. Pochodzenie. Zmiany*, pod red. Kazimierza Rymuta; Wikipedia (<https://pl.wikipedia.org/>), Leszek Zugaj „Historia administracji w gminie Rawa Mazowiecka”.

BRZOZÓWKA wymieniana w Jana Łaskiego arcybiskupa gnieźnieńskiego Liber beneficiorum archidioecesis Gnesnensis z lat 151-1523 jako *Brzosowka*; w 1579 jako *Brzozowka*; na mapie Mappa szczegulna wojewodztwa rawskiego zrzządzona... przez K. de Perthees z 1792 zapisana jako *Brzozowka*; w 1880 r. w I tomie Słownika Geograficznego Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich jako *Brzozówka*.

CIELĄDZ po raz pierwszy w źródłach 1421 jako *Czelancz*; w 1474 w Kodeksie dyplomatycznym Księstwa Mazowieckiego, wyd. T. Lubomirski, Warszawa 1863 jako *Czyelyancz*; w 1489 *Czelansz*; w 1524 jako *Czelanczino*; w 1534 jako *Czeladz*; w 1558 jako *Cielec*; w Lustracjach województwa rawskiego z lat 1564-70 jako do *Czelencza*, z *Czelęciem*; 1579 *Czeliencz*; na mapie Mappa szczegulna wojewodztwa rawskiego zrzządzona... przez K. de Perthees z 1792 zapisana jako *Cielqdz*; w 1827 r. w Tabella miast, wsi, osad Królestwa Polskiego z wyrażeniem ich położenia i ludności. I-II. Warszawa 1827 nazwa zapisana jako *Cielqdz*; w 1880 r. w I tomie Słownika Geograficznego Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich jako *Cielqdz*.

GORTATOWICE w 1449 w źródłach jako *Gotharthowycze*; w 1456 r. jako *Gortharthowycze*, w Wizytacja dóbr arcybiskupstwa gnieźnieńskiego i kapituły gnieźnieńskiej z XVI wieku. Wyd. B. Ulanowski. Kraków 1920 jako *Gotartowicze w 1511/12* tamże 1532 jako *Gotariowicze*; w 1579 *Górtartowice*; w 1827 r. w Tabella miast, wsi, osad Królestwa Polskiego z wyrażeniem ich położenia i ludności. I-II. Warszawa 1827 nazwa zapisana jako *Gorlatowice*; na wydanej w 1839 r. Topograficznej karcie Królestwa Polskiego, (Warszawa) 1839 jako *Gortatowice*;

w 1881 r. w II tomie (s. 725) Słownika Geograficznego Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich jako *Gortatowice*, *Gotartowice*; w Skorowidzu miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej opracowany, na podstawie wyników pierwszego powszechnego spisu ludności z dn. 30 IX 1921 r.: I: woj. warszawskie. Warszawa 1925; II: jako *Gortatowice*.

Nazwa pochodzi od nazwy osobowej *Gotart*, *Gothart*.

GRABICE

w źródle z 1449 występuje *Jaroslaus dictus Grabya de Grabycze*; w 1450 *Grabicze*; w 1579 *Grabice*; na mapie Mappa szczegulna woiewodztwa rawskiego zrzządzona... przez K. de Perthees z 1792 zapisana jako *Grabice*; w 1827 r. w Tabella miast, wsi, osad Królestwa Polskiego z wyrażeniem ich położenia i ludności. I-II. Warszawa 1827 nazwa zapisana jako *Grabice*; w 1881 r. w II tomie (s. 764) Słownika Geograficznego Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich jako *Grabice*;

GULKI

w 1444 nazwa zapisana jako *Golkowo*; w 1525 *Golkowo*; w 1579 *Golki*, *Golkowy* (?); na mapie Mappa szczegulna woiewodztwa rawskiego zrzządzona... przez K. de Perthees z 1792 zapisana jako *Gulki*; w 1827 r. w Tabella miast, wsi, osad Królestwa Polskiego z wyrażeniem ich położenia i ludności. I-II. Warszawa 1827 nazwa zapisana jako *Gulki*; w 1881 r. w II tomie (s. 673) Słownika Geograficznego Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich jako *Gólki*; w Wykazie gromad Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej według stanu z dnia 1 VII 1952, Warszawa 1952 jako *Gulki*; w Spisie miejscowości Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, Warszawa 1967 jako *Gólki*; w Wykazie urzędowych nazw miejscowości, I-III. Warszawa 1980-1982 jako *Gułki*.

KOMORÓW

w *Matricularum Regni Poloniae summaria. Contextuit indicesque adiecit T. Wierzbowski. I-V/1. Varsoviae 1905-1919, V/2. Red. J. Sawicki. Warszawa 1961* pod rokiem 1494 jako *Comorow*; 1511-1523 jako *Komorowo*; 1530 *Comorow*; 1579 jako *Komorow regalis*; 1661 *Komorow*; 1789 *Komorów*; w 1827 r. w Tabella miast, wsi, osad Królestwa Polskiego z wyrażeniem ich położenia i ludności. I-II. Warszawa 1827 nazwa zapisana jako *Komorów*; w 1883 r. w IV tomie (s. 4) Słownika Geograficznego Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich jako *Komorów*; w Wykazie gromad Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej według stanu z dnia 1 VII 1952, Warszawa 1952 jako *Komorów*, *Komorów Nowy*; w Spisie miejscowości Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, Warszawa 1967 jako *Komorów*.

KUCZYŻNA

nazwa po raz pierwszy pojawia się jako nazwa folwarku *Kuczyzna* w 1883 r. w IV tomie (s. 844) Słownika Geograficznego Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich; w Skorowidzu miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej opracowany, na podstawie wyników pierwszego powszechnego spisu ludności z dn. 30 IX 1921 r.: I: woj. warszawskie. Warszawa 1925; II: jako *Kuczyzna*, kolonia; w Wykazie gromad Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej według stanu z dnia 1 VII 1952, Warszawa 1952 jako *Kuczyzna*.

ŁASZCZYN

nazwa po raz pierwszy pojawia się w 1827 r. w Tabella miast, wsi, osad Królestwa Polskiego z wyrażeniem ich położenia i ludności. I-II. Warszawa 1827 nazwa zapisana jako *Łaszczyn*, kolonia; na wydanej w 1839 r. Topograficznej karcie Królestwa Polskiego, (Warszawa) 1839 *Łaszczyn*; w 1884 r. w V tomie (s. 606) Słownika Geograficznego Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich jako *Łaszczyn*, kolonia; w Skorowidzu miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej opracowanym, na podstawie wyników pierwszego powszechnego spisu ludności z dn. 30 IX 1921 r.: I: woj. warszawskie. Warszawa 1925; II: jako *Łaszczyn*, wieś.

MAŁA WIEŚ

pierwsza wzmianka 1453 jako *Parva villa*; Wizytacja dóbr arcybiskupstwa gnieźnieńskiego i kapituły gnieźnieńskiej z XVI wieku. Wyd. B. Ulanowski. Kraków 1920 z lat 1511/12 jako *Malavyesz*; w Jana Łaskiego arcybiskupa gnieźnieńskiego Liber beneficiorum archidioecesis Gnesnensis. Wyd. J. Łukowski, J. Korytkowski. I-II. Gniezno 1880-1881 w latach 1511-23 pojawia się nazwa *Malla Vyesch*, *Mallavyesch*; pod rokiem 1531 w Wizytacja dóbr arcybiskupstwa gnieźnieńskiego i kapituły gnieźnieńskiej z XVI wieku. Wyd. B. Ulanowski. Kraków 1920 jako *Mala Vyesch*; w 1579 *Malawies*; na mapie Mappa szczegulna wojewodztwa rawskiego zarządzona... przez K. de Perthees z 1792 zapisana jako *Malawieś*; w Tabella miast, wsi, osad Królestwa Polskiego z wyrażeniem ich położenia i ludności. I-II. Warszawa 1827 nazwa zapisana jako *Mała wieś*; w 1886 w VI tomie (s. 29) Słownika Geograficznego Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich jako *Maławieś*; w Skorowidzu miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej opracowanym, na podstawie wyników pierwszego powszechnego spisu ludności z dn. 30 IX 1921 r.: I: woj. warszawskie. Warszawa 1925; II: jako *Mała Wieś*.

MROCZKOWICE

po raz pierwszy nazwa pojawia się w 1393 r. w Księgi sądowe łączyckie od 1385 do 1419. I-II. Warszawa 1897 jako *Mroczcouice*, w 1449 r. jako *Mroczkowycze*; 1450 *Mroczkowicze*, 1511/12 *Mroczkowicze*, *Mroczkowycze*, 1511-1523 *Mroczkovycze*; 1579 *Mroczkowice*; na mapie Mappa szczegulna wojewodztwa rawskiego zarządzona... przez K. de Perthees z 1792 zapisana jako *Mroczkowice*; w Tabella miast, wsi, osad Królestwa Polskiego z wyrażeniem ich położenia i ludności. I-II. Warszawa 1827 nazwa zapisana jako *Mroczkowice*; na wydanej w 1839 r. Topograficznej karcie Królestwa Polskiego, (Warszawa) 1839 jako *Mroczkowice*; w 1885 w Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, tom VI s. 763 jako *Mroczkowice*..

NIEMGŁOWY

w źródłach z 1448 jako *Nyemydlow*, w 1450 *Nyemidlowi*; 1454 *Nyemidlowy*; 1460 *Nyemydlowy*; w 1489 *Nyemiglowy*, *Nemygłowy*; 1493 *Nyemygłowy*, 1450 *Nyemgłow*; 1501 *Nyemygłow*; 1564 *Niemydlowem*; 1579 *Niemgłowy*; 1661 z ... *Niemgłowem*; 1789 ... *Niemgłowami* 1789; na mapie Mappa szczegulna wojewodztwa rawskiego zarządzona... przez K. de Perthees z 1792 zapisana jako *Niemgłowy*; w 1877 r w I. Zinberg, Skorowidz Królestwa Polskiego czyli Spis alfabetyczny miast, wsi, folwarków... I-II. Warszawa 1877 zapisana jako *Niemgłowy*; w 1886 w Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, tom VII s. 87 jako *Niemgłowy*, wieś i folwark;

w Skorowidzu miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej opracowanym, na podstawie wyników pierwszego powszechnego spisu ludności z dn. 30 IX 1921 r.: I: woj. warszawskie. Warszawa 1925; II: jako *Niemgłowy*; w Wykazie gromad Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej według stanu z dnia 1 VII 1952, Warszawa 1952 jako *Niemgłowy*, *Niemgłowy Nowe*.

OSSOWICE

po raz pierwszy w źródłach *Ossovyce* w 1358; w 1494 *Ossovyce*; w 1549 *Ossowice*; w 1579 *Osowice*; 1661 z *Osowicami*; 1789 z *Ossowicami*; na mapie Mappa szczegulna województwa rawskiego zrzadzona... przez K. de Perthees z 1792 zapisana jako *Osowiec*; w Tabella miast, wsi, osad Królestwa Polskiego z wyrażeniem ich położenia i ludności. I-II. Warszawa 1827 nazwa zapisana jako *Ossowice*; na wydanej w 1839 r. Topograficznej karcie Królestwa Polskiego, (Warszawa) 1839 jako *Ossowice* 1839; w 1886 w Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, tom VII s. 658 jako *Ossowice*;

PAROLICE

po raz pierwszy w źródłach 1448 *Parulycze*; w 1453 *Parulycze*, *Parulicze*; 1511/12 *Parulicze*; 1511-23 *Parulycze*; 1579 *Parulice* 1579; na mapie Mappa szczegulna województwa rawskiego zrzadzona... przez K. de Perthees z 1792 zapisana jako *Parolice*; w Tabella miast, wsi, osad Królestwa Polskiego z wyrażeniem ich położenia i ludności. I-II. Warszawa 1827 nazwa zapisana jako *Parolice*; na wydanej w 1839 r. Topograficznej karcie Królestwa Polskiego, (Warszawa) 1839 jako *Parolice*; w 1886 w Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, tom VII s. 870 jako *Parolice*

SANOGOSZCZ

po raz pierwszy w źródłach 1439 *Samogoscza*; 1447 *Samogoscza*; 1511-23 *Sannagoscza*, *Sanogoscza*; 1579 *Sanogoscza*; 1783-84 *Sanogoszcz*; na mapie Mappa szczegulna województwa rawskiego zrzadzona... przez K. de Perthees z 1792 zapisana jako *Samogoszcz*; w 1889 w Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, tom X s. 298 jako *Sanogoszcz*; w Skorowidzu miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej opracowanym, na podstawie wyników pierwszego powszechnego spisu ludności z dn. 30 IX 1921 r.: I: woj. warszawskie. Warszawa 1925; II: jako *Niemgłowy*; w Wykazie gromad Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej według stanu z dnia 1 VII 1952, Warszawa 1952 jako *Sanogoszcz*;

SIERZCHOWY

po raz pierwszy w źródłach 1358 *Syrchowy*, *Sirchowi*; 1434 *Sirzchowo* 1434; 1436 *Sirchowo*; 1448 *Syrzchowo*; 1456 *Syrchowo*; 1511/12 *Sirchow*; 1511 *Syrchowy* (*Syrzchowi*); 1511-23 *Syerzchow*, *Syerchaj*, *Syerchovi*; 1558 *Sierchowy*, *Sierchow*; 1579 *Sierzchowy*; na mapie Mappa szczegulna województwa rawskiego zrzadzona... przez K. de Perthees z 1792 zapisana jako *Sierzchowy*; w Tabella miast, wsi, osad Królestwa Polskiego z wyrażeniem ich położenia i ludności. I-II. Warszawa 1827 nazwa zapisana jako *Sierzchowy*; w 1889 w Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, tom X s. 599 jako *Sierzchowy*; w Skorowidzu miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej opracowanym, na podstawie wyników pierwszego powszechnego spisu ludności z dn. 30 IX 1921 r.: I: woj. warszawskie. Warszawa 1925; II: jako *Niemgłowy*; w Wykazie gromad Polskiej Rzeczypospolitej

Ludowej według stanu z dnia 1 VII 1952, Warszawa 1952 *Sierzchowy*; *Sierzchowy*, *Sierzchowy Nowe*; w Wykaz urzędowych nazw miejscowości. I-III. Warszawa 1980-1982 *Sierzchowy*, wieś, *Nowe Sierzchowy*, część wsi.

STOLNIKI

po raz pierwszy wzmiankowany w 1446 *Stolnykowycze*; w 1454 de *Strzalky* alias *Stolnyky*; w 1457 *Strzalky* alias *Stolnyky*, *Stolnykowicze*; 1517 villae *Strzalky* seu *Stolnyky*; 1579 *Stolniki*; 1674 *Stolniki*; na mapie Mappa szczegulna wojewodztwa rawskiego zrzadzona... przez K. de Perthees z 1792 zapisana jako *Stolniki*; w Tabella miast, wsi, osad Królestwa Polskiego z wyrażeniem ich położenia i ludności. I-II. Warszawa 1827 nazwa zapisana jako *Stolniki*; w 1890 w Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, tom XI s. 361 jako *Stolniki*; w Wykaz urzędowych nazw miejscowości. I-III. Warszawa 1980-1982 *Stolniki*,

WISÓWKA

Wieś szlachecka położona była w drugiej połowie XVI wieku w powiecie bielskim ziemi rawskiej województwa rawskiego

Ziemia Rawska wchodziła w skład Księstwa Mazowieckiego, które powstało na mocy testamentu Bolesława Krzywoustego, który w 1138 podzielił Polskę na dzielnice. Dzielnicą mazowiecką została nadana Bolesławowi Kędzierzawemu. Początkowo uznawała zwierzchnictwo Krakowa, lecz zmieniło się to za panowania Konrada Mazowieckiego, który uniezależnił Mazowsze i Kujawy od Krakowa, ale również przyłączył nowe ziemie. Księstwo mazowieckie było jednym z trzech terytoriów polskich, niezależnych od siebie (obok państwa Henryków śląskich i Pomorza Gdańskiego). W 1226 Konrad sprowadził Krzyżaków na ziemię chełmińską, którą oddał im w dzierżawę. W 1320 w Krakowie koronował się na króla Polski Władysław Łokietek (książę kujawski, pomorski, wielkopolski, krakowski, sandomierski, łęczycki i sieradzki). Mazowsze było księstwem piastowskim i znajdowało się w orbicie wpływów czeskich, krzyżackich, polskich i litewskich. W 1321 książę płocki Waław płocki zawarł przymierze z zakonem krzyżackim, w trakcie wojny w 1326 roku, 2 stycznia 1326 w Brodnicy przystąpili do sojuszu antypolskiego jego bracia Siemowit II (książę rawski) i Trojden I (książę czerski, warszawski i liwski). Spowodowało to w 1327 roku najazd wojsk Władysława Łokietka na Płock i Gostynin oraz Litwinów od wschodu. W związku z wyniszczeniem księstwa najazdami w 1329 Waław płocki złożył hołd lenny Janowi Luksemburskiemu jako królowi Polski i Czech. W tym samym roku, w wyniku przegranej wojny z Zakonem, pozostali dwaj książęta mazowieccy zobowiązali się nie wspierać w żaden sposób króla Polski Władysława Łokietka. W 1351, w wyniku zbrojnej interwencji po bezpotomnej śmierci księcia płockiego Bolesława III, Kazimierz Wielki włączył większą część ziemi płockiej do Królestwa Polskiego. Zmusił też do hołdu lennego książąt czersko-warszawskich Siemowita III i Kazimierza I warszawskiego. Po śmierci księcia Kazimierza w 1355 hołd z całego Mazowsza złożył królowi polskiemu Siemowit III, w zamian za co otrzymał z powrotem Płock i Zapilicze. W latach 1351–1526 księstwo było lennem Polski i zostało ostatecznie przez Polskę wcielone w 1526, po śmierci ostatniego władcy, Janusza III jako województwo mazowieckie.

Województwo rawskie leżało powstało po inkorporacji do Korony Polskiej ziemi rawskiej i ziemi gostynińskiej w 1462 po śmierci Władysława II i Siemowita VI oraz inkorporacji ziemi sochaczewskiej w 1476 roku. Województwo istniało do 1793, kiedy po II rozbiorze znalazło się w granicach Królestwa Prus. Samorząd gminny na Ziemi Rawskiej został zapoczątkowany w czasach

Księstwa Warszawskiego, w 1809 r. Utworzono wówczas gminy miejskie i wiejskie pod ścisłą kontrolą właścicieli ziemskich, którzy sprawowali również obligatoryjnie urząd wójta. Każda wieś stanowiła oddzielną gminę wiejską. Po Kongresie Wiedeńskim organizacja gmin wiejskich w Królestwie Polskim pozostawała taka sama jak w czasach Księstwa Warszawskiego. Dopiero w 1859 roku władze rosyjskie przeprowadziły reformę ustroju gminnego, zgodnie z którą gmina musiała składać się z przynajmniej 50 dymów i pozostawać pod zarządem jednego wójta. Powołano więc większe jednostki terytorialne - jeżeli właściciel ziemski miał co najmniej 50 dymów i posiadał kwalifikacje, to zostawał wójtem. Właściciele ziemscy wybierali spośród siebie wójta i przedstawiali do zatwierdzenia przez Komisję Rządową do Spraw Wewnętrznych, w razie kłopotów ze znalezieniem kandydata, wójta wyznaczała Komisja

Perthées, Karol de (1740-1815): Mappa szczegulna wojewodztwa rawskiego : zrzządzona z innych wielu mapp miejscowych tak dawniey iak i swiezo odrysowanych tudziez goscincowych i niewątpliwych wiadomosci wszystko według reguł geograficznych i obserwacyi astronomicznych

Rządowa na koszt właścicieli. Do pomocy wójt miał radnych wybranych przez mieszkańców zatwierdzonych przez naczelnika powiatu. Na wsiach powołano sołtysów wybieranych przez społeczność wiejską. Po klęsce powstania styczniowego i przeprowadzeniu reformy uwłaszczeniowej, w której chłopci otrzymali na własność ziemię dworską (którą musieli spłacić), przeprowadzono w 1864 r. reformę powołującą samorządowe gminy wiejskie. Po raz pierwszy gmina miała charakter samorządowy i została oddzielona od władzy właścicieli ziemskich (dziedziców). Władze preferowały na urzędach gminy ludzi chłopskiego pochodzenia. Gminę tworzyły zarówno grunty włościańskie (chłopskie), jak i dworskie (folwarki). Od tej pory każda gmina składała się z wiosek, kolonii, folwarków i dworów, niezależnie od podziałów własności dworskiej. Utworzono gromady wiejskie na czele z zebraniem gromadzkim i sołtysem. Nowe gminy zostały wyłączone spod władzy właścicieli ziemskich.

W 1866 roku w Królestwie Polskim przeprowadzono reformę administracji państwa, unifikując je z Cesarstwem Rosji. Na początku 1867 roku zreorganizowano podział na gubernie. Powołano powiat rawski w ramach nowo powołanej guberni piotrkowskiej oraz przeprowadzono nowy podział na gminy wiejskie w ramach guberni i powiatów. W ramach powiatu rawskiego powołano gminy: *Marjanów, Wałowice, Byliny (Boguszyce – władze nie mogły się zdecydować gdzie umieścić siedzibę gminy i jak ją nazwać, ostatecznie pozostała gmina Boguszyce z siedzibą w Boguszycach), Żelechlin, Budziszewice, Stara-Wieś, Regnów, Czerniewice, Lubochnia, Rzeczyca, Gartatowice, Lubania i Góra*. Obszar wokół Rawy został podzielony między trzy dawne gminy: Byliny (Boguszyce), Regnów i Wałowice. W 1882 roku gmina Regnów obejmowała znacznie większy obszar niż obecnie i w jej skład wchodziły następujące miejscowości, obecnie w gminie Rawa Mazowiecka: Pukinin, Głuchówek, Byszewice, Matyldów, Bogusławki Duże, Bogusławki Małe i Świnice. Dziś należą one do gminy Rawa Mazowiecka. Gmina Regnów w guberni piotrkowskiej i w powiecie rawskim istniała do 1915 r., a ustrój wprowadzony reformą z 1864 r. obowiązywał do 1933 roku.

Po wybuchu I wojny światowej latem 1914 r. działania wojenne wkroczyły na terytorium Królestwa Polskiego. W końcu 1914 roku Ziemia Rawska została zajęta przez wojska niemieckie i austriackie: Niemcy zajęli północną część regionu łódzkiego, natomiast Austriacy południową, czyli powiaty: radomszczański, piotrkowski oraz część łaskiego, łódzkiego, rawskiego i wieluńskiego. W 1915 roku po zajęciu całego Królestwa Polskiego Niemcy i Austriacy podzielili między dawne Królestwo na dwie strefy okupacyjne, tworząc Generalne Gubernatorstwo Warszawskie, w strefie niemieckiej oraz Generalne Gubernatorstwo Lubelskie w strefie austriackiej. Rawa i okolice, jako powiat rawski zostały włączone do niemieckiej strefy okupacyjnej (Generalne Gubernatorstwo Warszawskie). W strukturze tej funkcjonowały dawne urzędy gminne z wójtem na czele, podległe obecnie władzy okupacyjnej. Nowością było to, że akta spisywane były w języku polskim. Głównym zadaniem gmin było zbieranie kontyngentów dla wojsk okupacyjnych. Władze niemieckie zezwoliły na działalność polskiego szkolnictwa, co spowodowało, że lata I wojny światowej to czas powstawania polskich małych szkół wiejskich opłacanych przez rodziców.

7 listopada 1918 roku w Lublinie ogłoszono powstanie Rządu Ludowego Republiki Polskiej. Władze lokalne tworzone w oparciu o dawne powiaty. W sierpniu 1919 roku powołano województwo warszawskie wraz z powiatem rawskim i gminami Wałowice i Boguszyce. Na ziemiach byłego Królestwa Polskiego obowiązywała ustawa z marca 1864 r. o samorządzie gminnym, zmodyfikowana dekretem Naczelnika Państwa z 27 listopada 1918 r., zgodnie z którym gmina pozostawała formą samorządu z wchodzącymi w jej skład sołectwami. Podstawową instytucją gminy pozostało zgromadzenie gminne z tym, że odtąd mogli w nim uczestniczyć wszyscy pełnoletni obywatele gminy, także kobiety, bez względu na stan majątkowy.

23 marca 1933 w nowej ustawie gminnej dokonano reformy w funkcjonowaniu gmin wiejskich w Polsce likwidując Zebranie Gminne, którego kompetencje przekazano Radzie Gminnej oraz wprowadzono zebranie gromadzkie. Utworzono nowy organ – Zarząd Gminy, który przejął część uprawnień dawnej rady gminy, sprawując władzę w gminie. Zarząd gminy przygotowywał projekt budżetu, regulaminy, instrukcje urzędu, decydował o wydatkach. Kadencja członków zarządu wynosiła 5 lat. Wójta oraz członków zarządu wybierała Rada Gminy w głosowaniu tajnym. Wójt był zwierzchnikiem całej gminy i aparatu urzędniczego. Miał prawo reprezentowania gminy i podpisywania umów w jej imieniu. Dokumenty, w których były zobowiązania finansowe gminy, należało opatrzyć podpisem jeszcze jednego członka zarządu gminy. Wójt był reprezentantem administracji rządowej w terenie, wykonywał także zadania zlecone przez rząd. W gminie Rawa Mazowiecka powołano gromady: Annosław, Bogusławki Małe, Bogusławki Duże, Byszewice, Cielądz, Gacpary, Gułki, Głuchówek, Głuchówek Nowy, Kazimierzów, Komorów, Komorów Nowy, Leopoldów, Łaszczyn, Matyldów, Niemgłowy, Niemgłowy Nowe, *Ossowiec*, Podskarbice Królewskie, Podskarbice Szlacheckie, Pukinin, Cielądz, Cielądz Nowy, Ryłsk Duży, Ryłsk, Ryłsk Mały, Sangoszcz, Sowidół, Świnice, Turobowice, Turobowice Nowe, Wólka Strońska, Zuski. 1 kwietnia 1939 roku do województwa łódzkiego włączono powiat rawski wyłączony z województwa warszawskiego. Od tej pory okolice Rawy Mazowieckiej z Cielądzem należały już do regionu łódzkiego.

W okresie II wojny światowej okolice Rawy Mazowieckiej w całości weszły w skład Generalnej Guberni, podzielonej na 4 dystrykty, w ramach których powołano powiaty i gminy Boguszyce, Wałowice i Rawa Mazowiecka (z Cielądzem) włączono w skład powiatu opoczyńskiego w dystrykcie radomskim. Władze niemieckie zniosły samorząd wiejski, rozwiązano rady gminne oraz zarządy gmin i rady gromadzkie. Pozostawiono jedynie organy wykonawcze – wójtów i sołtysów oraz urząd gminy z sekretarzem.

Po wyzwoleniu podział administracyjny oparto na przedwojennym, przywracając przedwojenny podział na województwa, powiaty, gminy i gromady i gminy Boguszyce, Rawa Mazowiecka i Wałowice powróciły do powiatu rawskiego w województwie łódzkim. Wprowadzono nowe rozwiązania ustrojowe, powołując na wzór sowiecki rady narodowe, które funkcjonowały aż do 1990 r. Według danych z 1952 roku w skład gminy Rawa Mazowiecka weszły gromady: Annosław, Bogusławki Duże, Bogusławki Małe, Byszewice, Cielądz, Gacpary, Głuchówek, Głuchówek Nowy, Gułki, Kazimierzów, Komorów, Komorów Nowy, Leopoldów, Łaszczyn, Matyldów, Niemgłowy, Niemgłowy Nowe, Ossowiec, Podskarbice Królewskie, Podskarbice Szlacheckie, Pukinin, Cielądz, Cielądz Nowy, Ryłsk, Ryłsk Duży, Ryłsk Mały, Sangoszcz, Sowidół, Świnice, Turobowice, Turobowice Nowe, Wólka Strońska, Zuski. W gminie Marianów funkcjonowała gromada Julianów Raducki.

W 1954 roku przeprowadzono reformę podziału terytorialnego na miasta, osiedla i gromady, likwidując gminy. W miejsce gmin wprowadzono mniejsze gromady, które w założeniu miały stać się załącznikiem kolektywnych gospodarstw rolnych – została powołana gromada Cielądz, która funkcjonowała do 1972 r.

29 listopada 1972 r. została uchwalona ustawa o utworzeniu gmin i zmianie ustawy o radach narodowych. Ustawa ta, zwana też reformą gminną w miejsce zlikwidowanych gromad tworzyła kilkakrotnie większe od nich obszarowo gminy. Gmina Cielądz powstała z trzech Gromadzkich Rad : Cielądza, Regnowa i Gortatowic . powierzchnia całkowita gminy wynosiła 139 km². Na podstawie Uchwały Rady Ministrów z dnia 1.12.1994 r. /Dz .U. Nr 132,poz.671 art. 12 pkt. 1/ została utworzona gmina Regnów z siedzibą władz 6 W Regnowie z gminy Cielądz z dniem 1.01.1995 roku. Obszar powstałej gminy Regnów zajmuje północną część dawnej gminy Cielądz. Pozostała część obszaru gminy Cielądz tworzy gminę z siedzibą w Cielądzu. Łącznie 21 wsi tworzy 18 sołectw : Brzozówka, Cielądz, Gortatowice, Grabice, Gułki, Sierzchowy, Komorów, Stolniki, Kucyzna, Wisówka, Łaszczyn,

Wylezinek, Małą Wieś, Zuski, Mroczkowie, Niemgłowy, Ossowice, Sanogoszcz. Na skutek podziału gmina Cielądz straciła 1/3 swej powierzchni, w tym najlepsze jakościowo gleby.

27 maja 1990 roku weszła w życie nowa ustawa o samorządzie gminnym z 8 marca 1990 roku. Przeprowadzono pierwsze wybory do rad gminnych. Ustawa nadała samorząd i osobowość prawną gminom. Funkcję uchwałodawczą stanowi rada gminy wybierana w wyborach powszechnych. Organem wykonawczym był początkowo zarząd gminy na czele z wójtem wybierany przez radę gminy. Od 2002 roku organem wykonawczym w gminie jest jednoosobowo wójt wybierany przez mieszkańców gminy w bezpośrednich wyborach. Do końca 1998 gmina Cielądz wchodziła w skład województwa skierniewickiego. Z dniem 1 stycznia 1999 roku została włączona w skład województwa łódzkiego i powiatu rawsko-mazowieckiego.

5.2.3. Dziedzictwo niematerialne

Dziedzictwo niematerialne jest źródłem tożsamości i ciągłości różnych grup społecznych na danym terenie. Termin ten został przyjęty przez organizację UNESCO w październiku 2003 r. w Paryżu w Konwencji o ochronie dziedzictwa niematerialnego.

Zgodnie z treścią artykułu 2 Konwencji dziedzictwem niematerialnym są: „praktyki, wyobrażenia, przekazy, wiedza i umiejętności – jak również związane z nimi instrumenty, przedmioty, artefakty i przestrzeń kulturowa - które wspólnoty, grupy i, w niektórych przypadkach, jednostki uznają za część własnego dziedzictwa kulturowego. To niematerialne dziedzictwo kulturowe, przekazywane z pokolenia na pokolenie, jest stale odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich otoczeniem, oddziaływaniem przyrody i ich historią oraz zapewnia im poczucie tożsamości i ciągłości, przyczyniając się w ten sposób do wzrostu poszanowania dla różnorodności kulturowej oraz ludzkiej kreatywności.

Niematerialne dziedzictwo kulturowe, zgodne z definicją podaną powyżej, przejawia się w następujących dziedzinach:

- tradycje i przekazy ustne, których nośnikiem jest język: bajki, legendy, przysłowia, zagadki, pieśni, oracje, opowieści wspomnieniowe i wierzeniowe, historie, przemowy, modlitwy, śpiewy, lamentsy pogrzebowe, zawołania, zaklęcia;
- sztuki widowiskowe;
- zwyczaje, rytuały i obrzędy świąteczne: rytuały i zwyczaje doroczne, sytuacyjne, rodzinne, chrzciny, wesela, pogrzeby, ceremonie lokalne, zwyczaje odpustowe, pielgrzymki, gry i zabawy, folklor dziecięcy, sposoby świętowania, praktyki nawiązywania kontaktów międzyludzkich, gwarę;
- umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym;
- wiedza i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata: tradycyjne sposoby leczenia, zamawiania medyczne, meteorologia ludowa, wiedza o wszechświecie.

Na ziemi rawskiej wykształcił się odrębny styl, nazwany przez etnografów stylem rawskim, który wyróżnia się zdobnictwem, strojami, kolorystyką a także obchodzi się wiele świąt i kultywuje zwyczaje świadczące o odrębności tego terenu. W Rawie Mazowieckiej w Muzeum Ziemi Rawskiej eksponowana jest na wystawie stałej „Izba rawska z początku XX w.”, na której prezentuje się elementy wyposażenia izby wiejskiej średniozamożnej ludności chłopskiej zamieszkującej na terenie regionu rawskiego. Wnętrza chat zdobiono jednobarwnymi wycinankami: kolistymi, kwadratowymi, oraz charakterystycznymi dla regionu w kształcie „rózgi”, oraz papierowymi koronkami, firankami, kwiatami, pajakami. Popularne były również dekoracyjne tkaniny wytwarzane lokalnie.

Jednym z podstawowych wyznaczników wyróżniających dany teren jest strój ludowy, który można obecnie zobaczyć w czasie świąt religijnych, dożynek lub występów zespołów ludowych.

W stroju ludowym na obszarze powiatu rawskiego wykształcił się odrębny styl rawski, obecnie można go wciąż zobaczyć w czasie świąt religijnych, dożynek lub występów zespołów ludowych. Strój kobiecy składał się z białej bogato haftowanej bluzki, chustki w kwiaty na głowę i spódnicy w pasy, a „pasiaki” są wyróżnikiem dla subregionu i pozwalają odróżnić strój rawski od łowickiego czy sieradzkiego. Na spódnice zakładana była zapaska, również w pasy. Buty z cholewami, sznurowane, które w dawnych czasach zakładano tylko na wielkie uroczystości oraz na wyjście do kościoła. Tradycyjny strój męski składał się z białej koszuli z zawiązaną pod kołnierzykiem wstążką, z wełnianych spodni wpuszczanych w buty z cholewami. Na głowie mężczyźni nosili kaszkiet lub maciejówkę. Powszechność stroju ludowego była ściśle związana z umiejętnościami tkackimi, ponieważ tkaniny lniane, z których szyto

Zdjęcie z około 1942 roku przedstawia rodzinę Stępników z Cielądza w tradycyjnych strojach.

(źródło: Muzeum Ziemi Rawskiej, Dział Etnograficzny: <https://muzeumrawa.pl/dzial-etnografii/>)

koszule i bieliznę pościelową jak i materiały wełniane wykorzystywane do produkcji sukman, były wyrabiane samodzielnie.

Tkanina użytkowa w Rawskim (zarówno tradycyjna jak i ubraniowa) reprezentuje tzw. „styl polski” czyli jest lniano-wełnianym pasiakiem o powtarzającym się charakterystycznym tle, początkowo czerwonym, potem cynobrowym, pasowym i w końcu pomarańczowym, przedzielonym wiązkami wielobarwnych prążków różnej szerokości o kompozycji symetrycznej lub asymetrycznej. Z czasem w tkaninie wprowadzono dodatkowy element zdobniczy w postaci geometrycznych wzorów kostkowych tzw. „koziółki”, wykonany specjalną techniką tkacką – tkaniem „przez deskę”, kuloski” oraz wielonicielnicowe tkaniny „kilimy w koziółki”. Ornament pasowy posiadają także chodniki zwane „szmaciakami” o lnianej osnowie i wątku z pakul lub pociętych fragmentów tkanin oraz tkaniny parciane przeznaczone na fartuchy, derki i nakrycia, używane do lat 60. XX wieku. Region rawski to

nie tylko pasiaki ale również kraty, które dominowały w tkaninie dekoracyjnej, służącej do przykrywania łóżek.

Szczególnie dekoracyjny wystrój nadawał tkaninom haft ludowy, stosowany głównie w stroju odświętnym, jak kolorowy haft liczony (krzyżkowy i płaski) o motywach geometrycznych lub zgeometryzowanych formach roślinnych. Podobnie tradycyjne obrzędy i zwyczaje, które stanowiły część składową lokalnej kultury obecnie odchodzą w niepamięć a folklor i sztuka ludowa odgrywają coraz mniejszą rolę w życiu codziennym społeczności wiejskiej. Gmina Cielądz może się poszczycić zespołami folklorystycznymi, jak na przykład:

Zespół Ludowy „Sierzchowianie”

Zespół ludowy „Sierzchowianie” powstał w 2013 roku. Celem założycieli zespołu ludowego „Sierzchowianie” jest stworzenie kapeli opartej na tradycyjnych instrumentach ludowych regionu opoczyńskorawskiego tj. skrzypiec, basów i bębenka, czyli tak jak wyglądała kapela z tych okolic przed przeszło stu latami. Podstawowym celem zespołu jest ocalenie od zapomnienia melodii, piosenek, przyspiewek oraz tańców naszych ojców i dziadków, kultywowanie języka regionalnego i gwary, miejscowych tradycji, obrzędów oraz zwyczajów. Nie mniej ważnym celem zespołu ludowego „Sierzchowianie” jest promowanie wsi Sierzchowy, gminy Cielądz, Lokalnej Grupy Działania „Kraina Rawki” oraz regionu opoczyńsko-rawskiego na różnych festynach, przeglądach folklorystycznych oraz innych imprezach. Debiutem zespołu był występ na koncercie pieśni patriotycznych w Regnowie w dniu 08.11.2013r. w związku z obchodami Święta Niepodległości.

Stowarzyszenie Kulturalno-Historyczne "Cymbarka"

Stowarzyszenie Kulturalno-Historyczne „Cymbarka” powstało w 2008 r. na bazie istniejącego zespołu ludowego, z ideą propagowania lokalnego folkloru, kultury, jak i działalności historycznej. Za patronkę wybrano księżniczkę mazowiecką „Cymbarkę”, która jako dziecko wychowywała się na terenie Gminy Cielądz.. Stowarzyszenie "Cymbarka" organizuje różne imprezy sportowo-rekreacyjne, rozrywkowe i biesiadne, a także wycieczki, wyjazdy integracyjne oraz szkolenia. W ramach stowarzyszenia działa wiele sekcji, kół zainteresowań, a także realizowane są różne projekty. Ze względu na bogatą miejscową tradycję i kulturę powołano Międzypokoleniowy Zespół Folklorystyczny "Cymbarka". Zespół wykonuje pieśni ludowe, biesiadne, kościelne oraz patriotyczne. Zespół "Cymbarka" uświetnia swoimi występami nie tylko imprezy lokalne, ale również imprezy ponadlokalne. Zespół bierze udział w następujących imprezach: Jarmark Łódzki, Smaki Ziemi Łódzkiej, Święto Kwiatów, Owoców i Warzyw w Skierniewicach.

Na terenie powiatu istnieją miejsca kultywujące i przywracające dawny obraz wsi polskiej, z czołową rolą Muzeum Ziemi Rawskiej w Rawie Mazowieckiej. W wielu domach gospodynie nadal przygotowują weki i potrawy na zimę, według starych przepisów kisi się ogórki, piecze się babki drożdżowe, gotuje się zalewajkę na zakwasie. Panie z Kół Gospodyń Wiejskich z terenu powiatu rawskiego uczestniczą w wielu konkursach kulinarnych na których prezentują własnoręcznie wykonane potrawy jednocześnie promując swój region.

Międzypokoleniowy zespół folklorystyczny Cybarka z Cielądza
(zdjęcie z https://www.facebook.com/cieladzcymbarka/?locale=pl_PL)

Dziedzictwo niematerialne na terenie Ziemi Rawskiej kultywowane jest głównie poprzez zachowanie obrzędowości zwyczajów dorocznych – na przykład doroczne dożynki, tradycji związanych ze świętami kościelnymi, silną tradycję patriotyczną, najczęściej manifestowaną poprzez oprawę religijno-patriotyczną uroczystości i imprez. Obrzędowość kościelna to także dbałość o miejsca kultu: kościoły, cmentarze, kapliczki i krzyże przydrożne. Z terenu regionu rawskiego charakterystyczne dla rzemiosła i obrzędowej plastyki ludowej są rzeźba, ceramika, ozdoby z papieru, wycinanki, pisanki. Tradycyjna rzeźba ludowa charakteryzowała się głównie przedstawieniami o tematyce sakralnej, jak: Pieta, św. Rodzina, Madonna z Dzieciątkiem, Adam i Ewa. W rzeźbie o tematyce świeckiej dominowały przedstawienia typów ludzkich, często obrazujące życie codzienne wsi. Rzeźby często były polichromowane. Tradycyjna wytwórczość ozdób z papieru to wycinanki o mniej lub bardziej rozbudowanej płaskiej kompozycji rytmicznej, z motywami „różgi”, „kółka”, „kwadraty” i pasowe „laleczki” które zazwyczaj były skonstrastowane z barwą ściany, na której wisiały. Wycinano je ręcznie nożycami do strzyżenia owiec z glansowanego papieru. Kolejnym wyrazem rzemiosła połączonego z plastyką ludową było tradycyjne garncarstwo, którego reprezentanci jeszcze do lat 80-tych XX w. prowadzili działalność produkcyjną. Wyroby garncarzy z terenu regionu rawskiego to doniczki, figurki gliniane, garnki, dzbanki, dwojaki malowane i glazurowane, zdobione rytami, z urozmaiconą kolorystyką i ornamentyką – najczęściej charakterystyczne dla poszczególnych warsztatów i twórców.

Tradycje kulinarne to także część dziedzictwa niematerialnego będąc także istotną częścią tożsamości kulturowej, a pielęgnowanie dziedzictwa kulinarnego w oparciu o produkty tradycyjne i regionalne jest kluczem do rozwoju regionu i szansą dla jego mieszkańców. Produkty tradycyjne, dzięki niezmiennej od lat recepturze wytwarzania, gwarantują wyjątkowe cechy i właściwości wyrobu. W wielu domach corocznie przygotowuje się weki i przechowuje potrawy na zimę: według starych przepisów kisi się ogórki, kapustę. Podczas świąt piecze się babki drożdżowe a w jadłospisie codziennym przygotowuje się się zalewajkę na zakwasie. Depozytariuszem lokalnych tradycji kulinarnych są obecnie Koła Gospodyń Wiejskich, których członkinie biorą udział w konkursach kulinarnych organizowanych przy okazji świąt państwowych czy gminnych.

Równie ważnym elementem spójności obszaru są wspólne doświadczenia historyczne, świadczące o zaangażowaniu mieszkańców w walkę o odzyskanie niepodległości.

5.2.4. Instytucje kultury

Na terenie gminy Cielądz zadania w zakresie kultury realizują Gminny Dom Kultury w Cielądzu oraz Gminna Biblioteka Publiczna w Cielądzu wraz z filią w Ossowicach.

Gminny Dom Kultury w Cielądzu

Gminny Dom Kultury w Cielądzu działa na podstawie ustawy z dnia 25 października 1991 o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej i został utworzony na mocy Uchwały nr IV.9.15 Rady Gminy Cielądz z dnia 19 stycznia 2015 r. i rozpoczęła działalność 29 kwietnia 2015 r. Celem działalności Gminnego Domu Kultury w Cielądzu jest zaspokajanie potrzeb i aspiracji kulturalnych społeczeństwa poprzez tworzenie i upowszechnianie różnych dziedzin kultury i sztuki profesjonalnej i amatorskiej, inicjowanie określonych zadań z zakresu kultury, organizowanie czynnego uczestnictwa mieszkańców wsi w różnych formach działalności kulturalno-wychowawczej i rozrywkowej, wspomaganie organizacji, stowarzyszeń i instytucji upowszechniających kulturę.

Gminny Dom Kultury organizuje i współorganizuje szereg imprez, wydarzeń kulturalnych, które miały miejsce w ostatnich latach należy wymienić między innymi:

- Warsztaty Wielkanocne – przygotowywanie ozdób świątecznych różnymi technikami;
- Warsztaty Jesienne;

- Warsztaty kulinarne z Kołami Gospodyń Wiejskich
- Warsztaty Bożonarodzeniowe dla Kół Gospodyń Wiejskich;
- Warsztaty Bożonarodzeniowe dla szkół
- Jesienne śpiewy;
- Pikniki plenerowe, w tym Piknik Województwa Łódzkiego;

W budynku Domu Kultury funkcjonują następujące grupy artystyczne, koła i kluby:

- Stowarzyszenie „Cymbarka”,
- Stowarzyszenie Pro-Musica,
- Klub Orleża,
- Koło Gospodyń Wiejskich.

Gminna Biblioteka Publiczna w Cielądzu

Jest samorządową instytucją kultury posiadającą osobowość prawną, działającą na podstawie ustawy z dnia 25 października 1991 o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej i została powołana na mocy Uchwały Nr XV80/08 Rady Gminy Cielądz z dnia 15 lipca. Przedmiotem działalności jest gromadzenie i udostępnianie zbiorów bibliotecznych, rozwijanie i zaspokajanie potrzeb czytelnicy, oświatowych i kulturalnych społeczności gminnej. W ostatnich latach Gminna Biblioteka Publiczna organizowała i współorganizowała między innymi:

- Warsztaty tworzenia książki;
- Warsztaty Bożonarodzeniowe;
- Spotkania autorskie;

Gminna Biblioteka Publiczna w Cielądzu posiada filię w Ossowicach.

Należałoby rozważyć możliwość włączenia do akcji propagowania kultury i dziedzictwa narodowego świetlice wiejskie w Łaszczyńcu, w Niemgłowach, w Sanogoszcu.

Wydaje się celowe, aby w Gminie Cielądz dla instytucji kultury opracowano długoterminowe cele działania, wśród których powinny się znaleźć następujące działania:

- realizacja projektów obejmujących współpracę lokalną, aktywne wspieranie funkcjonujących grup i podmiotów, zespołów, KGW, stowarzyszeń,
- organizacja cyklicznej oraz okazjonalnej oferty kulturalnej dla dzieci i młodzieży, jak warsztaty/zajęcia/spotkania/animacje / grupy zabawowe, realizowane stacjonarnie oraz terenowo np. „Latający animatorzy kultury”.
- organizacja cyklicznej oferty kulturalnej dla osób dorosłych, w tym seniorów, na przykład powołanie do życia Uniwersytetu Trzeciego Wieku.
- organizacja międzypokoleniowych spotkań skierowanych do sympatyków Ziemi Rawskiej,
- organizacja koncertów o charakterze ponadlokalnym,
- organizacja wydarzenia promującego tradycję ludową, kulturę, zwyczaje i lokalną obrzędowość,
- organizacja wydarzeń patriotycznych, łączących również inne walory i wartości, np. promocję kultury fizycznej i sportu, promocję wartości rodzinnych,
- organizacja plenerowych wydarzeń rozrywkowych skierowanych do całych rodzin — np. festyn rodzinny, kino plenerowe, święto strażaków;
- organizacja wystaw promujących lokalnych i regionalnych twórców/artystów;
- organizacja konkursów dla dzieci i młodzieży promujących lokalne dziedzictwo historyczne i kulturowe;
- powołanie i wspieranie poprzez Gminny Dom Kultury dziecięcych grup artystycznych (np. zespół folklorystyczny);

- organizacja przeglądu/konkursu młodych talentów — przegląd muzyki dziecięcej i młodzieżowej;

Organizacje pozarządowe prowadzące oraz działalność pożytku publicznego

Miarą aktywności społecznej Mieszkańców danego obszaru jest przede wszystkim liczba aktywnie działających organizacji pozarządowych na tym terenie. Gmina Cielądz posiada relatywnie duży potencjał kapitału społecznego i rozwija się też dzięki działalności grupy sprawdzonych i doświadczonych organizacji pozarządowych.

Gmina Cielądz realizuje zadania ze sfery publicznej we współpracy z organizacjami pozarządowymi oraz podmiotami prowadzącymi działalność pożytku publicznego na podstawie rocznych programów współpracy Gminy Cielądz z organizacjami pozarządowymi oraz z podmiotami, o których mowa w art. 3 ust. 3 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie. W momencie tworzenia niniejszego Programu Opieki nad Zabytkami obowiązywał Program współpracy Gminy Cielądz z organizacjami pozarządowymi oraz podmiotami, o których mowa w art. 3 ust. 3 ustawy o działalności pożytku publicznego i O wolontariacie, przyjęty Uchwałą nr V/25/24 Rady Gminy Cielądz z dnia 22 listopada 2024 r. Jako priorytetowe zadania publiczne w dokumencie tym wymieniono, między innymi:

- 1) wykorzystanie organizacji jako partnera w realizacji zadań zaspokajających potrzeby różnych grup społecznych;
- 2) integracja lokalnych organizacji pozarządowych;
- 3) promowanie rozwoju działalności lokalnej;
- 4) poprawa współpracy pomiędzy organizacjami a Gminą w celu poprawienia jakości usług na rzecz mieszkańców;
- 5) otwarcie na innowacyjność, konkurencyjność w realizacji zadań;
- 6) tworzenie warunków do budowania współpracy pomiędzy administracją samorządową, a organizacjami;
- 7) zwiększenie wpływu organizacji na kreowanie polityki społecznej w gminie;
- 8) współpraca przy realizacji akcji charytatywnych.

W wyniku otwartego konkursu ofert na realizację zadań w zakresie szerzenia kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego w 2025 udzielono dotacji dla Stowarzyszenia Kulturalno-Historycznego „Cymbarka” oraz dla Stowarzyszenia Przyjaciół Wsi Opoczyńsko-Rawsko Mazowieckiej Sierzechowianie.

Wśród organizacji pozarządowych wyróżniają się Koła Gospodyń Wiejskich (KGW), które na mocy przepisów ustawy z dnia 9 listopada 2018 r. o kołach gospodyń wiejskich (t. j. Dz. U. 2023 poz. 1179) zyskały osobowość prawną oraz mogą ubiegać się o dotacje z Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa. Na terenie Gminy Cielądz działa między innymi Koło Gospodyń Wiejskich Grabice.

Stowarzyszenie Kulturalno-Historyczne "Cymbarka"

Stowarzyszenie Kulturalno- Historyczne „Cymbarka” opisane wyżej, na stronie 62 Programu.

Zespół Ludowy „Sierzechowianie”

Zespół ludowy „Sierzechowianie” powstał w 2013 roku. Celem założycieli zespołu ludowego „Sierzechowianie” jest stworzenie kapeli opartej na tradycyjnych instrumentach ludowych regionu opoczyńskorawskiego tj. skrzypiec, basów i bębena, czyli tak jak wyglądała kapela z tych okolic

przed przeszło stu latami. Podstawowym celem zespołu jest ocalenie od zapomnienia melodii, piosenek, przyśpiewek oraz tańców naszych ojców i dziadków, kultywowanie języka regionalnego i gwary, miejscowych tradycji, obrzędów oraz zwyczajów. Nie mniej ważnym celem zespołu ludowego „Sierzchowianie” jest promowanie wsi Sierzchowy, gminy Cielądz, Lokalnej Grupy Działania „Kraina Rawki” oraz regionu opoczyńskiego-rawskiego na różnych festynach, przeglądach folklorystycznych oraz innych imprezach. Debiutem zespołu był występ na koncercie pieśni patriotycznych w Regnowie w dniu 08.11.2013r. w związku z obchodami Święta Niepodległości.

Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Sierzchowskiej

Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Sierzchowskiej formalnie istnieje od 2009 roku, lecz swoją działalność zaczął wcześniej, w 2006 roku. Głównym celem działania stowarzyszenia jest: "troska o wieś, jej upiększenie, promocję, uatrakcyjnienie oferty życia kulturalnego", który realizowany jest poprzez różne działania m.in. upiększono teren przy stawie, posadzono krzewy, wykonano klomb przy drzewie, wykonano ławki, stół oraz altankę. Część funduszy do zrealizowania działań przekazali Wójt Gminy Cielądz i Starosta Rawski. Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Sierzchowskiej związane jest z Ziemią Sierzchowską i ma w szczególności na uwadze jej dobro oraz dobro jej mieszkańców. Stowarzyszenie podejmuje również różne działania w celu promowania wsi Sierzchowy.

Turystyka

Gmina Cielądz dzięki walorom przyrody, licznym zabytkom odznacza się wysokim potencjałem turystycznym. Gmina nie posiada odpowiednio rozwiniętej infrastruktury turystycznej. Obszar gminy charakteryzuje się bogactwem walorów przyrodniczych i krajobrazowych, lecz ze względu na niedostateczną infrastrukturę turystyczną (brak hoteli, miejsc noclegowych oraz rozbudowanej gastronomii) jest raczej wciąż mało atrakcyjny dla turystów. Na terenie brakuje własnej infrastruktury szlaków turystyki pieszej, rowerowej ale dzięki włączeniu w sieć szlaków powiatowych i regionalnych może służyć do rozbudowy bazy noclegowej i gastronomicznej.

W Sierzchowach od 2012 r. działa "Sochowa Zagroda". Jest w gminie Rawa Mazowiecka jedyne prywatne muzeum wsi opoczyńsko-rawsko-mazowieckiej. W zagrodzie eksponowane są dawne narzędzia, meble oraz oryginalne ubiory ludowe, wyroby rękodzieła ludowego, a także stare fotografie. Gospodarz udostępnia do zwiedzania zbierane przez wiele lat kolekcje, posiadające ogromną wartość dla historii regionu, które zostały uratowane od zniszczenia i zapomnienia. Zdjęcie prezentowane obok pochodzi ze strony internetowej:

https://zagrodaedukacyjna.pl/zag_edu_farm/sochowa-zagroda/.

Najważniejsze obiekty zabytkowe i atrakcje kulturowe znajdujące się na terenie Gminy Cielądz znalazły swoje miejsce na mapie szlaków turystycznych o znaczeniu nie tylko regionalnym ale również ponadregionalnym. Przez tereny gminy Cielądz przebiega rowerowy Szlak Ziemi Rawskiej (<https://www.lodzkie.pl/turystyka/szlaki-turystyczne/szlak-ziemi-rawskiej>) oznakowany kolorem niebieskim i składa się z dwóch odcinków: Szlaku Ziemi Rawskiej o długości 140 km oraz Rawskiej Ósemki o długości 106 km. Szlak „Rawskiej Ósemki” ma długość 147 km i łączy największe atrakcje turystyczne obszaru działania Lokalnej Grupy Działania „Kraina Rawki”. Interesujące miejsca, bogate w zasoby historyczne, przyrodnicze i kulturowe zostały połączone za pomocą szlaku turystycznego

w kształcie cyfry „8”. Trasa wiedzie przez liczne wsie i miasteczka, łącząc zabytki architektury sakralnej, pałacowej i dworskiej, unikalne atrakcje przyrodnicze oraz pomniki przyrody nieożywionej.

Szlak samochodowy I wojny światowej w regionie łódzkim, front wschodni 1914-15 -szlak nie przebiega bezpośrednio przez tereny gminy Cielądz ale z racji obecności aż 4 cmentarzy wojennych na terenie gminy (w Cielądzu, dwóch w Mroczkowicach oraz w Stolnikach) powinien zostać włączony do szlaku, o co powinny starać się władze gminy w Urzędzie Marszałkowskim Województwa Łódzkiego. W 2022 r. staraniem Departamentu Klimatu i Turystyki Urzędu Marszałkowskiego w Łodzi została wydana bezpłatna mapa szlaku z opisami: <https://www.lodzkie.pl/turystyka/wydawnictwa/mapy-tematyczne/szlak-samochodowy-i-wojny-%C5%9Bwiatowej-w-regionie-%C5%82%C3%B3ldzkim-front-wschodni-1914-15>

W Rawie Mazowieckiej znajduje się **Muzeum Ziemi Rawskiej w Rawie Mazowieckiej** – z uwagi na bliskie położenie od Gminy Cielądz oraz charakter gromadzonych zbiorów pełni niezwykle istotną rolę, umożliwiając prowadzenie zajęć edukacyjnych dla młodzieży szkolnej z terenu Gminy Cielądz. Aktualnie w budynku Muzeum prezentowane są dwie wystawy stałe:

- "Gabinet numizmatyczny",
- "Izba rawska z początku XX wieku".

5.3 Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Zgodnie z art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (t. j. Dz. U. z 2020 r. poz. 282), formami ochrony zabytków są:

- ✓ wpis do rejestru zabytków;
- ✓ uznanie za pomnik historii;
- ✓ utworzenie parku kulturowego;
- ✓ ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Na obszarze gminy Cielądz funkcjonują wpis do rejestru zabytków oraz ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.

Ustawa wymienia kolejno: prowadzenie robót budowlanych w otoczeniu zabytku, prowadzenie badań konserwatorskich i architektonicznych. Należy uzyskać zgodę konserwatora również na przemieszczanie zabytku nieruchomego, trwałe przeniesienie zabytku ruchomego, dokonywanie podziału zabytku nieruchomego oraz zmianę jego przeznaczenia i sposobu korzystania z tego zabytku, a także na umieszczanie urządzeń technicznych i reklamowych oraz podejmowanie innych działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku. W przypadku archeologii niezbędne jest uzyskanie pozwolenia na badania archeologiczne oraz na poszukiwania prowadzone przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania. Pozwolenie WKZ ma formę decyzji administracyjnej, tak więc w toku postępowania mają zastosowanie przepisy Kodeksu postępowania administracyjnego.

Tryb wydawania pozwoleń reguluje *Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków*. Rozporządzenie to precyzuje zakres wniosku i załączników dla każdego typu działań przy zabytku.

Prowadzenie jakichkolwiek działań, prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych w obiekcie zabytkowym, jak i na obszarach wpisanych do rejestru zabytków wymaga uzyskania pozwolenia konserwatorskiego zgodnie z art. 36 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1292).

Art. 36. 1. Pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków wymaga:

- 1) prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, w tym prac polegających na usunięciu drzewa lub krzewu z nieruchomości lub jej części będącej wpisanym do rejestru parkiem, ogrodem lub inną formą zaprojektowanej zieleni;*
- 2) wykonywanie robót budowlanych w otoczeniu zabytku;*
- 3) prowadzenie badań konserwatorskich zabytku wpisanego do rejestru;*
- 4) prowadzenie badań architektonicznych zabytku wpisanego do rejestru;*
- 5) prowadzenie badań archeologicznych;*
- 6) przemieszczanie zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;*
- 7) trwale przeniesienie zabytku ruchomego wpisanego do rejestru, z naruszeniem ustalonego tradycją wystroju wnętrza, w którym zabytek ten się znajduje;*
- 8) dokonywanie podziału zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;*
- 9) zmiana przeznaczenia zabytku wpisanego do rejestru lub sposobu korzystania z tego zabytku;*
- 10) umieszczanie na zabytku wpisanym do rejestru: urządzeń technicznych, tablic reklamowych lub urządzeń reklamowych w rozumieniu art. 2 pkt 16b i 16c ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2017 r. poz. 1073) oraz napisów, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1;*
- 11) podejmowanie innych działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku wpisanego do rejestru; z wyłączeniem działań polegających na usuwaniu drzew lub krzewów z terenu nieruchomości lub jej części niebędącej wpisanym do rejestru parkiem, ogrodem albo inną formą zaprojektowanej zieleni;*
- 12) uchylony.*
- 13) wydobycie wielkogabarytowego zabytku ruchomego, wymagające użycia maszyn budowlanych.*

Art. 36b. 1. Poszukiwania ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych przy użyciu urządzeń elektronicznych lub technicznych może prowadzić osoba pełnoletnia pod warunkiem posiadania zgody właściciela nieruchomości i posiadacza nieruchomości oraz po dokonaniu zgłoszenia poszukiwań do rejestru poszukiwań.

5.3.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków

Na terenie gminy Cielądz znajduje się 12 zabytków i zespołów zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków. Wszystkie zostały wymienione w tabeli nr 1 poniżej.

Są to tym samym najcenniejsze elementy krajobrazu kulturowego na terenie gminy podlegające ścisłej ochronie konserwatorskiej, wynikającej z przepisów ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Tabela nr 1: Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków w Gminie Cielądz

LP	Miejscowość	Przedmiot wpisu do rejestru zabytków	Czas powstania	Nr wpisu do rejestru zabytków	Data decyzji o wpisie do rejestru zabytków
1.	CIELĄDZ	Cmentarz przykościelny	XIX w.	941 A	19.11.1993
2.	CIELĄDZ	Park dworski	2 poł. XIX w.	A/526	05.05.1980

3.	CIELĄDZ	Wschodnia część cmentarza rzym.-kat	XIX w.	807 A	20.11.1991
4.	MAŁA WIEŚ	Park dworski	1 poł. XIX w.	762 A	01.08.1985
5.	OSSOWICE	Zespół dworsko-parkowy: - dwór	XIX w.	551 A	25.03.1981
6.	OSSOWICE	Zespół dworsko-parkowy: - park	XIX/ XX w.	484	16.09.1978
7.	OSSOWICE	kapliczka przydrożna	1910 r.	555 A	25.03.1981
8.	SIERZCHOWY	kościół par. p.w. Wniebowzięcia NMP	1520-1549 r.,	266	27.12.1967
9.	SIERZCHOWY	Dzwonnica przy kościele	XVIII w.	798	27.12.1967
10.	SIERZCHOWY	Cmentarz przykościelny	XVIII w.	979 A	16.11.1994
11.	STOLNIKI	Aleja kasztanowo-lipowa	XX w.	584 A	19.05.1982

5.3.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków

Zgodnie z art. 3 pkt 1 i 3 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytek ruchomy, to rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będących dziełem człowieka lub związanych z jego działalnością, stanowiących świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Zgodnie z art. 6 ust. 2 ww. ustawy ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania: zabytki ruchome będące, w szczególności: a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej, b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje, c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami, d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego, e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2019 r. poz. 1479), f) instrumentami muzycznymi, g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi, h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

Zgodnie z art. 10.1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. 2024 poz. 1292) „Do rejestru wpisuje się zabytek ruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku”. Czyli w przypadku postępowania o wpis do rejestru zabytku ruchomego, może być ono wszczęte jedynie na wniosek właściciela tego zabytku. Kompetencja Wojewódzkich Konserwatorów Zabytków do wszczęcia postępowania z urzędu ograniczona jest do wyjątkowych sytuacji wskazanych w art. 10 ust. 2, tj. przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę albo wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej.

Zależnie od charakteru zabytku ruchomego, materiału, z jakiego został wykonany i jego przeznaczenia oraz przechowywania, zagrożenia mogą być różne. Do zagrożeń należą: ryzyko

uszkodzeń mechanicznych, przechowywanie w niesprzyjających warunkach – zbyt duża wilgotność i nieodpowiednia temperatura (wówczas może dojść do puchnięcia i przesuszania się drewna, spękania płótna, korozji metali itd. itp.; mogą pojawić się także różnego rodzaju insekty czy grzyby niszczące substancję zabytkową). Dalej, zagrożeniem są katastrofy naturalne, takie jak pożar czy powódź, w przypadku zabytków przechowywanych na zewnątrz – duże zmiany temperatury, zmiany pogodowe – opady deszczu, gradu, śniegu itd., wichury. Zagrożeniem mogą być również badania i prace konserwatorskie i restauratorskie, przeprowadzone niewłaściwie i/lub przez nieodpowiednią osobę bez właściwych uprawnień, wykształcenia. Zabytki ruchome mogą także zostać skradzione lub celowo zniszczone w aktach wandalizmu.

Na terenie gminy Cielądz znajduje się 107 zabytków ruchomych objętych indywidualną ochroną konserwatorską w postaci rejestru zabytków ruchomych województwa łódzkiego oraz ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków ruchomych

5.3.3. Zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków.

Wojewódzka ewidencja zabytków nieruchomych (WEZ), nie jest formą ochrony, a jedynie sposobem jej sprawowania (uregulowanym przepisami art. 22 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). WEZ tworzą karty zabytków znajdujących się na terenie województwa (w tym wpisanych do rejestru zabytków). W myśl obowiązujących norm prawnych (art. 22 ust. 5 ustawy) zbiór WEZ stanowi podstawę do założenia gminnej ewidencji zabytków (GEZ), która w szczególności powinna zawierać zabytki wpisane do rejestru zabytków nieruchomych i inne wyznaczone w WEZ.

Wojewódzka ewidencja zabytków prowadzona jest przez wojewódzkiego konserwatora zabytków zgodnie z art. 22 ust. 2 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. 2024 poz. 1292). Stanowi ona zbiór kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa, sporządzanych zgodnie z przepisami Rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz.U. z 2011 r. nr 113, poz. 661) oraz Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2021. poz. 56).

Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku. Zgoda właściciela zabytku nie jest wymagana w wypadku kart ewidencyjnych zabytków nieruchomych.

Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków, składającą się z kart ewidencyjnych, zawierających następujące informacje: nazwa, materiał, technika, miejscowość, adres i miejsce przechowywania, przynależność administracyjna, właściciel i jego adres, forma ochrony, opracowanie karty ewidencyjnej, styl, czas powstania, autor, szkoła, warsztat, wymiary, liczba obiektów; fotografia, opis, znaki, sygnatury, napisy; historia, stan zachowania i najpilniejsze postulaty konserwatorskie, akta archiwalne, źródła ikonograficzne, adnotacje o inspekcjach, informacje o zmianach, uwagi. Wpis do wojewódzkiej ewidencji zabytków nie wywołuje skutków prawnych. Sporządzenie karty ewidencyjnej stanowi formę dokumentacji i rozpoznania zasobu zabytków ruchomych na terenie województwa. Rodzi jednak pewne obowiązki informacyjne (zob. art. 28 u.o.z.o.z.). Do zabytków nieruchomych ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków zastosowanie będzie miał

również art. 31 ust. 1a u.o.z.o.z., zgodnie z którym osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna, która zamierza realizować:

1. roboty budowlane przy zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru lub objętym ochroną konserwatorską na podstawie ustaleń miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub znajdującym się w ewidencji wojewódzkiego konserwatora zabytków albo,
2. roboty ziemne lub dokonać zmiany charakteru dotychczasowej działalności na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, co doprowadzić może do przekształcenia lub zniszczenia zabytku archeologicznego,

jest zobowiązana, z zastrzeżeniem art. 82 a ust. 1, pokryć koszty badań archeologicznych oraz ich dokumentacji, jeżeli przeprowadzenie tych badań jest niezbędne w celu ochrony tych zabytków.

Dzięki wojewódzkiej ewidencji zabytków, która odzwierciedlać powinna cały zasób zabytkowy na danym terenie, można umiejscowić dany obiekt we właściwym miejscu w hierarchii wartości obiektów historycznych. Skutkiem wpisu do wojewódzkiej ewidencji zabytków, prowadzonej niezależnie od rejestru przez wojewódzkiego konserwatora zabytków, jest obowiązek informacyjny. Zgodnie z art. 28 ustawy z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, niezależnie od obowiązków wynikających z opieki nad zabytkami, określonych w art. 5 nin. ustawy, właściciel lub posiadacz zabytku wpisanego do rejestru lub zabytku znajdującego się w wojewódzkiej ewidencji zabytków zawiadamia wojewódzkiego konserwatora zabytków o:

1. Uszkodzeniu, zniszczeniu, zaginięciu lub kradzieży zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zdarzenia.
2. Zagrożeniu dla zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zagrożenia.
3. Zmianie miejsca przechowania zabytku ruchomego w terminie miesiąca od dnia nastąpienia tej zmiany.
4. Zmianach dotyczących stanu prawnego zabytku, nie później niż w terminie miesiąca od dnia ich wystąpienia lub powzięcia o nich wiadomości.

Listę obiektów zabytkowych ujętych w prowadzonej przez Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Łodzi przedstawiono w tabeli nr 2 – są to zabytki ujęte w gminnej ewidencji zabytków Gminy Cielądz. Nie wszystkie obiekty zabytkowe ujęte w ewidencji wojewódzkiej posiadają karty ewidencyjne zabytku nieruchomego.

5.3.4. Ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Dokumenty te zostały szczegółowo omówione w rozdziale poświęconym relacji gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy).

5.4 Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Gminna ewidencja zabytków formalnie nie stanowi formy ochrony zabytków wymienionych w art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (t. j. Dz. U. 2024 poz. 1292). Pomimo to, w piśmiennictwie prawniczym, w związku z zapisami art. 7 pkt 4 i art. 19 ust. 1 i 1 a u.o.z.o.z.) ustawy o ochronie zabytków i opieki nad zabytkami pojawił i funkcjonuje termin

„nienazwanych form ochrony zabytków” w odniesieniu do gminnej ewidencji zabytków, w związku z przypisanymi tej ewidencji skutkami prawnymi (wspomniany wyżej art. 19 ust. 1 i 1 a u.o.z.o.z.). Pomimo nieujęcia gminnej ewidencji zabytków w art. 7 u.o.z.o.z. to może być ona kwalifikowana jako forma ochrony zabytków. Zgodnie z art. 21 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami gminna ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzenia programów opieki nad zabytkami.

Zgodnie z art. 22 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- **3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. [utracił moc z dniem 18.05.2023 r. w zakresie, w jakim ogranicza prawo własności nieruchomości przez dopuszczenie ujęcia nieruchomości jako zabytku nieruchomego w gminnej ewidencji zabytków, bez zapewnienia właścicielowi gwarancji ochrony prawnej przez dokonaniem takiego ograniczenia, na podstawie wyroku TK z dnia 11 maja 2023 r. sygn. akt P 12/18 (Dz. U. poz. 951).*

Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 w sprawie prowadzenia rejestru zabytków krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. Nr 113, poz. 661) oraz Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (t.j. Dz. U. z 2021 poz. 56) określają zakres informacji, który powinna zawierać karta adresowa zabytku nieruchomego. Znowelizowane w 2019 roku rozporządzenie nakłada na wojewódzkich konserwatorów zabytków obowiązek poinformowania o zamiarze włączenia karty ewidencyjnej zabytku do wojewódzkiej ewidencji zabytków, o włączeniu tej karty, o sporządzeniu nowej karty ewidencyjnej zabytku, o zamiarze wyłączenia karty ewidencyjnej zabytku z wojewódzkiej ewidencji zabytków lub o wyłączeniu tej karty - wojewódzki konserwator zabytków zawiadamia niezwłocznie właściciela lub posiadacza zabytku albo nieruchomości lub rzeczy ruchomej, która przestała być zabytkiem, a także wójta (burmistrza, prezydenta miasta) o włączeniu karty ewidencyjnej, wraz z odpowiednio potwierdzoną kopią takiej karty. Zawiadomienie o zamiarze włączenia karty ewidencyjnej zabytku, o sporządzeniu nowej karty ewidencyjnej zabytku albo o zamiarze wyłączenia karty ewidencyjnej zabytku z wojewódzkiej ewidencji zabytków umieszcza się na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej do czasu zamieszczenia informacji odpowiednio o włączeniu karty ewidencyjnej zabytku, o włączeniu nowej karty ewidencyjnej zabytku do wojewódzkiej ewidencji zabytków albo o wyłączeniu karty ewidencyjnej zabytku z wojewódzkiej ewidencji zabytków.

Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (t.j. Dz. U. z 2021 poz. 56) nałożyło na wójta (burmistrza, prezydenta miasta) obowiązek niezwłocznego zawiadomienia właściciela lub posiadacza zabytku o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków, o włączeniu tej karty, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku, o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków lub o wyłączeniu tej karty właściciela lub posiadacza zabytku albo nieruchomości, która przestała być zabytkiem. Zawiadomienia o zamiarze włączenia do gminnej ewidencji zabytków, o zamiarze wyłączenia z gminnej ewidencji zabytków oraz o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku będącego historycznym układem urbanistycznym lub ruralistycznym,

historycznym zespołem budowlanym, terenem, na którym znajduje się znaczna ilość zabytków archeologicznych lub nieruchomości o nieuregulowanym stanie prawnym, dokonuje się w drodze obwieszczenia umieszczonego na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej.

Ustawa z dnia 18 marca 2010 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz o zmianie innych ustaw znacząco wzmocniła rangę gminnej ewidencji zabytków nakładając obowiązek uzyskania pozwolenia na budowę lub rozbiórkę w stosunku do obiektów budowlanych i obszarów niewpisanych do rejestru ale ujętych w gminnej ewidencji zabytków. Włączenie zabytku do gminnej ewidencji zabytków skutkuje ich ochroną (obiekty i obszary) i ujęcie w gminnej ewidencji zabytków uwzględnia się w:

- miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego gminy - Wojewódzki Konserwator Zabytków może wyznaczyć nakazy i zakazy dotyczące obszarów bądź budynków;
- planie ogólnym gminy i innych dokumentach planistycznych - Wojewódzki Konserwator Zabytków może wyznaczyć nakazy i zakazy dotyczące obszarów bądź budynków;
- decyzji o warunkach zabudowy - Gmina przed wydaniem decyzji przesyła ją do uzgodnienia Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków;
- decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego - Gmina przed wydaniem decyzji przesyła ją do uzgodnienia Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków;
- decyzji o realizacji inwestycji drogowej, lokalizacji linii kolejowej lub realizacji inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego - wojewoda lub starosta przed wydaniem decyzji przesyła ją do uzgodnienia Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków;
- prawie budowlanym – pozwolenia na budowę lub rozbiórkę uzgadniane są z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

W art. 24 ustawy o ochronie zabytków opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. 2024 poz. 1292) ustawodawca nałożył na Ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego określenie, w drodze rozporządzenia, przesłanek, od których spełnienia jest uzależnione wyłączenie kart ewidencyjnych i adresowych z ewidencji. Wobec niezrealizowania tego obowiązku należy domniemywać, że wyłączenie zabytku z gminnej ewidencji zabytków jest możliwe w odniesieniu do zabytku, który utracił wartości, na podstawie których został włączony do ewidencji albo jego wartość nie zostanie potwierdzona w nowych ustaleniach. O wyłączeniu z gminnej ewidencji zabytków, które zostały ujęte w gminnej ewidencji zabytków na wniosek wójta (burmistrza, prezydenta miasta) decyduje wójt z urzędu lub na wniosek właściciela zabytku – **w porozumieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. W przypadku zabytków ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków, zabytek może zostać wyłączony z gminnej ewidencji zabytków po uprzednim wyłączeniu zabytku z wojewódzkiej ewidencji zabytków.**

W przypadku wyłączenia zabytku z gminnej ewidencji zabytków na wójtce spoczywa obowiązek poinformowania właściciela lub posiadacza zabytku, zgodnie z Rozporządzeniem z dnia 10 września 2019 r. (t. j. Dz. U. z 2021 r. poz. 56).

Gmina Cielądz posiada gminną ewidencję zabytków przyjętą Zarządzeniem nr 71/2025 Wójta Gminy Cielądz z dnia 07.10.2025 roku.

5.4.1. Zabytki nieruchome ujęte w gminnej ewidencji zabytków Gminy Cielądz

Gminna ewidencja zabytków jest dokumentem otwartym. Zgodnie z art. 22 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, w gminnej ewidencji zabytków mogą być ujęte inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Tabela nr 2: Zabytki nieruchome w Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Cielądz – w zestawieniu ujęto także obiekty wpisane do rejestru zabytków. Stanowiska archeologiczne zostały ujęte w tabeli nr 3.

	MIEJSCOWOŚĆ	ZABYTEK	CZAS POWSTANIA	REJESTR ZABYKÓW	
				NR REJESTRU	DATA DECYZJI
1.	CIELĄDZ	Zespół kościoła parafialnego p.w. Świętej Trójcy	XVI w., 1856, odbudowa 1918 r.		
2.	CIELĄDZ	Kościół w zespole kościoła parafialnego p.w. Świętej Trójcy	1856 r., odbudowa 1918 r.		
3.	CIELĄDZ	Cmentarz przykościelny w zespole kościoła parafialnego p.w. Świętej Trójcy	XVI w.	941 A	19.11.1993
4.	CIELĄDZ	Ogrodzenie w zespole kościoła parafialnego p.w. Świętej Trójcy	2 poł. XIX w.		
5.	CIELĄDZ	Park dworski	poł. XIX w., 1907-1912,	A/526	05.05.1980
6.	CIELĄDZ	Wschodnia część cmentarza rzym.-kat	1 poł. XIX w.	807 A	20.11.1991
7.	CIELĄDZ	Mauzoleum Kochanowskich, ob. kaplica cmentarna na cmentarzu parafialnym	XIX w.		
8.	CIELĄDZ	Cmentarz wojenny z I wojny światowej	1914 r.		
9.	GRABICE	Budynek straży	1 poł. XX w.		
10.	GRABICE	Kapliczka przydrożna	XIX/XX w.		
11.	GRABICE	Kapliczka przydrożna	1920 r./		
12.	GRABICE	Kapliczka przydrożna	XIX/XX w.		
13.	KOMORÓW	Kapliczka przydrożna	1930 r.		
14.	KUCZYŻNA	Dom nr 4	1928 r.		
15.	KUCZYŻNA	Kapliczka przydrożna	1928 r.		
16.	ŁASZCZYN	Chałupa nr 10	1930 r.		
17.	ŁASZCZYN	Kapliczka przydrożna	1920 r., remontowana XXI		
18.	MAŁA WIEŚ	Park dworski	1 poł. XIX w.	762 A	01.08.1985
19.	MROCZKOWICE	Kopiec mogilny żołnierzy niemieckich z I wojny światowej	X. 1914 r.		
20.	MROCZKOWICE	Kopiec mogilny żołnierzy niemieckich z I wojny światowej	X. 1914 r.		
21.	NIEMOGŁOWY	Kapliczka przydrożna	k. XIX w., XXI w.		
22.	OSSOWICE	Dwór w zespole dworsko-parkowym	XIX w.	551 A	25.03.1981
23.	OSSOWICE	Park w zespole dworsko-parkowym	Pocz. XX w.	484	16.09.1978
24.	OSSOWICE	Kapliczka przydrożna	1910 r.	555 A	25.03.1981
25.	SANOGOSZCZ	Wiatrak	1914-1917		
26.	SIERZCHOWY	Zespół kościoła p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny	XIV wł., 1520-1549 r., XVIII w.		
27.	SIERZCHOWY	Kościół w zespole kościoła parafialnego p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny	1520-1549 r.,	266	27.12.1967
28.	SIERZCHOWY	Dzwonnica w zespole kościoła parafialnego p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny	XVIII w.	798	27.12.1967
29.	SIERZCHOWY	Cmentarz przykościelny w zespole kościoła parafialnego p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny	2 poł. XVI w.	979 A	16.11.1994
30.	SIERZCHOWY	Cmentarz parafialny rzymskokatolicki	1832-1835		

31.	STOLNIKI	Aleja kasztanowo-lipowa	k. XIX w.	584 A	19.05.1982
32.	STOLNIKI	Cmentarz wojenny żołnierzy niemieckich z I wojny światowej	1914/1915 r.		
33.	STOLNIKI	Spichlerz	XIX/XX w.		
34.	STOLNIKI	Kapliczka przydrożna	1903 r.		
35.	WYLEZINEK	Kapliczka przydrożna	1929 r.		

5.4.2 Stanowiska archeologiczne ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Cieladź

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zabytek archeologiczny to zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem”. Są to więc pozostałości terenowe pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyska, kurhany oraz relikty działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej. Zabytki archeologiczne stanowią szczególną grupę zabytków, ponieważ są to obiekty rozproszone i występują także z dala od terenów współcześnie zamieszkałych. Zgodnie z prawem każdy obiekt archeologiczny, niezależnie od własności gruntu, na którym został odnaleziony, jest własnością państwa. Europejska konwencja o ochronie archeologicznego dziedzictwa kulturowego uznaje zabytki archeologiczne za źródło „zbiorowej pamięci europejskiej i instrument dla badań historycznych i naukowych”. Ta sama konwencja w preambule podkreśla, że *europejskie dziedzictwo archeologiczne, stanowiące dowód pradowej historii, jest poważnie zagrożone zniszczeniem z powodu wzrastającej liczby projektów zagospodarowania przestrzennego, zagrożeń naturalnych, nielegalnych lub nienaukowych wykopalisk i niewystarczającej świadomości publicznej*. Rozwój cywilizacyjny przynosi coraz to nowe zagrożenia dla dziedzictwa archeologicznego, często nieuświadamiane w dostatecznym stopniu przez archeologów, w związku z czym brak jest wypracowanych i uzgodnionych w środowisku archeologicznym metod i sposobów ich zapobiegania. Dobra koniunktura gospodarcza powoduje przyspieszony rozwój inwestycji budowlanych w całej Polsce. Centra wielkich miast są przebudowywane, przy czym naruszane są średniowieczne i nowożytne nawarstwienia i pozostałości architektoniczne, duże inwestycje liniowe, takie jak budowa sieci autostrad i dróg szybkiego ruchu, niosą ze sobą szybkie i nieodwołalne zniszczenie ogromnych połaci stanowisk archeologicznych, które muszą być zawczasu zbadane i zadokumentowane dla przyszłych pokoleń.

Podstawą do ewidencjonowania stanowisk archeologicznych jest prowadzony od 1978r. ogólnopolski program badawczo – konserwatorski Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP). Program ten systematyzuje zasób wiedzy o terenie poprzez terenową prospekcję archeologiczną z uwzględnieniem informacji o wcześniejszych badaniach, zawartych w archiwach, zbiorach muzealnych, instytucjach naukowo badawczych oraz publikacjach naukowych i popularno-naukowych.

Dokumentacja AZP stanowi zbiór otwarty i ciągle uzupełniany w procesie archeologicznego rozpoznania kraju. Do zbioru włączane są nowe karty ewidencyjne, które zgodnie z nowym rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego (t.j. Dz. U. 2021 poz. 56) noszą nazwy „Karta ewidencyjna zabytku archeologicznego lądowego”; „Karta ewidencyjna zabytku archeologicznego podwodnego śródlądowego”; „Karta ewidencyjna zabytku archeologicznego podwodnego morskiego”. Karty ewidencyjne zabytków archeologicznych są włączane w zasób wojewódzkiej ewidencji zabytków i dokumentacja stanowisk archeologicznych w ewidencji wojewódzkiej jest źródłem najbardziej aktualnej wiedzy o terenie i musi być odzwierciedlana w prowadzonych przez gminy Gminnych Ewidencjach Zabytków.

Ochrona stanowisk archeologicznych i nawarstwień kulturowych przy inwestycjach związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu, powinna mieć swoje odbicie w ujmowaniu zagadnień związanych z ochroną zabytków w planach zagospodarowania przestrzennego, warunkach zabudowy i inwestycjach celu publicznego oraz respektowaniu zapisów dotyczących ochrony zabytków archeologicznych w opiniach i decyzjach właściwego miejscowo konserwatora zabytków.

Prowadzona przez Gminy ewidencja zabytków archeologicznych ma za zadanie informowanie o obecności w danym miejscu nieruchomego zabytku archeologicznego. Zgodnie z przepisami prawa, każdy kto zamierza realizować roboty ziemne na terenie, gdzie znajdują się zabytki archeologiczne, prowadzić roboty budowlane przy zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru lub ewidencji zabytków objętym ochroną na podstawie ustaleń miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, planuje zmiany charakteru dotychczasowego przeznaczenia terenu, które mogą doprowadzić do przekształcenia lub uszkodzenia zabytku archeologicznego (stanowiska archeologicznego), jest zobowiązany przeprowadzić (czyli sfinansować) badania archeologiczne w zakresie ustalonym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków. Badania archeologiczne prowadzone na stanowiskach mogą mieć charakter inwazyjny (niszczący) oraz badania nieinwazyjne z wykorzystaniem metod geofizycznych, teledetekcyjnych. Obie metody badań dają możliwość poznania poszczególnych stanowisk, zabytków czy problemów związanych z szeroko rozumianą przeszłością, w tym zwłaszcza w sytuacjach zagrożenia zniszczeniem lub uszkodzeniem substancji zabytkowej (nawarstwień, obiektów, materiałów i ich kontekstów).

Obowiązek przeprowadzenia badań archeologicznych reguluje art. 31 ustawy o ochronie zabytków, w myśl którego osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna, która zamierza realizować roboty ziemne lub dokonać zmiany charakteru dotychczasowej działalności na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, co doprowadzić może do przekształcenia lub zniszczenia zabytku archeologicznego, jest obowiązana pokryć koszty badań archeologicznych oraz ich dokumentacji, jeżeli przeprowadzenie tych badań jest niezbędne w celu ochrony tych zabytków. Zgodnie zaś z art. 31 ust. 2 ustawy o ochronie zabytków zakres i rodzaj niezbędnych badań archeologicznych ustala wojewódzki konserwator zabytków w drodze decyzji wyłącznie w takim zakresie, w jakim roboty budowlane albo roboty ziemne lub zmiana charakteru dotychczasowej działalności na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, zniszczą lub uszkodzą zabytek archeologiczny. Zatem obowiązek przeprowadzenia prac archeologicznych istnieje tylko wówczas, kiedy występuje ryzyko przekształcenia lub zniszczenia zabytku archeologicznego i o ile przeprowadzenie badań jest niezbędne w celu ochrony zabytków.

Na terenie Gminy Cielądz zlokalizowano 131 stanowisk archeologicznych, które znajdują się w wojewódzkiej ewidencji zabytków prowadzonej przez Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Łodzi (tabela nr 3). Pięć stanowisk nie posiada dokładnej lokalizacji geoprzestrzennej i zostały one wyróżnione cieniowaniem w kolorze żółtym w tabeli nr 3.

Zdecydowana większość stanowisk archeologicznych ujętych w Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Cielądz, została odkryta podczas badań powierzchniowych przeprowadzonych w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP) i stanowiska zostały zlokalizowane na następujących arkuszach AZP:

- 67-59 (15 stanowisk na terenie gminy Cielądz) – badania powierzchniowe w ramach AZP na tym obszarze przeprowadzono w 1985 r.
- 67-60 (90 stanowisk na terenie gminy Cielądz) – badania powierzchniowe w ramach AZP na tym obszarze prowadzono w 1984 oraz 2011 r.

- 68-59 (7 stanowisk na terenie gminy Cielądz) – badania powierzchniowe w ramach AZP na tym obszarze przeprowadzono w 1985 r.
- 68-60 (16 stanowisk na terenie gminy Cielądz) – badania powierzchniowe w ramach AZP na tym obszarze przeprowadzono w 1984 r.
- 69-60 (3 stanowiska na terenie gminy Cielądz) – badania powierzchniowe w ramach AZP na tym obszarze przeprowadzono w 1986 r.

Stanowiska archeologiczne dostarczają nam podstawowej wiedzy o osadnictwie na przestrzeni pradziejów i pozwalają nam wnioskować o najdawniejszych dziejach Gminy Cielądz.

Miejsca stanowisk archeologicznych podlegają ścisłej ochronie konserwatorskiej. Dlatego wszelkie planowane inwestycje lub trwałe przekształcenia terenu musi być uzgadniane z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków w Łodzi, który może wskazać na konieczność przeprowadzenia przed inwestycyjnych badań archeologicznych lub/i nadzorów archeologicznych nad prowadzonymi pracami ziemnymi.

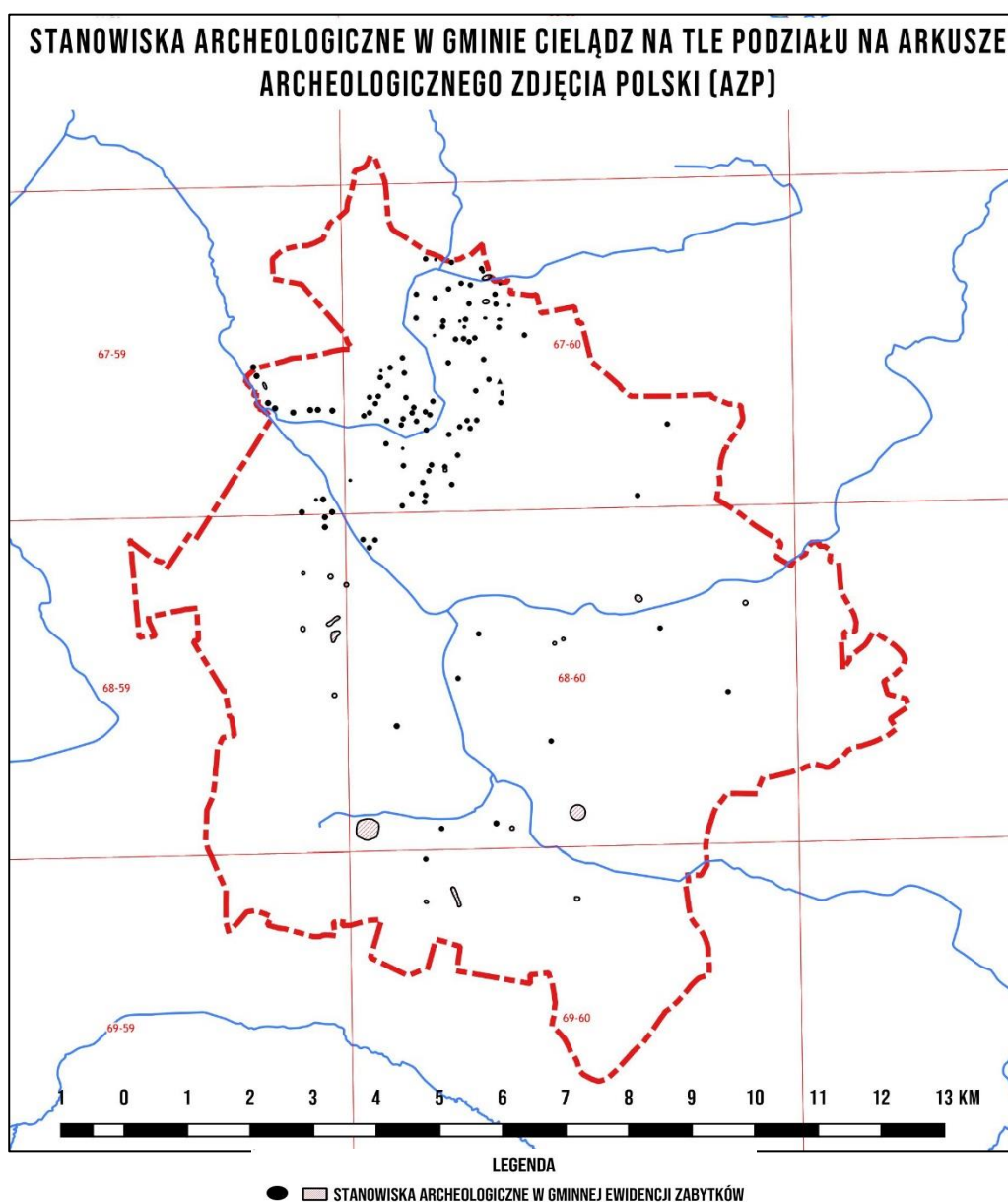

Tabela 3 : Wykaz stanowisk archeologicznych z terenu gminy w wojewódzkiej ewidencji zabytków oraz gminnej ewidencji zabytków. Cieniowaniem w kolorze żółtym wyróżniono te stanowiska, których lokalizacja nie została potwierdzona podczas badań Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP)

	Miejscowość	obszar AZP	Nr stan. na obsz.	Nr stan. w miejsc.	UWAGI
1.	Brzozówka	68-59	1	1	osada – średniowiecze-nowożytność (XIV-XVI w.)
2.	Brzozówka	68-59	2	2	osada – średniowiecze-nowożytność (XV-XVII w.)
3.	Cielądz	67-60	9	1	śląd osadnictwa –pradzieje śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze śląd osadnictwa – nowożytność
4.	Cielądz	67-60	11	3	śląd osadnictwa – nowożytność
5.	Cielądz	67-60	14	4	śląd osadnictwa –nieokreślone śląd osadnictwa – k. lużycka śląd osadnictwa – ok. halsztacki D/ok. lateński (k. lużycka?, k. pomorska?) śląd osadnictwa – nowożytność
6.	Cielądz	67-60	15	5	śląd osadnictwa – nowożytność
7.	Cielądz	67-60	16	6	śląd osadnictwa – nowożytność
8.	Cielądz	67-60	17	7	śląd osadnictwa – nowożytność
9.	Cielądz	67-60	18	8	śląd osadnictwa –starożytność śląd osadnictwa – nowożytność
10.	Cielądz	67-60	19	9	śląd osadnictwa –ep. brązu (k. lużycka) śląd osadnictwa – późne średniowiecze śląd osadnictwa – nowożytność
11.	Cielądz	67-60	20	10	śląd osadnictwa – późne średniowiecze śląd osadnictwa – nowożytność
12.	Cielądz	67-60	21	11	śląd osadnictwa – nowożytność
13.	Cielądz	67-60	22	12	śląd osadnictwa – nowożytność
14.	Cielądz	67-60	38	13	śląd osadnictwa – pradzieje
15.	Cielądz	67-60	39	14	śląd osadnictwa – pradzieje
16.	Cielądz	67-60	40	15	śląd osadnictwa – k. przeworska
17.	Cielądz	67-60	41	16	śląd osadnictwa – k. przeworska śląd osadnictwa - nowożytność
18.	Cielądz	67-60	42	17	śląd osadnictwa - nowożytność
19.	Cielądz	67-60	43	18	Gródek stożkowaty – późne średniowiecze
20.	Cielądz	67-60	44	19	śląd osadnictwa - nowożytność
21.	Cielądz	67-60	45	20	śląd osadnictwa - nowożytność
22.	Cielądz	67-60	46	21	śląd osadnictwa - pradzieje śląd osadnictwa – ep. kamienia / ep. brązu śląd osadnictwa – k. przeworska
23.	Cielądz	67-60	48	23	śląd osadnictwa – pradzieje
24.	Cielądz	67-60	49	24	śląd osadnictwa – k. lużycka

25.	Cielądz	67-60	50	25	śląd osadnictwa – wcz. ep. brązu śląd osadnictwa – k. przeworska
26.	Cielądz	67-60	5	5	śląd osadnictwa – nowożytność
27.	Cielądz	67-60	27	13	śląd osadnictwa – ep. kamienia / ep. brązu śląd osadnictwa - nowożytność
28.	Cielądz	67-60	29	15	śląd osadnictwa – k. lużycka śląd osadnictwa - nowożytność
29.	Cielądz	67-60	30	16	śląd osadnictwa – k. lużycka śląd osadnictwa - nowożytność
30.	Cielądz	67-60	31	17	śląd osadnictwa – ep. kamienia / ep. brązu
31.	Cielądz	67-60	32	18	nieokreślona – nieokreślone śląd osadnictwa - nowożytność
32.	Cielądz	67-60	33	19	śląd osadnictwa - nowożytność
33.	Cielądz	67-60	34	20	osada – k. przeworska
34.	Cielądz	67-60	35	21	śląd osadnictwa – k. przeworska śląd osadnictwa - nowożytność
35.	Cielądz	67-60	36	22	śląd osadnictwa - nowożytność
36.	Cielądz	67-60	37	23	śląd osadnictwa – ep. kamienia / ep. brązu śląd osadnictwa – k. przeworska
37.	Gortatowice	68-60	4	1	osada? – średniowiecze (XIII-XV w.)
38.	Gortatowice	68-60	5	2	śląd osadnictwa - starożytność śląd osadnictwa – mezolit – neolit? osada - średniowiecze (XIII-XV w.) śląd osadnictwa - nowożytność
39.	Grabice	68-60	6	1	osada? – nowożytność
40.	Gułki	68-60	10	1	śląd osadnictwa – ok. halsztacki? (k. lużycka?)
41.	Gułki	68-60	11	2	śląd osadnictwa – starożytność
42.	Gułki	68-60	12	3	śląd osadnictwa – późny neolit-wcz. ep. brązu
43.	Gułki	68-60	13	4	śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze
44.	Kolonia Ossowice	67-59	1	1	znalezisko luźne – mezolit?
45.	Komorów	67-60	1	1	cmentarzysko – ok. wpl. rzymskich (k. przeworska)
46.	Komorów	67-60	2	2	grodzisko – wczesne średniowiecze
47.	Komorów	67-60	3	3	śląd osadnictwa – neolit / ep. brązu śląd osadnictwa – ok. halsztacki C/D (k. lużycka) śląd osadnictwa - ok. halsztacki D (k. pomorska) śląd osadnictwa - ok. lateński?
48.	Komorów	67-60	4	4	śląd osadnictwa – pradzieje śląd osadnictwa – nowożytność
49.	Komorów	67-60	6	6	śląd osadnictwa – ep. kamienia śląd osadnictwa – ok. halsztacki D/ok. lateński (k. lużycka?, k. pomorska?) śląd osadnictwa - nowożytność
50.	Komorów	67-60	7	7	śląd osadnictwa – ok. halsztacki D/ok. lateński (k. lużycka?, k. pomorska?) osada – ok. wpl. rzymskich (k. przeworska)
51.	Komorów	67-60	8	8	śląd osadnictwa – nieokreślone śląd osadnictwa – ok. halsztacki D/ok. lateński (k. lużycka?, k. pomorska?) osada – przeworska osada – średniowiecze
52.	Komorów	67-60	12	9	śląd osadnictwa – ep. kamienia / ep. brązu śląd osadnictwa - nowożytność

53.	Komorów	67-60	13	10	ślad osadnictwa – starożytność
54.	Komorów	67-60	25	11	cmentarzysko – ok. wpl. rzymskich (k. przeworska)
55.	Komorów	67-60	26	12	obozowisko? – mezolit-neolit
56.	Komorów	67-60	28	14	ślad osadnictwa - nowożytność
57.	Komorów	67-60	52	24	ślad osadnictwa - ep. brązu (k. trzciniecka)
58.	Komorów	67-60	53	25	ślad osadnictwa – ep. kamienia / ep. brązu
59.	Komorów	67-60	54	26	ślad osadnictwa – nowożytność
60.	Komorów	67-60	55	27	ślad osadnictwa – nowożytność
61.	Komorów	67-60	56	28	ślad osadnictwa – pradzieje
62.	Komorów	67-60	57	29	ślad osadnictwa – k. lużycka
63.	Komorów	67-60	58	30	ślad osadnictwa – pradzieje
64.	Komorów	67-60	59	31	ślad osadnictwa – nowożytność
65.	Komorów	67-60	60	32	ślad osadnictwa – k. przeworska
66.	Komorów	67-60	61	33	ślad osadnictwa – pradzieje ślad osadnictwa – średniowiecze ślad osadnictwa - nowożytność
67.	Komorów	67-60	62	34	ślad osadnictwa – pradzieje ślad osadnictwa - nowożytność
68.	Komorów	67-60	63	35	ślad osadnictwa - nowożytność
69.	Komorów	67-60	64	36	ślad osadnictwa – k. przeworska
70.	Komorów	67-60	65	37	ślad osadnictwa – ep. kamienia / ep. brązu ślad osadnictwa – k. przeworska ślad osadnictwa - średniowiecze
71.	Komorów	67-60	66	38	ślad osadnictwa - nowożytność
72.	Komorów	67-60	67	39	ślad osadnictwa – k. przeworska ślad osadnictwa - nowożytność
73.	Komorów	67-60	68	40	ślad osadnictwa – pradzieje
74.	Komorów	67-60	78	41	ślad osadnictwa – osada – ok. halsztacki / ok. lateński ślad osadnictwa - średniowiecze
75.	Komorów	67-60	79	42	ślad osadnictwa - nowożytność
76.	Komorów	67-60	83	43	ślad osadnictwa - nowożytność
77.	Komorów	67-60	84	44	ślad osadnictwa - nowożytność
78.	Komorów	67-60	85	45	ślad osadnictwa – pradzieje
79.	Komorów	67-60	86	46	ślad osadnictwa – późny neolit ślad osadnictwa – pradzieje
80.	Komorów	67-60	87	47	ślad osadnictwa - nowożytność
81.	Komorów	67-60	88	48	ślad osadnictwa - nowożytność
82.	Komorów	67-60	89	49	ślad osadnictwa - nowożytność
83.	Komorów	67-60	90	50	ślad osadnictwa - nowożytność
84.	Komorów	67-60	99	51	ślad osadnictwa - nowożytność

85.	Komorów	67-60	100	52	śląd osadnictwa - nowożytność
86.	Komorów	67-60	101	53	śląd osadnictwa – pradzieje śląd osadnictwa - nowożytność
87.	Komorów	67-60	51	54	droga – późne średniowiecze? / nowożytność
88.	Komorów	67-60	10	2	śląd osadnictwa – starożytność śląd osadnictwa – nowożytność
89.	Komorów	67-60	69	1	śląd osadnictwa – ep. kamienia / ep. brązu śląd osadnictwa – k. łżycka / pomorska
90.	Komorów	67-60	70	2	śląd osadnictwa – k. łżycka śląd osadnictwa - nowożytność
91.	Komorów	67-60	71	3	śląd osadnictwa – pradzieje
92.	Komorów	67-60	72	4	śląd osadnictwa – nowożytność
93.	Komorów	67-60	73	5	osada – ok. halsztacki / ok. lateński
94.	Komorów	67-60	74	6	śląd osadnictwa – k. przeworska
95.	Komorów	67-60	80	1	śląd osadnictwa - nowożytność
96.	Komorów	67-60	81	2	śląd osadnictwa – k. łżycka śląd osadnictwa - średniowiecze śląd osadnictwa - nowożytność
97.	Komorów	67-60	82	3	śląd osadnictwa - nowożytność
98.	Łaszczyn	67-60	104	2	śląd osadnictwa - nowożytność
99.	Łaszczyn	67-60	102	1	śląd osadnictwa - nowożytność
100.	Mała Wieś	68-60	9	1	śląd osadnictwa - nowożytność
101.	Mroczkowice	69-60	35	1	osada – średniowiecze (XIV-XV w.)
102.	Mroczkowice	69-60	36	2	osada – średniowiecze (XIV-XV w.) osada – nowożytność (XVI-XIX w.)
103.	Mroczkowice	68-60	3	3	śląd osadnictwa – średniowiecze (XIII-XV w.)
104.	Niemglowy A	68-60	14	1	śląd osadnictwa – starożytność
105.	Niemglowy	68-60	15	2	śląd osadnictwa - pradzieje śląd osadnictwa - nowożytność
106.	Niemglowy BC	68-60	17	3	śląd osadnictwa - starożytność
107.	Ossowice	67-59	10	2	osada – ok. halsztacki (k. łżycka) osada – wczesne średniowiecze (XII-XIII w.) śląd osadnictwa – nowożytność
108.	Ossowice	67-59	11	3	znal. luźne – wczesne średniowiecze (XII-XIII w.) śląd osadnictwa – nowożytność
109.	Ossowice	67-59	97	4	śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze
110.	Ossowice	67-59	96	5	śląd osadnictwa – nowożytność
111.	Ossowice	67-59	95	6	śląd osadnictwa – k. łżycka
112.	Ossowice	67-59	94	7	śląd osadnictwa – k. przeworska
113.	Ossowice	67-59	92	8	znal. luźne – epoka kamienia / epoka brązu
114.	Ossowice	67-59	93	9	śląd osadnictwa – nowożytność
115.	Ossowice	67-59	109	10	śląd osadnictwa – k. łżycka
116.	Ossowice	67-59	104	11	śląd osadnictwa – ok. halsztacki / lateński (k. łżycka)

117.	Ossowice	67-59	103	12	śląd osadnictwa – pradzieje
118.	Ossowice	67-59	108	13	śląd osadnictwa – k. lużycka
119.	Ossowice	67-59	107	14	śląd osadnictwa – k. lużycka
120.	Ossowice	67-59	106	15	śląd osadnictwa – k. przeworska
121.	Ossowice	67-60	47	22	śląd osadnictwa - nowożytność
122.	Sanogoszcz	68-59	3	1	Ślad osadnictwa - paradyje osada – średniowiecze-nowożytność (XV-XVII w.)
123.	Sanogoszcz	68-59	4	2	osada – nowożytność (XVI-XVI w.)
124.	Sanogoszcz	68-59	5	3	osada – nowożytność (XVI-XVII w.)
125.	Sanogoszcz	68-59	6	4	osada – średniowiecze-nowożytność (XV-XVI w.)
126.	Sanogoszcz	68-59	7	5	osada – średniowiecze-nowożytność (XV-XVI w.)
127.	Sierzchowy Kolonia	68-60	1	1	osada – nowożytność
128.	Sierzchowy Kolonia	68-60	2	2	śląd osadnictwa – średniowiecze (XIII-XV w.)
129.	Stolniki	68-60	16	1	śląd osadnictwa – mezolit-neolit
130.	Wisówka	68-60	8	1	śląd osadnictwa - wczesne średniowiecze
131.	Wylezinek	69-60	37	1	osada – średniowiecze (XIV-XV w.) osada – nowożytność (XVI-XIX w.)

5.5 Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy

Krajobraz kulturowy Gminy Cieladz jest spuścizną materialną bardzo bogatej historii tych terenów. Na terenie gminy zachowały się elementy niematerialnego i materialnego dziedzictwa kulturowego, które są świadectwem historii oraz tradycji regionu. Przetrwale w różnym stopniu zachowania jego elementy podkreślają walory gminy i czynią ją potencjalnie atrakcyjną turystycznie, pod warunkiem czynienia wysiłków przez całą społeczność gminną dla ich zachowania a następnie przywrócenia przynajmniej części dawnej świetności.. Dziedzictwo niematerialne, które najszybciej zanika, także z powodu bliskiego sąsiedztwa Rawy Mazowieckiej, to:

- Tradycyjne rzemiosło - takie jak kowalstwo, garncarstwo czy tkactwo, które było niegdyś powszechne wśród mieszkańców wsi.
- Kuchnia regionalna - oparta na lokalnych produktach,
- Muzyka i taniec - dawniej często wykonywane podczas lokalnych festynów i uroczystości.
- Obrzędy i zwyczaje - związane z kalendarzem liturgicznym, takie jak dożynki, kołędowanie czy obrzędy wielkanocne.
- Legendy i podania - przekazywane ustnie z pokolenia na pokolenie, często związane z historią regionu.
- Architektura drewniana - charakterystyczna dla wsi, obejmująca zarówno budynki mieszkalne, jak i gospodarcze.
- Sztuka ludowa - takie jak rzeźba, malarstwo czy wycinanki, często wykonywane przez lokalnych artystów.
- Tradycyjne stroje ludowe - noszone niegdyś przez mieszkańców wsi, obecnie często prezentowane podczas uroczystości i festynów.

Elementy niematerialnego dziedzictwa kulturowego są ważnym składnikiem tożsamości lokalnej społeczności i stanowią istotny element krajobrazu kulturowego gminy Cielądz.

Do najcenniejszych elementów materialnego dziedzictwa kulturowego na terenie Gminy Cielądz należą obiekty zabytkowe wpisane do rejestru zabytków województwa łódzkiego a także te ujęte w gminnej ewidencji zabytków. Wśród nich wyróżniają się obiekty sakralne związane z chrześcijańskimi mieszkańcami tych terenów katolikami. W krajobrazie wsi wzrok przyciąga wieża kościoła w Cielądzu i masywna bryła kościoła w Sierzchowach oraz dzwonnicy przy kosciele, stanowiące architektoniczną dominantę miejscowości. Cennymi obiektami zabytkowymi, wyróżniającymi się w krajobrazie jako zieleń urządzona są cmentarze, które można podzielić na grupy: cmentarze przykościelne, funkcjonujące do połowy XIX w., kiedy to z przyczyn sanitarnych zabroniono pochówków wokół świątyń zlokalizowanych najczęściej w środku wsi. Na terenie gminy Cielądz cmentarze przykościelne zlokalizowane są przy kościołach parafialnych: p.w. Świętej Trójcy w Cielądzu oraz Przemienienia Pańskiego w Sierzchowach. W niektórych gminach czy parafiach długo jeszcze cmentarze przykościelne pozostawały czynne. W większości jednak powstawały nekropolie, lokalizowane w myśl nowych przepisów, poza obrębem działki kościelnej. Cmentarze wiejskie, katolickie lokowane były najczęściej na granicy zabudowy. Na wsiach cmentarze katolickie powstawały w obrębie wsi parafialnej, najczęściej na skraju miejscowości, chociaż zdarzało się i takie które zakładano w bezpośrednim sąsiedztwie kościoła. Na terenie gminy Cielądz zabytkowe cmentarze katolickie znajdują się w Cielądzu i Sierzchowach. Na cmentarzach katolickich występowały formy pochówków: mogiły ziemne, obramienia nagrobków, krzyże i ogrodzenia kwater grobowych oraz nasadzano różne gatunki roślin, jak klony, lipy, lilaki, barwinki. Indywidualną formą artystyczną mogły odznaczać się kaplice i nagrobki na cmentarzach właścicieli ziemskich, z uwagi na wysoką pozycję społeczną oraz status majątkowy.

Kolejną grupą obiektów zabytkowych wyróżniających się w krajobrazie jako zieleń urządzona są parki, z reguły towarzyszące dworom. Na terenie gminy Cielądz parki podworskie zachowały się w Cielądzu, Małej Wsi, przy dworze w Ossowicach zachował się park dworski. Dawniej nieodłącznym elementem krajobrazu były obiekty liniowe w postaci alei przydrożnych. Nasadzenia wzdłuż szlaków komunikacyjnych wynikał z chęci ochrony przed wiatrem, śniegiem a w lecie przed słońcem oraz dla orientacji w terenie. Aleje sadzone przy drogach, tworzyły zwartą sieć stając się nieodłącznym elementem miejscowego pejzażu. W Stolnikach zachowała się aleja kasztanowcowo-lipowa. Obecnie zmieniło się podejście do alei przydrożnych i względy bezpieczeństwa ruchu drogowego zaczynają decydować o ich wycinaniu i jedynie wpis do rejestru lub ewidencji zabytków pozwala na ich zachowanie. Na wiejskich terenach gminy Cielądz zachowały się XIX w. obiekty architektury rezydencjalnej, najczęściej w zespołach dworsko-parkowych. Należy do nich zaliczyć zachowane w bardzo dobrej kondycji założenie w Ossowicach. Część obiektów podworskich wskutek niewłaściwego sposobu zagospodarowania została całkowicie unicestwiona.

Obecnie niewiele zachowało się obiektów przemysłowych, dlatego bardzo cennym jest ujęty w gminnej ewidencji zabytków Gminy Cielądz spichlerz z dawnego założenia dworsko-folwarcznego w Stolnikach oraz przebudowany na cele rekreacyjne wiatrak w Sanogoszcy.

Istotnym elementem dziedzictwa kulturowego regionu są cmentarze wojenne z okresu I i II wojny światowej, ich największa koncentracja obiektów występuje w centralnej i północno-wschodniej części województwa. Zdecydowana większość cmentarzy wojennych jest związana z walkami podczas Operacji Łódzkiej, które toczyły się na przełomie listopada i grudnia 1914 r. w okolicach Bolimowa oraz w dolinach rzek Rawki i Bzury.

Na przestrzeni ostatnich kilkudziesięciu lat największym przeobrażeniem w regionie uległ krajobraz wiejski. Na skutek procesu „wypierania” zabudowy drewnianej do dziś na terenach wiejskich

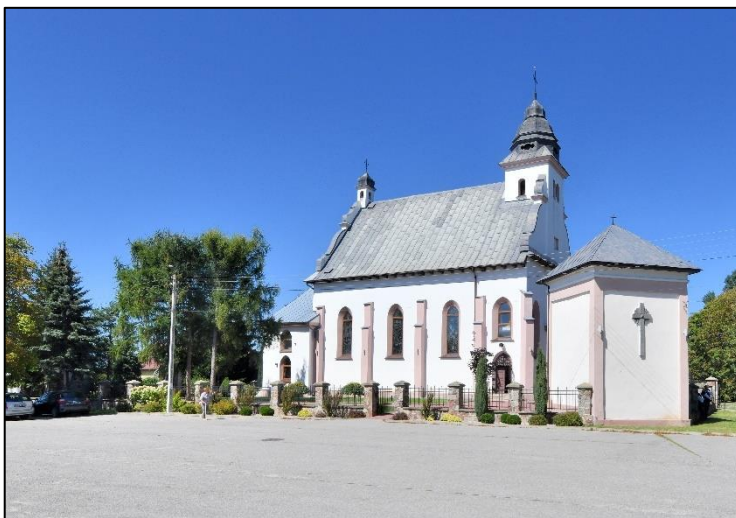
przetrwały jedynie nieliczne, rozproszone przykłady tradycyjnego zagrodowego budownictwa drewnianego. Z pejzażu dolin rzecznych i wsi regionu znikają także pozostałe typy tradycyjnego budownictwa drewnianego, w tym młyny i wiatraki.

Oto lista najcenniejszych obiektów zabytkowych, o najwyższym znaczeniu dla gminy:

- Cielądz: wpis do rejestru zabytków nr 941 A decyzją z dnia 19.11.1993 r. cmentarza przykościelnego w zespole kościoła parafialnego p.w. Świętej Trójcy,
- Cielądz: park dworski, wpis do rejestru zabytków nr rej. A/526 decyzją z dnia z 05.05.1980 r.,
- Cielądz, sschodnia część cmentarza rzym.-kat, wpis do rejestru zabytków nr 807 A decyzją z dnia 20.11.1991,
- Mała Wieś: park dworski, wpis do rejestru zabytków nr 762 A decyzją z dnia 01.08.1985 r.,
- Ossowice: dwór w zespole dworsko-parkowym wpis do rejestru zabytków nr nr rej. 551 A decyzją z dnia z 25.03.1981 r., park w zespole dworsko-parkowym, wpis do rejestru zabytków nr 484 decyzją z dnia 16.09.1978,
- Ossowice: kapliczka przydrożna, wpis do rejestru zabytków nr 555 A decyzją z dnia 25.03.1981,
- Sierzchowy: zespół kościoła parafialnego p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny, kościół wpis do rejestru zabytków nr 266 decyzją z dnia 27.12.1967, dzwonnica wpis do rejestru zabytków nr 798 decyzją z dnia 27.12.1967, cmentarz przykościelny wpis do rejestru zabytków nr 979 A decyzją z dnia 16.11.1994,
- Stolniki: aleja kasztanowcowo-lipowa, wpis do rejestru zabytków nr 584 A decyzją z dnia 19.05.1982.

Cielądz: wpis cmentarza przykościelnego w zespole kościoła parafialnego p.w. Świętej Trójcy do rejestru zabytków nr 941 A decyzją z dnia 19.11.1993 r.,

Parafia w Cielądzu została erygowana przed 1428 r., w aktach Kapituły Poznańskiej pod tą datą zapisano informację o plebanie Roslausie. W 1603 r. stał tu drewniany kościół parafialny p.w. Świętej Trójcy i Wszystkich Świętych. W 1785 r. kościół ten był restaurowany przez miejscowego dziedzica Jana Rzeszotarskiego. Po pożarze drewnianej świątyni 9 VI 1795 r. na terenie ogrodu plebańskiego postawiono drewnianą kaplicę, w której do 1856 r. sprawowana była Najświętsza Ofiara. W latach 1818-1856 z funduszy parafian i dziedzica Karola Gustawa Wolffa wystawiony został murowany obecny kościół, konsekrowany 13 XI 1856 r. Podczas I wojny światowej na terenie gminy toczyły się intensywne walki, Niemcy wysadzili kościelną wieżę, niszcząc dach, sklepienie, organy i wyposażenie wnętrza. Kościół został odbudowany w 1919 r.: odbudowano wieżę, część nawy i więźbę dachową, od 1982 r. remont kapitalny: wymiana stropów, dach, od 1985 remont ścian, 1988 wymiana stolarki okiennej i drzwiowej, 1989 wylewka betonowa wokół kościoła, 1990 malowanie elewacji zewnętrznych. Po 1992 r. zmiana ogrodzenia zespołu kościelnego.

Zespół kościoła zlokalizowany jest w południowej części Cielądza, na rzucie zbliżonym do prostokąta. Kościół nieorientowany, usytuowany w centrum placu kościelnego (i cmentarza

przykościelnego) wzdłuż osi wschód-zachód, z wejściem od wschodu, wokół kościoła szerokie alejki wybrukowane kostką cementową, pomiędzy ogrodzeniem zespołu a kościołem trawniki, brak starodrzewu – obecne nasadzenia głównie ozdobnych drzew iglastych. W południowo-wschodnim narożniku zespołu kościelnego budynek dzwonnicy z kaplicą pogrzebową, założony na rzucie kwadratu, dwukondygnacyjny, nakryty dachem namiotowym. Całość zespołu obecnie ogrodzona kamienno-metalowym płotem: na kamiennej podmurówce z kamieni granitowych ułożonych w wątku cyklopowym rytmicznie rozmieszczone słupki z kamienia granitowego w wątku cyklopowym, pomiędzy słupkami prefabrykowane metalowe przęsła; podmurówka i słupki z betonowymi czapkami. W skład zespołu kościelnego wchodzi: kościół, kaplica pogrzebowa w południowo-wschodnim narożniku zespołu, cmentarz przykościelny, ogrodzenie zespołu kościelnego oraz plebania.

Kościół murowany z cegły, tynkowany, założony na rzucie zbliżonym do prostokąta, jednonawowy z wtopioną w nawę wieżą, która w przyziemiu pełni funkcję kruchty, od płd-wschodu druga, boczna kruchta, od północy kaplica na rzucie prostokąta, od zachodu wąskie, krótkie prezbiterium zamknięte trójbocznie. Bryła zwarta, do nawy od zachodu przylega niższe prezbiterium, całość oszkarpowana, nawa główna zamknięta dachem dwuspadowym, prezbiterium zamknięte dachem trójpołaciowym, dachy pokryte blachą. Fasada trójosiowa, wieża wciągnięta w korpus nawowy, lekko zryzalitowana, w osi środkowej wejście główne, po obu stronach wejścia ostrołukowe otwory okienne, naroża ujęte w uskokowe szkarpy, szczyt z łagodnymi spływami, oddzielony plastyczną listwą, w najwyższej kondygnacji wieży biforium rozdzielone kolumnką, wieża zwieńczona profilowanym gzymsem oraz barokowym hełmem. Elewacja prezbiterialna pięcioosiowa z wejściami do przybudówek w osiach skrajnych, prezbiterium oszkarpowane. Elewacje północna i południowa ukształtowane analogicznie: pięcioosiowe, w skrajnych osiach wejścia, w elewacji północnej oszkarpowana kaplica. Wszystkie otwory, oprócz wieży, rozglifione, prostokątne, zamknięte ostrymi łukami.

Cmentarz przykościelny został założony prawdopodobnie w XVI w. i funkcjonował przy drewnianym kościele, o którym wspominało w źródłach z 1603 r. Obecnie brak jest jakichkolwiek naziemnych form pochówków, cmentarz przestał funkcjonować w 1 poł. XIX w. W kościele epitafia z 1880 r., 1892, 1907, 1913 r. Cmentarz przykościelny zajmuje powierzchnię około 0,19 ha, posiada charakter rozplanowania regularny, prostokątny z kościołem w centrum oraz kaplicą pogrzebową w południowo-wschodnim narożu.

Całość zespołu obecnie ogrodzona kamienno-metalowym płotem z wejściem od wschodu. Ogrodzenie na kamiennej podmurówce z kamieni granitowych ułożonych w wątku cyklopowym rytmicznie rozmieszczone słupki z kamienia granitowego w wątku cyklopowym, pomiędzy słupkami prefabrykowane metalowe przęsła; podmurówka i słupki z betonowymi czapkami. Pierwotne ogrodzenie zespołu w postaci muru ceglanego, otynkowanego z bramą i furtkami w słupkach.

Cielądz: park dworski, wpis do rejestru zabytków nr rej. A/526 decyzją z dnia z 05.05.1980 r.,

W latach, w których modernizowano park według projektu S. Celichowskiego właścicielem majątku był Antoni Wolf. Podczas I wojny światowej dwór został uszkodzony wskutek ostrzału artyleryjskiego, właściciel przeniósł się do domu ogrodnika a dwór rozebrano. W 1939 r. po śmierci właściciela majątkiem zarządzał administrator Weiss, po II wojnie światowej majątek i park zostały przejęte przez Państwowe Gospodarstwo Rolne. Park założony prawdopodobnie w II połowie XIX w. wokół murowanego dworku. W latach 1907-1912 park zmodernizowany według projektu Stefana Celichowskiego.

Działalność S. Celichowskiego polegała prawdopodobnie na unowocześnieniu założenia przy zachowaniu jego charakteru. Park o nieregularnym kształcie, zbliżonym do trójkąta. Główna oś kompozycyjna przebiegała z północy na południe. Na jej osi znajdował się dwór. Dwór stał pośrodku parku, frontem zwrócony na południe, z wejściem od północy. Wjazd do parku prowadził od strony południowej przez aleję wysadzaną leszczyną turecką i bukszpanem. Aleja kończyła się podjazdem wokół klombu. Przed pałacem rosły okazałe wiązy. W północno-wschodnim narożniku parku znajdował się dom ogrodnika. Na wschód od parku znajdowały się zabudowania gospodarcze majątku. Na północ od dworu, na osi kompozycyjnej leży największy staw, utworzony na strumieniu poprzez amfiteatralne pogłębienie drugiej terasy zalewowej strumienia. Wzniesienie powstałe podczas pogłębiania terasy jest obsadzone starymi okazami lip, grabami i kasztanowcami.

Cielądz, wschodnia część cmentarza rzym.-kat, wpis do rejestru zabytków nr 807 A decyzją z dnia 20.11.1991,

Cmentarz grzebalny, parafialny, rzymsko-katolicki zlokalizowany w zachodniej części wsi, założony został w I połowie XIX w., najstarszy zachowany nagrobek pochodzi z 1830 r. i należy do Andrzeja Wolffa. Cmentarz założony na rzucie prostokąta, z alejami głównymi biegnącymi na obrzeżach cmentarza, obecnie z dodatkową aleją umieszczoną centralnie na osi N-S w starej części cmentarza. Cmentarz ogrodzony murem z łamanego kamienia polnego, ułożonego w wątku

cyklopowym z cementowymi fugami, mur nakryty cementową czapą. Brama wjazdowa metalowa, w kamiennych słupkach, obok metalowa furtka. Na cmentarzu brak starodrzewu. Czytelność układu kompozycyjnego słaba, czytelność kwater, nagrobków i mogił dostateczna. Cmentarz o układzie nieregularnym. W północno-wschodniej części starszej części cmentarza (część wpisana do rejestru zabytków) znajduje się Mauzoleum Kochanowskich, obecnie kaplica cmentarna. Kaplica wybudowana w XIX w., murowana z cegły i w dolnej partii

murów z kamienia (granit) ułożonego w wątku cyklopowym, nietynkowana, założona na rzucie kwadratu. Bryła zwarta, oskarpowana w narożach, jednokondygnacyjna, zamknięta dachem namiotowym z wydatnymi okapami. Elewacja frontowa (od południa) jednoosiowa z dwuskrzydłowymi, ozdobnymi, prostokątnymi, metalowymi wrotami umieszczonymi w lekko rozglifionej wnęcie zamkniętej półkoliście. Ponad wrotami kamienna płaskorzeźba Matki Boskiej z Dzieciątkiem Jezus oraz kartuszami herbowymi. Elewacje boczne jednoosiowe z otworami okiennymi zamkniętymi półkoliście. Elewacja tylna pozbawiona otworów.

Mała Wieś: park dworski, wpis do rejestru zabytków nr 762 A decyzją z dnia 01.08.1985 r.,

W 1827 r. Mała Wieś liczyła 18 domów i 147 mieszkańców, właścicielem folwarku była Konstancja z Orłowskich Chomątowska. W 1845 r. dobra Mała Wieś kupili Rozalii i Stanisław Zawadzcy, w 1860 r. folwark nabył Ludwik Bagniewski, w 1866 właścicielem był Henryk Mikułowski, w rok później Feliks i Maria Mikułowscy. W 1903 r. folwark należał do Marii Krystyny z Mikułowskich Orłowskiej, a po jej śmierci Adam Józef Orłowski. W 1945 r. majątek rozparcelowana, w latach 50-tych XX w. w miejscu folwarku powstała Rolnicza Spółdzielnia Producyjna.

Park krajobrazowy założony prawdopodobnie w 1 połowie XIX w. wokół drewnianego modrzewiowego dworku, który rozebrano w 1965 r. na południowo-zachodnim skraju wsi.

Park w Małej wsi był niewielkim jednoosiowym założeniem krajobrazowym z osią biegnącą N-S. Na jej kompozycyjnej leżał główny wjazd do parku i stał modrzewiowy klasycystyczny dworek. Pierwotna główna droga do parku od strony południowej straciła na znaczeniu po II wojnie światowej i jej rolę przejęła droga od zachodu, która dawniej prowadziła do części gospodarczej. W miejscu dawnego dworu obie drogi łączyły się. Na północny wschód od dawnego dworu znajduje się staw (obecnie poza parkiem, choć należał on do parku) a na wschód i południowy-wschód znajdowała się duża, luźna skupina drzew z licznymi kasztanowcami, modrzewiami, wierzbami i robiniami. Po zachodniej stronie dawnej głównej drogi dojazdowej do dworu znajdowała się druga luźna skupina, kończąca się przy stawie. Na południowy-wschód od dworu istniał sad.

Ossowice: dwór w zespole dworsko-parkowym wpis do rejestru zabytków nr rej. 551 A decyzją z dnia z 25.03.1981 r., park, wpis do rejestru zabytków nr 484 decyzją z dnia 16.09.1978,

W 1885 r. Ossowice posiadały 822 morgi powierzchni. Przed 1879 r. Ossowice znajdowały się w posiadaniu Kurzewskich, herbu Topacz, wywodzących się z Kurzeszyna i należały kolejno do Feliksa Kurzewskiego, Józefa Kurzeskiego, Karola Kurzewskeigo. Na początku XX w. został zakupiony przez rodzinę Kamienieckich a Wacław Kamieniecki był jego ostatnim właścicielem. Po II wojnie światowej majątek został znacjonalizowany i systematycznie popadał w ruinę. W latach 2003–2007, dzięki staraniom prywatnego właściciela Stanisława Świetlika dwór pieczołowicie odnowiono i remontowano.

Dwór murowany z cegły, otynkowany, częściowo podpiwniczony, założony na planie prostokąta. Bryła zwarta, w narożach oszkarpowana, jednokondygnacyjna z mieszkalny poddaszem, zamknięta czterospadkowym dachem mansardowym ze współczesnymi wystawkami, dach pokryty dachówką. Elewacja frontowa ośmioosiowa, rytmizowana prostokątnymi otworami okiennymi z profilowymi opaskami, otwór drzwiowy w środkowej osi. W elewacji frontowej 4 kolumnowy portyk podtrzymujący taras, mansarda frontowa zamknięta u góry łukiem, boki gzymsami wolutowymi ze sterczynami, mansarda ogrodowa z płycinami, zwieńczona szczytem zamkniętym łukiem ze sterczyną. Stolarka otworowa współczesna, stylizowana na historyczną.

W 1977 r. kiedy wykonywano opracowanie ewidencyjne parku wiek drzewostanu wskazywał, że park został założony na początku XX w. Park dworski miał kształt nieregularnego wielokąta. Wschodnią granicę tworzyła droga przebiegająca przez wieś, obsadzona rzędem kasztanowców. Od południa i południowego-zachodu graniczyła z dawnym dziedzińcem gospodarczym, północną granicę stanowiła droga polna a zachodnia część parku uległa przekształceniu w las z dominacją olszy czarnej z zachowanymi śladami alejki grabowej. Główna droga wjazdowa prowadziła od narożnika południowo-wschodniego, przechodząc przed dworem w podjazd. Centralną rolę w kompozycji przestrzennej zajmował budynek dworu, główna oś założenia przebiegała ze wschodu na zachód poprzez

dziedziniec, dwór do stawu. Część północno zachodnia parku stanowiła łącznik pomiędzy parkiem a otaczającym krajobrazem. Teren ten opada tarasowo ku dawnym łąkom, otwierając oś widokową na dalekie grupy zadrzewień.

Ossowice: kapliczka przydrożna, wpis do rejestru zabytków nr 555 A decyzją z dnia 25.03.1981,

Przydrożna kapliczka zlokalizowana w centralnej części wsi Ossowice, naprzeciwko parku dworskiego, ufundowana w 1910 r. (data na tabliczce w szczycie), remontowana.

Kapliczka murowana z cegły, tynkowana. Założona na planie zbliżonym do kwadratu, cokół w dolnej części opięty masywnymi szkarpami. Na cokole podcień z dwoma tralkowatymi kolumnami od frontu, flankującymi prostokątny otwór. Elewacje akcentowane masywnymi szkarpami oraz profilowanym gzymsem wieńczącym. W elewacji frontowej, nad gzymsem wysoki szczyt z tabliczką z napisem „A.D. 1910”, kapliczka zwieńczona dachem dwuspadowym, pokrytym dachówką z gąsiorami, z kalenicy wyprowadzony niewielki metalowy krzyż. Kapliczka ogrodzona niskim, współczesnym, metalowym płotkiem z prefabrykowanych elementów. Ogródzony teren wyłożony płytkami klinkierowymi, we wspólnym ogrodzeniu wysoki, metalowy krzyż.

Sierzchowy: zespół kościoła parafialnego p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny, kościół wpis do rejestru zabytków nr 266 decyzją z dnia 27.12.1967, dzwonnica wpis do rejestru zabytków nr 798 decyzją z dnia 27.12.1967, cmentarz przykościelny wpis do rejestru zabytków nr 979 A decyzją z dnia 16.11.1994,

Pierwsze wzmianki o drewnianej kaplicy z murowanym prezbiterium w Szerzchowach pochodzą z 1344 r. W 1394 r. metropolita gnieźnieński Dobrogost z Nowego Dworu erygował parafię w Szerzchowach. W 1410 r. na miejscu kaplicy wybudowano drewniany kościół, zachowując murowane prezbiterium. Obecny, murowany kościół został wybudowany w latach 1520-1549 z fundacji starosty rawskiego Jana Szerzchowskiego i jego syna Stanisława. W latach 1574-1604 w kościele był zbór ariański Braci Polskich. W 1605 kościół odzyskali katolicy i w 1623 r. był on ponownie konsekrowany. W 1681 r. Krzysztof Sułowski, właściciel dóbr Szerzchowy ufundował kaplicę św. Anny. W XVIII w. w płd-zachodni narożnik muru ogrodzeniowego wkomponowano drewnianą dzwonicę. Podczas

I wojny światowej w styczniu 1915 r. zniszczona została północna ściana. Kościół zaczęto odbudowywać w 1917, prace trwały do 1930 r.

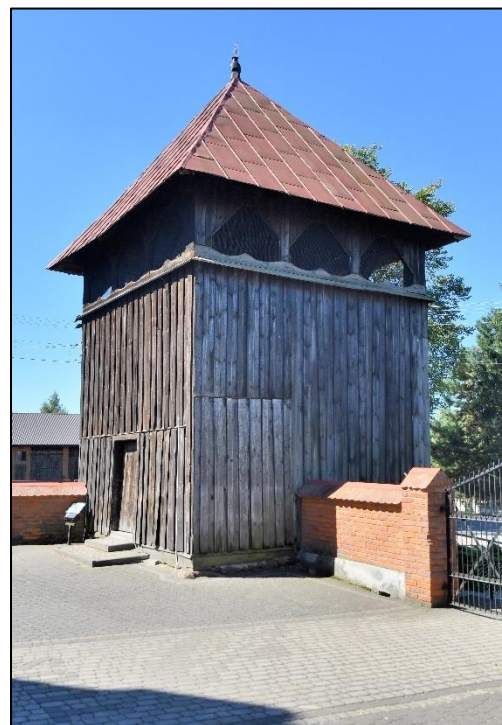
Zespół kościelny zlokalizowany w centrum wsi, przy skrzyżowaniu lokalnych dróg, założony na owalnym planie z murowanym kościołem pośrodku, ogrodzony odcinkami ceglanego, nietynkowanego muru, zamkniętego dwuspadowymi daszkami. Od zachodu główna brama wykonana z metalowych prętów, osadzona w ceglanych słupkach,

poprzedzona schodami. W płn-wschodniej i południowej partii muru metalowe furty, osadzone w niewysokich ceglanych słupkach. W południowo-zachodniej części placu kościelnego drewniana dzwonnica, wychodząca poza obrys ogrodzenia. Plac przykościelny z cmentarzem przykościelnym zadrzewiony nowymi nasadzeniami ozdobnych drzew i krzewów iglastych, jedynie od południa zachowany dwa stare drzewa. Wokół kościoła alejka wybrukowana kostką cementową.

W skład zespołu kościelnego wchodzi: późnogotycki, murowany, orientowany kościół p.w. Przemienienia Pańskiego, drewniana dzwonnica i cmentarz przykościelny wraz z ogrodzeniem.

Kościół murowany z cegły układanej w wątku polskim na zaprawie wapienno-piaskowej, niewielkie partie ścian z zewnątrz otynkowane, wewnątrz kościół otynkowany. Elementy wystroju architektonicznego z piaskowca. Kościół na rzucie prostokąta z prostokątną nawą, krótkim prezbiterium od wschodu równym szerokością nawie, zamknięte trójbocznie. Po obu stronach nawy symetryczne przybudówki: w północnej zakrystia i skarbczyk, w południowej kaplica. Bryła zwarta, prezbiterium równe wysokością nawie głównej, z dobudówkami, oszkarpowana, zamknięta dachem dwuspadowym, nad prezbiterium trójpołaciowym. Nad dobudówkami dachy pulpitowe, wszystkie dachy pokryte dachówką. Elewacja frontowa jednoosiowa, ujęta w narożach trójjuskowymi skarpami, otwór drzwiowy z portalem z piaskowca przesunięty ku północy, nad portalem ceglany łęk, ponad nim rozglifione okno w osi fasady. Szczyt zachodni ozdobiono blendami i lizenami przechodzącymi w sterczyny. Na elewacjach pozostawiono regularnie rozmieszczone otwory maczulcowe po używanych w czasie budowy rusztowaniach. Otwory drzwiowe w elewacji zachodniej i południowej ujęte w prostokątne, kamienne portale z piaskowca ozdobione motywem przecinających się w narożnikach lasek i wałków gotyckich, z kamiennymi progami. Otwory okienne nawy, prezbiterium i kaplicy prostokątne, zamknięte łukiem pełnym, rozglifione, z wmurowanymi węgarkami i nadprożem

Dzwonnica drewniana, posadowiona na fundamencie z łamanego kamienia narzutowego, uzupełnionego cegłą i mniejszymi kamieniami, ława fundamentowa niweluje spadek terenu w kierunku zachodnim. Ściany konstrukcji szkieletowej (słupowo-ryglowej), oszalowane pionowo deskami układanymi „do czoła” z olistwowaniem połączeń, górne partie ścian ażurowe, z trzema otworami dzwonnicowymi w każdej ze ścian. Dzwonnica na rzucie zbliżonym do kwadratu, Bryła zwarta, prostopadłościenna, jednoprzestrzenna, zamknięta dachem namiotowym, pokrytym blachą. Elewacja akcentowane niewielkim blaszanym gzymsem kordonowym oraz analogicznym gzymsem (okapem) poniżej otworów dzwonnicowych. Elewacja frontowa (wschodnia) jednoosiowa, z wejściem poprzedzonym dwoma stopniami, drzwi deskowo-listwowe. Pozostałe elewacje analogiczne – bez otworów drzwiowych.

Plac przykościelny z cmentarzem przykościelnym zadrzewiony nowymi nasadzeniami ozdobnych drzew i krzewów iglastych, jedynie od południa zachowany dwie stare lipy. Wokół kościoła alejka wybrukowana kostką cementową. Brak naziemnych form pochówków. Cmentarz przykościelny w Sierzchowach zajmuje powierzchnię około 0,19 ha.

Stolniki: aleja kasztanowcowo-lipowa, wpis do rejestru zabytków nr 584 A decyzją z dnia 19.05.1982.

W 1827 r. w Stolnikach było 20 domów ze 138 mieszkańcami. W 1867 r. folwark Stolniki miał powierzchnię 1099 mórg, mieszkańcy wsi Stolniki 202 morgi. W 1867 r. majątek znacznie się powiększył i należały do niego wsie Gortatowice i Grabice. Pod koniec lat 80-tych XIX w. wieś liczyła 12 domów i około 150 mieszkańców, zaś folwark liczył 8 domów i 30 mieszkańców. W 1 połowie XIX w. przy dworze w Stolnikach założono park. Aleja lipowo-kasztanowcowa została założona pod koniec XIX w. (szacunkowo drzewa posadzono po 1870 r.) i jej powstanie związane jest z parkiem i majątkiem w Stolnikach, z którym aleja jest funkcjonalnie i kompozycyjnie powiązana.

Aleja liczy około 900 metrów, tworzą ją lipa drobnolistna z domieszką kasztanowca zwyczajnego, sporadycznie występuje wiąz szypułkowy i robinia akacjowa. Aleja rozpoczyna się za parkiem i dawnym majątkiem w Stolnikach. Na całej długości alei drzewa nasadzone dość gęsto, średnio co 9-9,5 metra, w rzędach po obu stronach drogi.

Oprócz wymienionych powyżej zabytków ujętych w rejestrze zabytków warte krótkiej notatki są także cztery cmentarze wojenne.

Cielądz: cmentarz wojenny z I wojny światowej – ujęty w wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków.

Niemiecki cmentarz wojenny z I wojny światowej, położony na południe od Cielądza, po zachodniej stroni drogi Rawa Mazowiecka – Nowe Miasto nad Pilicą, na skraju lasu sosnowego.

Cmentarz założony w 1914 r. na planie koła, pierwotnie otoczony wałem, zajmuje powierzchnię około 0,2ha. Od strony drogi zachowany fragment wejścia murowanego z kamieni polnych (granit). Na niewielki plateau prosty metalowy krzyż, płyta kamienna z tabliczką informacyjną: „CMENTARZ WOJENNY Z I WOJNY ŚWIATOWEJ 1914-1918”. Na karcie cmentarza, wykonanej w 1994 r.

informacja o dwóch nagrobkach z czytelnymi napisami: Paul Schultz rg. 2737 gef. 26.10.1914 oraz Wernier Proeger reg. 2/40 gef. 25.10.1914. Na obwodzie cmentarza dziko rosnące drzewa.

Mroczkowice: kopiec mogilny żołnierzy niemieckich z I wojny światowej – ujęty w wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków.

Niemiecki cmentarz wojenny z I wojny światowej – kopiec mogilny, położony wśród pól w niewielkim oddaleniu od drugiego kopca mogilnego w Mroczkowicach, położonego na tyłach gospodarstwa nr 6.

Być może, że informacja o ekshumowaniu części pochowanych żołnierzy i przeniesieniu szczątków na cmentarz wojenny w Stolnikach w dawnym województwie radomskim, dotyczy także opisywanego kopca mogilnego.

Cmentarz założony w październiku 1914 r. na planie koła o średnicy około 21 m. Na obwodzie kopca dziko rosnące drzewa. Na plateau, pod drzewem luźno stojąca tabliczka: „Ś.P. POLEGLI W 1914 ROKU”. Na obwodzie kopca od wschodu liczne kamienie polne.

Mroczkowice: kopiec mogilny żołnierzy niemieckich z I wojny światowej – ujęty w wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków.

Niemiecki cmentarz wojenny z I wojny światowej – kopiec mogilny, położony na tyłach gospodarstwa rolnego, w pobliżu stodoły zabudowań numer 6. Według informacji na karcie cmentarza, która została wykonana w sierpniu 1994 r. „prawdopodobnie jeszcze w 1914 r. część zwłok żołnierzy ekshumowano i przeniesiono na cmentarz wojenny do Stolnik w woj. radomskim”.

Cmentarz założony w 1914 r. na planie koła o średnicy około 15 m. Na obwodzie kopca dziko rosnące drzewa. Brak jakichkolwiek form pochówków lub ich upamiętnienia.

Stolniki: cmentarz wojenny z I wojny światowej – ujęty w wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków.

Niemiecki cmentarz wojenny z I wojny światowej, położony na skraju lasu, po północnej stronie drogi 707. Cmentarz założony 1914/1915 r., założony na planie zbliżonym do kwadratu, otoczony wałem szerokości oraz rowem. Zarysy zbiorowych mogił niewidoczne na powierzchni – widoczne na zdjęciu LIDAR (poniżej). Dwie tablice z ciemnego granitu umieszczone na kamieniach polnych. Tablica pamiątkowa:

NA PAMIĄTKĘ 100. ROCZNICY
ZUR ERINNERUNG AN DEN 100. TODESTAG
BITWY W STOLNIKACH 5.03-16.03.1915 R.
SCHLACHT BEI STOLNIKI
NIECH WSZYSCY TU POLEGLI SPOCZYWAJĄ W POKOJU
HERR, GIB ALLEN HIER BEGRABENEN DEINEN FRIEDEN
HERMANN ADELBERGER
PODPORUCZNIK REZERWY/ LEUTNANT DER LANDWEHR
*15.03.1882 FÜRFELD/ RHEINHESSEN - †10.03.1915 STOLNIKI
BRATANEK/ NEFFE
HANS PETER ADELBERGER

6. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ

Dla oceny stanu i perspektyw dziedzictwa kulturowego gminy Cielądz oraz możliwości gminy w tym zakresie, przeprowadzono analizę SWOT (Strength – siła, Weakness - słabość, Opportunity - szansa, Threat – zagrożenie).

Po stronie słabych stron i zagrożeń uwzględniono także zagrożenia systemowe, których występowanie wynika ze słabości stanowiącego prawa, niewystarczającej presji ze strony aparatu Państwa a nie jest spowodowane działaniem, bądź zaniechaniem działania ze strony administracji lokalnej czy też właścicieli lub użytkowników obiektów zabytkowych.

MOCNE STRONY Gminy Cielądz	SŁABE STRONY Gminy Cielądz
- wielokulturowość i różnorodność kulturowa ludności zamieszkującej teren gminy - potencjał przyrodniczy terenów Gminy z terenami kompleksami leśnymi w połączeniu z dużą liczbą wartościowych zabytków korzystnie wpływają na potencjał turystyczny gminy - duży potencjał dla powstania szlaków turystyki pieszej, rowerowej, konnej przebiegające przez atrakcyjne przyrodniczo i historycznie tereny gminy - korzystne położenie gminy: w centrum Polski, tereny gminy dobrze skomunikowane ze stolicą Polski oraz stolicą województwa z dużym miastem jakim jest Rawa Mazowiecka, będąca siedzibą Powiatu, - moda na turystykę kulturową i działalność grup rekonstrukcyjnych - zespoły kościelne (Cielądz, Sierzchowy), zespoły zabudowy dworskiej i podworskiej (Ossowice, Stolniki), parki w Cielądzu, Małej Wsi, Ossowicach, zabytkowa aleja kasztanowcowo-lipowa w Stolnikach, których obecność uatrakcyjniła szlaki turystyki pieszej i rowerowej - potencjał rozwoju infrastruktury turystycznej na bazie agroturystyki - dobry i bardzo dobry stan zabytków w rękach kościoła katolickiego - część terenów gminy pokryty miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego umożliwiając skuteczną	- niewykorzystany potencjał rozwoju turystyki – w tym agroturystyki; - niewystarczająco rozwinięta infrastruktura turystyczna: noclegowa i gastronomiczna - niska lesistość terenów gminy pokryta lasami (około 19,3% przy średniej krajowej około 30%) - niedostatecznie rozwinięta infrastruktura turystyczna: ścieżek rowerowych, miejsc postoju i odpoczynku - wysoki koszt rewaloryzacji i rewitalizacji obiektów zabytkowych - niewystarczające wykorzystanie zasobów środowiska kulturowego gminy - brak nowoczesnej informacji turystycznej – nieatrakcyjna oferta edukacyjna dla młodzieży i dorosłych: brak folderów, ulotek, „gadżetów” promujących dziedzictwo kulturowe gminy; - brak produktu lokalnego kojarzącego się z gminą, na przykład kulinarnego, który mógłby być propagowany na uroczystościach gminnych i wojewódzkich - niewystarczające wykorzystanie zasobów środowiska kulturowego gminy oraz sąsiadujących gmin w ramach Stowarzyszenia „Kraina Rawki”, brak wypracowanej i popularyzowanej marki regionu, brak promocji i informacji na temat obszaru, - brak skutecznego systemu zachęt ze strony państwa do podejmowania prac adaptacyjnych, konserwatorskich w obiektach zabytkowych - sezonowość ruchu turystycznego

ochronę planistyczną dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej • Możliwość prowadzenia lekcji muzealnych w Muzeum Ziemi Rawskiej, • LGD „Dolina Rawki” jako animator i organizator pasm turystycznych na terenie gminy Cielądz i gmin sąsiadujących • działające samorządowe instytucje kultury: Gminny Dom Kultury w Cielądzu, Gminna Biblioteka Publiczna w Cielądzu z filią w Ossowicach mające za zadanie rozwijanie świadomości kulturowej mieszkańców, wzmacniania więzi z miejscem zamieszkania • aktywna i zaangażowana społeczność lokalna udzielająca się w lokalnych stowarzyszeniach: organizacjach pozarządowych, Kołach Gospodyń Wiejskich, w działalność zespołów ludowych i na rzecz zachowania dziedzictwa kulturowego, • zespół folklorystyczny Sierzechowianie który uczestniczy w przeglądach, konkursach, prezentacjach oraz lokalnych uroczystościach propagując Gminę Cielądz; • kalendarz imprez cyklicznych organizowanych i współorganizowanych przez Gminę • ciekawe najdawniejsze dzieje terenów Gminy z materialnym pozostałościami z różnych okresów, • dobre warunki edukacyjne w gminie, dobra baza oświatowa z infrastrukturą sportową, • potencjał wytyczenia nowych szlaków pieszych, rowerowych w oparciu o tereny przyrodnicze, zabytki gminy oraz miejsca historycznych wydarzeń • aktualna gminna ewidencja zabytków • korzystna struktura własności obiektów zabytkowych: zabytki najcenniejsze we władaniu władz samorządowych oraz kościoła katolickiego dbających o swoją własność	• brak dostępu do obiektów zabytkowych w rejestrze zabytków, które są w posiadaniu prywatnym • niewystarczająca skuteczność ochrony najcenniejszych form dziedzictwa kulturowego wskutek niedostatecznego wykorzystania narzędzi jak np. ustaleń ochronnych w planach zagospodarowania, braku zintegrowanego systemu informacji, niedostateczna świadomość społeczna znaczenia zachowania walorów środowiska kulturowego, • zanik tradycyjnych form zagospodarowania przestrzeni: wprowadzanie w budownictwie form niedostosowanych stylistycznie i materiałowo do historycznych, • niewiedza właścicieli obiektów zabytkowych o obowiązkach wynikających z figurowania obiektu w gminnej ewidencji zabytków, • niewystarczające środki finansowe w budżecie na wsparcie działań z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego • polityka finansowa rządu, której skutkiem jest deficyt budżetowy gmin poprzez nakładanie na samorządy nowych zadań bez dodatkowego wsparcia finansowego na ich realizację • niewystarczające wykorzystanie potencjału krajobrazowego gminy dla rozwoju turystyki i rekreacji • brak zainteresowania wśród młodego pokolenia tradycją i folklorem • zanikanie dawnej zabudowy wiejskiej i niszczenie układów ruralistycznych wskutek braku zapisów ochronnych w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego • kształtowanie nowej zabudowy mieszkalnej na terenie gminy, bez uwzględniania tradycji budowlanej terenów Gminy; • obowiązek opieki nad zabytkami a zasady dofinansowania obiektów zabytkowych pozostających w ewidencji zabytków (nie wpisanych do rejestru) przerzucający koszty utrzymania obiektów na właścicieli
--	--

• ciekawa historia terenów gminy mająca duży potencjał dla inicjatyw popularyzatorskich historii gminy • obiekty w Gminnej Ewidencji Zabytków których obecność uatrakcyjni szlaki turystyki pieszej i rowerowej • silne tradycje rolnicze, możliwość rozwoju agroturystyki na bazie istniejących gospodarstw, • przywiązanie do tradycji • brak uciążliwego przemysłu;	
SZANSE	ZAGROŻENIA
• integracja europejska i możliwość pozyskania funduszy unijnych w ramach perspektywy finansowej 2021-2027 na dalszy rozwój • położenie gminy w Warszawsko-Łódzkim paśmie rozwoju osadnictwa • rozwój agroturystyki na bazie istniejących atrakcji środowiska kulturowego i zabytków gminy • liczne programy krajowe oraz unijne programy pomocowe służące zachowaniu i remontom obiektów stanowiącym dziedzictwo narodowe • możliwość odpisu podatkowego na zakup i remont obiektu zabytkowego wprowadzony w Polskim Ładzie • potencjał rozwoju weekendowej turystyki na łonie natury, pieszej, rowerowej, • wzrost zainteresowania w społeczeństwie dziedzictwem kulturowym, tradycjami kulinarnymi, zwyczajami i obrzędami i udział organizacji NGO w promowaniu i poszerzaniu oferty kulturalnej, inicjatyw służących zachowaniu dziedzictwa kulturalnego • łatwość i dostępność informacji o zasobie kulturowym poprzez internet • moda na turystykę „Blisko Natury” oraz turystykę weekendową oraz moda na zdrowy i ekologiczny styl życia • atrakcyjna historia terenów gminy umożliwia wytyczenie ścieżek edukacyjnych po atrakcjach przyrodniczych i historycznych gminy	• brak miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego dla większości terenów gminy • brak w istniejących planach zagospodarowania przestrzennego zapisów ochronnych uniemożliwia skuteczną ochronę planistyczną dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej (na przykład zabytkowych układów przestrzennych wsi) • kształtowanie nowej zabudowy mieszkalnej na terenie gminy, bez uwzględniania tradycji budowlanej terenów Gminy; • skomplikowane procedury ubiegania się o środki zewnętrzne, zwłaszcza przez osoby prywatne • brak środków finansowych na wkład własny przy korzystaniu ze środków pomocowych • ograniczone środki budżetu niepozwalające na realizację inwestycji prorozwojowych • spadek dochodów gmin i niedoinwestowanie instytucji kultury • niekorzystne zmiany demograficzne: starzenie się społeczeństwa, ujemny przyrost naturalny; • niszczenie stanowisk archeologicznych wskutek działalności inwestycyjnej • rozluźnienie się więzi rodzinnych i brak przywiązania do miejsca zamieszkania • polityka finansowa państwa – zmniejszanie subwencji • niedostosowanie oferty kulturalnej do zmieniających się wzorców spędzania czasu wolnego

• wykorzystanie miejsc historycznych do organizacji uroczystości o charakterze lokalnym jak i ponadregionalnym • rosnąca świadomość roli kultury w życiu społeczno-gospodarczym • wzrost atrakcyjności turystycznej i idący za tym rozwój turystyki na bazie atrakcji przyrodniczo – kulturowych gminy • wzrost popytu na usługi turystyczne i wypoczynek na obszarach wiejskich i blisko natury (turystyka kwalifikowana: rowerowa, nordic-walking, wypoczynek sobotnio-niedzielnny dla mieszkańców miast • postępująca cyfryzacja mediów i zasobów dziedzictwa kulturowego ułatwiająca budowanie narracji wokół miejsc proponowanych do odwiedzenia • powszechny dostęp do informacji i zasobów sieciowych	• niedostateczna wiedza o wartościach chronionych obiektów • niedostateczne zabezpieczenie obiektów zabytkowych • niewłaściwe materiały budowlane stosowane przy pracach remontowo-budowlanych przy zabytkach • niewiedza właścicieli zabytków o obowiązkach wynikających z występowania obiektu w gminnej ewidencji zabytków • niewystarczające środki finansowe w budżecie na wsparcie działań z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego • zerwanie ciągłości kulturowej pomiędzy pokoleniami skutkujące zmianą systemu wartości • udokumentowane złoża kopalin, których eksploatacja stanowi zagrożenie dla stanowisk archeologicznych
---	---

7. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE

7.1. Priorytety, kierunki działań i zadania programu opieki

Cele, kierunki działań i działania Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Cielądz wynikają z dokumentów programowych wytworzonych na szczeblu krajowym, wojewódzkim, a szczególnie są zbieżne z Krajowym programem ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026, Wojewódzkim Programem opieki nad zabytkami w województwie łódzkim na lata 2024–2027, Programem Opieki nad Zabytkami Powiatu Rawskiego na lata 2022-2025.

W wyniku analizy stanu dziedzictwa kulturowego w gminie Cielądz został sformułowany priorytet Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Cielądz na lata 2025-2028:

„Wzmocnienie roli dziedzictwa kulturowego i ochrony zabytków w gminie Cielądz w celu zwiększenia potencjału kulturowego i turystycznego gminy”

W osiągnięciu zamierzenia dopomóc mają cele szczegółowe, wśród których należy wymienić:

Cel 1: Ochrona dziedzictwa materialnego i niematerialnego gminy oraz opieka nad nimi;

Cel 2: Kształtowanie tożsamości regionalnej;

Cel 3: Budowanie społecznej akceptacji dla ochrony dziedzictwa kulturowego gminy;

Cel 4: Efektywne zarządzanie zasobami dziedzictwa kulturowego dla funkcji edukacyjnych, kulturalnych i turystycznych;

Cel 5: Edukacja w zakresie dziedzictwa kulturowego gminy;

Cel 6: Promocja dziedzictwa kulturowego gminy.

W latach 2020-2023 w związku z pandemią COVID-19 (koronawirusem) pojawiły się problemy i wyzwania, związane przede wszystkim z ochroną zdrowia i życia ludzi, ale także z ochroną dzieł

sztuki i zabytków, w skali, z którą wcześniej nie mieliśmy do czynienia. Od marca 2020 do maja 2023 obowiązywał okres ograniczeń związanych z pandemią COVID-19. W okresie tym wprowadzone były istotne ograniczenia. Wydarzenia kulturalne były odwołane bądź przenoszone „online”. Z jednej strony umożliwiło to szerszy dostęp do niektórych treści, ale z drugiej strony mogło prowadzić do marginalizacji osób bez dostępu do internetu lub technologii cyfrowych. Czas ten stworzył także nowe możliwości. Instytucje kulturalne musiały przyspieszyć proces digitalizacji swoich zbiorów, aby zdalnie je udostępniać. Powstało wiele projektów edukacyjnych i popularyzatorskich, które promowały dziedzictwo narodowe za pomocą mediów społecznościowych i platform streamingowych. Pandemia COVID-19 stanowiła wyzwanie dla sektora kultury i dziedzictwa narodowego, ale jednocześnie otworzyła drzwi do innowacyjnych rozwiązań i strategii komunikacji z publicznością z których będziemy mogli korzystać w nadchodzących latach.

7.2. Kierunki działań programu opieki oraz działania programu

Cel 1:

Ochrona dziedzictwa materialnego i niematerialnego gminy oraz opieka nad nimi

<i>Kierunki działań:</i>	<i>Działania:</i>
1. Ochrona nieruchomego dziedzictwa materialnego, tworzenie uwarunkowań prawnych i finansowych	stanowienie mpzp z uwzględnieniem ochrony zabytków i ich ekspozycji, aktualizowanie wykazu zabytków nieruchomych i stanowisk archeologicznych w dokumentach planistycznych Gminy Cielądz pod kątem spójności z gminną ewidencją zabytków
	Zainicjowanie i uchwalenie przez Radę Gminy zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do gminnej ewidencji zabytków,
	w miarę możliwości finansowych przyznawanie dotacji na poprawę stanu zachowania obiektów, szczególnie tych zagrożonych i w złym stanie: wpisanych do rejestru zabytków i ujętych w gminnej ewidencji zabytków nie będących własnością gminy.
	przeanalizowanie możliwości i potrzeby podjęcia uchwały „reklamowej” dla ochrony przed chaosem przestrzennym w otoczeniu zabytkowego krajobrazu
	przeanalizowanie konieczności opracowania gminnego programu rewitalizacji dla terenów gminy wymagających interwencji
	Wykonanie „Planu ochrony zabytków Gminy Cielądz na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, z uwzględnieniem przeciwdziałania zmianom klimatycznym” obejmującego ochronę i zabezpieczenie przed niszczeniem – w tym przed kradzieżą, pożarem, zalaniem - obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków.
	rozważenie możliwości wykorzystania budżetu obywatelskiego dla projektów dotyczących materialnego i niematerialnego dziedzictwa narodowego, wybór odpowiednich projektów odbywałby się poprzez konkurs ofert na realizację zadań
	w uzgodnieniu z ŁWKZ zachowanie i odtworzenie zieleni parku z zespołu dworsko-parkowego w Cielądzu

	prowadzenie regularnych prac pielęgnacyjnych zabytkowej zieleni będących własnością gminy oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków: zespół parkowy w Cielądzu, cmentarze wojenne w Cielądzu, Mroczkowicach, Stolnikach
	pozyskiwanie informacji na temat obiektów wpisanych do rejestru oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków – w cyklach najrzadziej dwuletnich - o przeprowadzonych pracach remontowych, budowlanych, pojawiających się zagrożeniach stałych i doraźnych.
	Kontrola stanu zachowania i przeznaczenia obiektów zabytkowych poprzez między innymi przeprowadzanie obowiązkowych przeglądów obiektów należących do gminy w cyklach najrzadziej dwuletnich w zakresie przeprowadzonych pracach remontowych, budowlanych, pojawiających się zagrożeniach stałych i doraźnych.
	W porozumieniu ze Starostą powiatu rawskiego czytelne oznakowanie zabytków wpisanych do rejestru zabytków - forma oznakowania oraz treść powinna być uprzednio uzgodnione z WUOZ w Łodzi.
2. Monitoring obiektów zabytkowych: nieruchomości i ruchomych	w miarę możliwości i posiadanych środków pomoc w realizacji przedsięwzięć mających na celu objęcie obiektów wpisanych do rejestru zabytków systemami sygnalizacji alarmowej pożaru, włamania, napadu oraz monitoringiem wizyjnym
3. Ochrona zabytków archeologicznych	ochrona i zachowanie stanowisk archeologicznych przed zniszczeniem wskutek gospodarczej i budowlanej działalności oraz przed ingerencją nieuprawnionych osób, na przykład „poszukiwaczy skarbów” korzystających z wykrywaczy metali poprzez akcje informacyjne na stronach internetowych gminy, w których znalazłoby się pouczenie o niszczeniu stanowisk i grożących za to sankcjach karnych;
	objęcie nadzorem miejsc eksploatacji kopalin (piasku) poprzez akcję informacyjną skierowaną do właścicieli i użytkowników o prawnym wymogu poinformowania ŁWKZ lub wójta gminy o odkryciu zabytków archeologicznych i konieczności wstrzymania prac eksploatacyjnych
	upublicznianie w lokalnych publikatorach, na stronach internetowych informacji o odkryciach archeologicznych w celu kreowania właściwych wzorów zachowań wobec materialnych pozostałości dziedzictwa kulturowego,
4. Dokumentacja i popularyzacja zasobów dziedzictwa kulturowego	w porozumieniu z Łódzkim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków uzupełnianie GEZ o inne obiekty zabytkowe, które zostaną uznane za wartościowe, czyli inwentaryzacja tzw. małej architektury: krzyży, kapliczek przydrożnych, zachowanych na terenie Gminy,
	stałe uwzględnianie w aktualizowanych dokumentach planistycznych gminy ochrony dziedzictwa kulturowego gminy poprzez zamieszczanie aktualnego wykazu obiektów w gminnej ewidencji zabytków, w tym stanowisk archeologicznych

	zainicjowanie akcji digitalizacji zasobów dziedzictwa kulturowego gminy – na przykład zainicjowanie przez Gminny Dom Kultury w Cielądzu akcji skanowania zdjęć z archiwów rodzinnych, przedstawiających miejscowości gminy Cielądz ale także mieszkańców gminy przy ich zajęciach codziennych, obchodzonych uroczystościach, świętach itp., oraz organizowanie wystaw o charakterze tematycznym w szkołach, bibliotekach, Gminnym Domu Kultury w Cielądzu - na przykład poprzez przystąpienie do projektu Otwartego Społecznego Archiwum Cyfrowego Gminy Cielądz w ramach portalu zbioryspoleczne.pl Centrum Archiwistyki Społecznej Popularyzacja dobrych praktyk z zakresu zachowania dziedzictwa kulturalnego, na przykład promowanie rewaloryzacji zespołu dworskiego w Ossowicach
5. Pielęgnacja tradycji i lokalnego folkloru	wspieranie dokumentowania w postaci rejestracji występów zespołów folklorystycznych, śpiewaczych z archiwizowaniem pozyskanych dokumentacji, zbieranie relacji, wspieranie i upowszechnianie „ginących zawodów”, promocja i wspieranie twórczości tradycyjnej, ludowej, zarówno materialnej jak i niematerialnej - zwyczaję całoroczne na wsi, przyśpiewki, tańce, tradycyjne wyroby kulinarne i ich promowanie na stronach internetowych Gminy,
Cel 2: Kształtowanie tożsamości regionalnej	
1. Wspieranie działań edukacyjnych obejmujących historię i dziedzictwo kulturowe regionu na różnych poziomach nauczania	organizowanie lekcji w Muzeum Ziemi Rawskiej w Rawie Mazowieckiej poświęconych tradycji kulturalnej gminy, regionu na przykład a także lekcji w szkołach z zapraszaniem starszych mieszkańców jako opowiadających o dawnych zwyczajach: dorocznych, świątecznych itp inicjowanie i pomoc w tworzeniu ekspozycji o charakterze regionalnym w Gminnym Domu Kultury w Cielądzu, Gminnej Bibliotece Publicznej w Cielądzu i jej filii w Ossowicach, świetlicach gminnych – np. wystawy fotografii pochodzące ze zbiorów rodzinnych które zostały zeskanowane w ramach akcji skanowania starych zdjęć w ramach wystaw tematycznych (np. pory roku w gospodarstwie, wydarzenia z przeszłości, które przybliżyłyby młodemu pokoleniu ginące zwyczaje i tradycje)
2. Kształtowanie tożsamości regionalnej w oparciu o wydarzenia historyczne, tradycje,	organizowanie konkursów i wystaw dotyczących dziedzictwa i tradycji związanych z historią terenów dzisiejszej gminy – na przykład zorganizowanie na stronach internetowych gminy konkursów z miejsc uwiecznionych na starych zdjęciach, zwyczajów dorocznych z wprowadzeniem zasady, że każdy uczestnik konkursu otrzymuje nagrodę Zainicjowanie w Departamencie Klimatu i Turystyki Urzędu Marszałkowskiego Województwa Łódzkiego włączenia Gminy Cielądz w samochodowy szlak I wojny światowej Tworzenie, znakowanie i promocja szlaków kulturowych: włączenie cmentarzy wojennych w Cielądzu, Mroczkowicach i Stolnikach do szlaku turystycznego

	Frontu Wschodniego 1914-1918; umieszczenie tablic informacyjnych na terenie cmentarzy wojennych w Cielądzu, Mroczkowicach i Stolnikach
	podjęcie próby, na przykład na Gminnych Dożynkach, wypromowanie na lokalnego produktu kulinarnego, który mógłby być wpisany na listę produktów tradycyjnych
	dalsze wspieranie zespołów folklorystycznych, jak: Zespół Ludowy „Sierzechowanie”, organizacji i stowarzyszeń, jak na przykład Stowarzyszenie Kulturalno-Historyczne „Cymbarka”
Cel 3: Budowanie społecznej akceptacji dla ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego gminy	
1. Dostęp do informacji o dziedzictwie kulturowym gminy	opublikowanie na stronie internetowej Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami,
	Udostępnianie stron internetowych Urzędu Gminy publikacjom poświęconym kulturze i tradycjom na terenie Gminy Cielądz
2. Edukacja mieszkańców w zakresie praw i obowiązków dotyczących opieki nad zabytkami	upowszechnianie wiedzy o prawach i obowiązkach właścicieli obiektów zabytkowych na stronach internetowych gminy; upowszechnianie dobrych praktyk konserwatorskich
3. Zaangażowanie mieszkańców w działania na rzecz kultury	wspieranie i promowanie działalności artystycznej, w tym amatorskiej, m. in. poprzez konkursy i wystawy z wprowadzeniem zasady, że każdy uczestnik dostaje nagrodę
Cel 4: Efektywne zarządzanie zasobami dziedzictwa kulturowego dla funkcji edukacyjnych, kulturalnych i turystycznych	
1. Wspieranie właścicieli posiadających obiekty zabytkowe	Przekazywanie informacji na stroni internetowej gminy na temat pozyskiwania nowych źródeł finansowania prac remontowych i konserwatorskich, np. programy ochrony zabytków Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, środków pomocowych Unii Europejskiej,
2. Stymulowanie wykorzystania zasobów dziedzictwa kulturowego dla rozwoju przemysłów kultury i czasu wolnego	Wykreowanie markowych produktów regionu rawskiego i Gminy Cielądz, jak na przykład Szlak I wojny światowej
	włączenie gminy w szlak samochodowy I wojny światowej – cmentarze wojenne w Cielądzu, Mroczkowicach i w Stolnikach – odpowiednie oznakowanie dojazdu do cmentarzy, tablice informacyjne na cmentarzach
	wspieranie rozwoju turystyki kulturowej, wiejskiej, sentymentalnej, pielgrzymkowej
	współpraca z organizatorami turystyki oraz zagospodarowania czasu wolnego działających lub zamierzających działać na terenie gminy

3. Tworzenie pasm turystyczno–kulturowych	promocja na stronach internetowych gminy szlaków turystyki kulturowej w oparciu o atrakcje gminy: szlakiem zespołów kościelnych, zespołów dworsko-parkowych, kapliczek i krzyży przydrożnych, szlakiem cmentarzy wojennych I wojny światowej (na terenie gminy 4 cmentarze wojenne!)
	promocja na stronach internetowych gminy ciągów wydarzeń w miejscowościach położonych na obszarach poszczególnych pasm,
	publikacja map i planów z umiejscowieniem obiektów czy wydarzeń historycznych włączonych do pasma turystyki kulturowej; np. zaczynając od publikacji na stronach internetowych gminy,
Cel 5: Edukacja w zakresie dziedzictwa kulturowego gminy	
1. upowszechnianie wiedzy o dziedzictwie kulturowym	Inicjowanie powstawania i publikacja wydawnictw promujących dziedzictwo kulturowe regionu,
	wprowadzenie do Systemu Informacji Przestrzennego Gminy Cielądz (https://cieladz.e-mapa.net/) warstwy informacyjnej dotyczącej zabytków nieruchomości ujętych w gminnej ewidencji zabytków
	prowadzenie profilu o dziedzictwie kulturowym gminy w mediach społecznościowych: facebook, Instagram, X, Pinterest
2. Popularyzacja akcji edukacyjnych na rzecz niematerialnego dziedzictwa kulturowego do wzmacniania społecznej świadomości	szeroka prezentacja informacji na temat tradycyjnych form budownictwa regionu, jego folkloru, obrzędowości, zwyczajów dorocznych i świątecznych, publikowanie treści zapomnianych już tradycyjnych pieśni itp. na stronach internetowych gminy
3. Wspieranie programów badawczych i dokumentacyjnych zmierzających do stworzenia pełnej inwentaryzacji zasobów niematerialnych dziedzictwa kulturowego, zwłaszcza zagrożonego	Wspieranie wydawnictw z zakresu historii gminy, badań nad historią poszczególnych miejscowości gminy, literatury pamiątkarskiej,
	wsparcie młodzieży studiującej kierunku historyczne do włączenia się do programów badawczych i dokumentacyjnych, np. poprzez umożliwienie publikacji na stronach internetowych gminy – poinformowanie o takiej możliwości na stronie internetowej gminy
Cel 6: Promocja dziedzictwa kulturowego gminy	
1. Rozwijanie nowoczesnych form promocji gminy wykorzystującej bogactwo dziedzictwa materialnego i niematerialnego gminy	Prezentacja na sprofilowanych stronach internetowych gminy informacji na temat obrzędowości, zwyczajów dorocznych i świątecznych, tradycyjnych form budownictwa
	w przypadku zrealizowania inicjatywy stworzenia przez władze wojewódzkiej interaktywnego Systemu Informacji Przestrzennej włączenie Gminy Cielądz do inicjatywy

2. Współpraca z sąsiednimi gminami leżącymi na trasie Szlaku Frontu Wschodniego 1914-1918	na bazie przynależności do gmin leżących na trasie Szlaku Frontu Wschodniego 1914-1918 współpraca z gminami w celu wypracowania wspólnych przedsięwzięć promujących region
3. Współpraca z sąsiednimi gminami należącymi do LGD „Dolina Rawki” w zakresie wspólnej promocji regionu	na bazie przynależności do LGD „Dolina Rawki” nawiązanie współpracy z gminami należącymi do LGD w celu wypracowania wspólnych przedsięwzięć promujących region

8. Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami

Podstawę instrumentarium realizacji Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Cielądz stanowi obowiązujące prawo oraz zawarte w nim regulacje. Zakłada się, że określone w Programie kierunki i działania byłyby wykonywane przy pomocy następujących instrumentów:

1) instrumentów prawnych – wynikających z przepisów ustawowych

- aktualizacja miejscowych dokumentów planistycznych,
- tworzenie parków kulturowych,
- wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków obiektów będących własnością gminy,
- wykonywanie decyzji administracyjnych, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków;

2) instrumentów finansowych

- m.in. finansowanie prac konserwatorskich i remontowych przy obiektach zabytkowych będących własnością gminy,
- finansowanie prac konserwatorskich i remontowych przy obiektach zabytkowych ujętych w gminnej ewidencji zabytków,
- korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje, dofinansowania, nagrody, zachęty finansowe dla właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych;

3) instrumentów koordynacji

- m.in. poprzez realizację projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w wojewódzkich, powiatowych i gminnych strategiach, planach rozwoju lokalnego itp.,
- współpraca Gminy Cielądz z Niemieckim Czerwonym Krzyżem w sprawie rewaloryzacji cmentarzy wojennych w Cielądzu, Mroczkowicach i w Stolnikach;
- współpraca z sąsiednimi gminami, przez które przebiega trasa linii wąskotorowej Rogów-Cielądz – Biała Rawska w celu wypracowania mechanizmów współpracy dla zarządzania dziedzictwem kulturowym, rozwojem turystyki;
- współpraca z ośrodkami naukowymi i akademickimi;

4) instrumentów społecznych

- działania edukacyjne promocyjne, współdziałanie z organizacjami społecznymi,

5) instrumentów kontrolnych

- aktualizacja i weryfikacja gminnej ewidencji zabytków,
- monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego.

9. ZASADY OCENY REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Monitorowanie Programu powinno być stałym i ciągłym procesem obserwacji zmian ilościowych i jakościowych wybranych wskaźników, dającym w efekcie informacje co do skuteczności i słuszności podjętych działań w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego w gminie Cielądz.

Monitoring obejmował będzie następujące działania:

- systematyczne zbieranie danych liczbowych oraz informacji dotyczących realizacji celów i kierunków działań;
- ocenę osiągniętych rezultatów, stopnia wykonania przyjętych celów oraz oszacowanie kluczowych efektów Programu;
- planowanie zmian, które zostaną zaproponowane w kolejnym Programie na lata 2027-2030.

Obowiązek sprawozdawczy z wykonania programu opieki nad zabytkami wynika z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (*Dz. U. z 2020 r. poz. 282*):

Art. 87:

5. *Z realizacji programów zarząd województwa, powiatu i wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy.*

10. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Ochrona i opieka nad zabytkami jest ustawowym obowiązkiem państwa, samorządów oraz właścicieli zabytków, którzy są zobowiązani do finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku (art. 71 i 72 ustawy z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). W rozdziale niniejszym wskazuje się jedynie przykładowe źródła pozyskiwania środków, głównie zewnętrznych, służących do finansowania działań na rzecz ochrony i utrzymania dziedzictwa kulturowego. Należy podkreślić, że zasadą udzielania dotacji, subwencji oraz korzystania ze środków zewnętrznych jest partycypacja właścicieli obiektów w kosztach poprzez obowiązkowe wniesienie wkładu własnego. Istotne jest także ograniczenie z możliwości korzystania ze środków zewnętrznych do zabytków wpisanych do rejestru zabytków, pozostawiając na uboczu olbrzymią liczbę zabytków ujętych w ewidencji zabytków. Na tym tle korzystnie wyróżniają się wprowadzone w 2021 r., w tak zwanym Polskim Ładzie, korzystne rozwiązania podatkowe dla osób inwestujących w zakup oraz remont obiektów zabytkowych, przede wszystkim także obiektów znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków, a więc dotyczących największej grupy właścicieli obiektów zabytkowych. Ulga podatkowa wprowadzona w Polskim Ładzie jest skierowana do podatników PIT opłacających podatek według skali podatkowej, podatek liniowy lub ryczałt od przychodów ewidencjonowanych. Z ulgi mogą skorzystać podatnicy PIT będący właścicielami lub współwłaścicielami zabytków nieruchomości, którzy ponieśli wydatki na:

- wpłaty na fundusz remontowy wspólnoty mieszkaniowej lub spółdzielni mieszkaniowej utworzony, zgodnie z odrębnymi przepisami, dla zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków lub znajdującego się w ewidencji zabytków,
- prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane w zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w ewidencji zabytków,

- odpłatne nabycie zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków lub udziału w takim zabytku, pod warunkiem, że podatnik na nabytą nieruchomość poniósł wydatek o charakterze remontowo-konserwatorskim.

Podatnik nie może skorzystać z wymienionej ulgi jeśli wydatki te zostały mu w jakikolwiek sposób zwrócone.

Źródła finansowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami można ogólnie podzielić na źródła krajowe oraz źródła zagraniczne.

• **Źródła krajowe, dotacje takie jak:**

- a) dotacje Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego (MKiDN),
- b) dotacje Samorządu Województwa Łódzkiego - dotacje Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (WKZ)
- c) dotacje Samorządu Gmin - dotacje gminne,
- d) fundusz kościelny,

• **Źródła zagraniczne Unii Europejskiej, programy takie jak:**

- a) Fundusze Europejskie dla Województwa Łódzkiego 2021-2027,
- b) Program Operacyjny Infrastruktura i środowisko 2021-2027,
- c) Fundusze Europejskie na Rozwój Cyfrowy,
- d) Kreatywna Europa 2021-2027,
- e) Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko (FEnIKS).

Źródła krajowe.

A. Dotacje Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego (MKiDN)

Właściciel lub posiadacz zabytku, jeżeli posiada tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, ograniczonego prawa rzeczowego, trwałego zarządu lub stosunku zobowiązaniowego na okres nie krótszy niż 10 lat może ubiegać się o dotację celową na prace przy zabytku pod warunkiem, że obiekt posiada odrębną decyzję o wpisie obiektu do rejestru zabytków lub wyszczególniony jest w decyzji wpisującej zespół obiektów (ruchomych lub nieruchomych) do rejestru zabytków województwa wielkopolskiego. Wnioskodawca może ubiegać się o udzielenie dotacji na następujące prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku:

1. sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
2. przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
3. wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
4. opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
5. wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego;
6. sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
7. zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
8. stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
9. odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
10. odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
11. odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
12. modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;

13. wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
14. uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomych o własnych formach krajobrazowych;
15. działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
16. zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt. 7-15;
17. zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej, przeciwpożarowej i odgromowej.

Dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru realizowane ze środków w dyspozycji ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, realizowane są głównie w ramach programu „Dziedzictwo kulturowe” priorytet „Ochrona zabytków”.

Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego corocznie ogłasza (od 2005 r.) Programy, w ramach których są finansowane zadania z zakresu kultury. Ochronie i opiece nad zabytkami dedykowane są:

Program „Dziedzictwo kulturowe”:

- **priorytet „Ochrona zabytków”,** w ramach którego są dofinansowywane prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków,
- **priorytet „Ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą”,** w ramach którego można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań realizowanych poza granicami i na terenie Rzeczypospolitej Polskiej:
 - rewaloryzacji oraz prac remontowych i konserwatorskich w zabytkach polskich lub z Polską związanych, znajdujących się poza granicami kraju;
 - rewaloryzacji, konserwacji, ochrony i zachowania zabytkowych cmentarzy i miejsc pamięci narodowej poza granicami kraju;
 - dokumentowania utraconego i rozproszonego polskiego dziedzictwa kulturowego za granicą, w tym badań naukowych, kwerend bibliotecznych, archiwalnych i inwentaryzacji;
 - publikacji oraz promocji badań naukowych nad dziedzictwem narodowym poza granicami kraju;
 - upamiętniania wybitnych osób lub zdarzeń historycznych związanych z dziedzictwem narodowym poza granicami kraju;
 - pomocy instytucjom stowarzyszonym w Stałej Konferencji Muzeów, Bibliotek i Archiwów Polskich poza Krajem oraz innym instytucjom emigracyjnym i organizacjom polonijnym, prowadzącym działalność w zakresie ochrony dziedzictwa narodowego.
- **priorytet „Ochrona i cyfryzacja dziedzictwa kulturowego,** w ramach którego można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań:
 - digitalizacja zasobów kultury i dziedzictwa narodowego uwzględniająca przeprowadzenie niezbędnych prac konserwatorskich;
 - udostępnianie cyfrowych zasobów za pośrednictwem urządzeń multimedialnych lub/oraz sieci rozległych (Internetu) poprzez portale internetowe;
 - przechowywanie zasobów cyfrowych z zapewnieniem trwałości i bezpieczeństwa danych cyfrowych.
- **priorytet „Ochrona zabytków archeologicznych,** w ramach którego dofinansowywane są następujące rodzaje zadań:

- ewidencja i inwentaryzacja zabytków archeologicznych metodą badań powierzchniowych, w tym kontynuacja badań w ramach programu Archeologiczne Zdjęcie Polski oraz weryfikacja badań dotychczasowych;
- nieinwazyjne badania archeologiczne, nie związane z planowanymi bądź realizowanymi inwestycjami, wykorzystujące nowoczesne metody i sprzęt;
- opracowanie, wraz z obowiązkową publikacją książkową, wyników przeprowadzonych badań archeologicznych, w tym analiza i konserwacja pozyskanych w ramach tych badań zabytków.

Poza trybem określonym w Programach, Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego realizuje również **dotacje na badania archeologiczne**, jeżeli ich przeprowadzenie jest niezbędne w celu ochrony tych zabytków w przypadku:

- prowadzenia robót budowlanych przy zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru, objętym ochroną konserwatorską na podstawie ustaleń miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub znajdującym się w ewidencji wojewódzkiego konserwatora zabytków albo,
- prowadzenia robót ziemnych lub zmiany charakteru dotychczasowej działalności na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, co doprowadzić, może do przekształcenia lub zniszczenia zabytku archeologicznego.

Dotację na przeprowadzenie badań archeologicznych otrzymać może osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna zamierzająca realizować te działania, w przypadku gdy koszt planowanych badań archeologicznych i ich dokumentacji będzie wyższy niż 2% kosztów planowanych do przeprowadzenia działań. Zasady udzielania określone są w art. 82a i 82b ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz w rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 stycznia 2014 r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne.

Zgodnie z art. 83 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, na zasadach określonych w przepisach o zasadach finansowania nauki, minister właściwy do spraw nauki może również przyznać środki finansowe na badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne lub inne badania naukowe związane z prowadzeniem prac konserwatorskich i restauratorskich przy obiektach zabytkowych.

B. Dotacje Samorządu Województwa Łódzkiego - dotacje Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (WKZ)

Łódzki Wojewódzki Konserwator Zabytków zajmuje się wyłącznie dystrybuowaniem środków z budżetu RP przyznanych mu przez Wojewodę Łódzkiego.

Standardowo dotacja udzielana jest w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie powyższych działań. Natomiast wysokość dotacji może zostać zwiększona, nawet do 100% nakładów koniecznych, w wypadku jeżeli:

- zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową,
- wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, lub
- stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych.

Jednocześnie, łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru, udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, wojewódzkiego konserwatora zabytków bądź organ

stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100 % nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

C. Dotacje gminne

Zgodnie z art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz zgodnie art. 7 ust. 1 pkt 9 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. 2023 poz. 40) opieka nad zabytkiem oraz finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach jest zadaniem własnym gminy.

Zasady i tryb postępowania o udzielenie dotacji z budżetu Gminy na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytku określa odpowiednia uchwała, podjęta przez Radę Gminy.

Dotacje na prace przy obiektach włączonych do gminnej ewidencji zabytków mogą udzielać organy administracji samorządowej (wójt / burmistrz / prezydent / starosta / marszałek) na podstawie stosownej uchwały. Wojewódzki Konserwator Zabytków nie może udzielać dotacji na prace przy tych obiektach.

D. Fundusz Kościelny (dla prac przy obiektach sakralnych, nie obejmujących konserwacji ruchomego wyposażenia kościołów)

Fundusz Kościelny został powołany jako forma rekompensaty dla kościołów za przejęte przez Państwo nieruchomości ziemskie. Fundusz ten, stosownie do zasady równouprawnienia kościołów i innych związków wyznaniowych wyrażonej w art. 25 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., działa na rzecz kościołów i innych związków wyznaniowych, posiadających uregulowany status prawny w Rzeczypospolitej Polskiej. Dysponentem Funduszu Kościelnego jest minister właściwy do spraw wyznań religijnych oraz mniejszości narodowych i etnicznych – obecnie Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji. W projekcie ustawy budżetowej na rok 2024 zaplanowano 11.000.000,00 zł. Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji informuje, iż maksymalna kwota udzielonej dotacji z Funduszu Kościelnego w roku 2024 będzie wynosić 200.000,00 zł. W uzasadnionych przypadkach, uwzględniających ważny interes społeczny, Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji może udzielić wyższej dotacji niż 200.000,00 zł.

O dotacje z Funduszu kościelnego mogą ubiegać się osoby prawne między innymi na konserwację i remonty obiektów sakralnych i kościelnych o wartości zabytkowej – w znaczeniu nadanym przez aktualne ustawodawstwo, bądź orzecznictwo: ustawę z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 682); ustawę z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. 2024 poz. 1292).

Źródła zagraniczne Unii Europejskiej, programy takie jak:

- Program Fundusze Europejskie na infrastrukturę, klimat, środowisko: FEnIKS 2021-2027
VII Priorytet Kultura, Działania 7.1 Infrastruktura kultury i turystyki kulturowej
Wśród obszarów tematycznych znajduje się kultura i ochrona dziedzictwa kulturowego – Priorytet VII: Kultura, na realizację którego przewidziano alokację środków w wysokości 600 mln EUR. W zakresie działań zawiera się ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury. Realizowane będą inwestycje mające na celu wzmocnienie wpływu kultury i zrównoważonej turystyki na rozwój gospodarczy, włączenie społeczne i innowacje społeczne w dwóch obszarach:

Obszar 1:

Rozwój infrastruktury kultury obejmujący tworzenie odpowiednich warunków infrastrukturalnych sprzyjających aktywnemu uczestnictwu w kulturze i w życiu społecznym;

Obszar 2:

Ochrona i podniesienie atrakcyjności turystycznej obiektów dziedzictwa kulturowego, którego celem jest podniesienie atrakcyjności najcenniejszych zabytków, poprawa obsługi ruchu turystycznego, tworzenie lub wzmocnienie marki zabytku oraz rozwój usług wykorzystujących nowoczesne technologie w zakresie prezentacji oferty. Wśród działań są m.in.: prace konserwatorskie, prace restauratorskie, roboty budowlane, budowa nowych obiektów infrastruktury kultury, budowa nowych obiektów służących obsłudze ruchu turystycznego, prace w ich otoczeniu, zakup sprzętu lub wyposażenia, konserwacja i digitalizacja zabytków ruchomych, księgozbiorów i muzealiów oraz udostępnienie on-line. Beneficjenci to: państwowe instytucje kultury, instytucje kultury współprowadzone przez administrację rządową, publiczne szkoły artystyczne i publiczne uczelnie artystyczne, podmioty zarządzające obiektami wpisanymi np. na listę Pomników Historii. Beneficjentami mogą być m.in. jednostki samorządu terytorialnego na rzecz samorządowych instytucji kultury, samorządowe instytucje kultury, organizacje pozarządowe, kościoły i związki wyznaniowe. Projekty, które uzyskają wsparcie, powinny stosować zasady Nowego Europejskiego Bauhausu, wspierać transformację cyfrową, realizację Europejskiego Filaru Spraw Socjalnych oraz zapobiegać wszelkim formom dyskryminacji, a w przypadku infrastruktury zabytkowej stosować „Europejskie Zasady Jakości dla finansowanych przez UE interwencji o potencjalnym wpływie na dziedzictwo kulturowe”.

- Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko 2021-2027 - Priorytet VIII „Ochrona dziedzictwa kulturowego i rozwój zasobów kultury”, w ramach którego możliwe jest pozyskanie środków na ochrona i rozwój dziedzictwa kulturowego, zarówno materialnego, jak i niematerialnego. W ramach priorytetu możliwe są między innymi działania:
 - działanie 8.1 Ochrona dziedzictwa kulturowego i rozwój zasobów kultury,
 - działanie 8.2 Ochrona zabytków.

Wsparcie będzie dotyczyło prac związanych z renowacją, konserwacją, rewaloryzacją i restauracją obiektów zabytkowych (i ich zespołów), jak również przebudowy i rozbudowy obiektów zabytkowych. Możliwy będzie również m.in. zakup urządzeń chroniących obiekt przed kradzieżą i zniszczeniem, a także zakup wyposażenia do prowadzenia działalności kulturalnej.

Fundusze Europejskie na Rozwój Cyfrowy

Fundusze Europejskie na Rozwój Cyfrowy (FERC) - jest następcą programu Polska Cyfrowa (POPC), który w latach 2014-2020 wspierał cyfryzację w Polsce. FERC będzie koncentrował się przede wszystkim na: zwiększeniu dostępu do ultraszybkiego internetu szerokopasmowego, udostępnieniu zaawansowanych e-usług pozwalających w pełni na elektroniczne załatwienie spraw obywateli i przedsiębiorców, zapewnieniu cyberbezpieczeństwa w ramach nowego dedykowanego obszaru interwencji, rozwoju gospodarki opartej na danych, wykorzystującej najnowsze technologie cyfrowe, rozwoju współpracy międzysektorowej na rzecz tworzenia cyfrowych rozwiązań problemów społeczno-gospodarczych, wsparciu rozwoju zaawansowanych kompetencji cyfrowych, w tym również w obszarze cyberbezpieczeństwa dla jednostek samorządu terytorialnego (jst) i przedsiębiorców.

W ramach Priorytetu II – Zaawansowane usługi cyfrowe, realizowane jest zadanie 2.3 Cyfrowa dostępność i ponowne wykorzystanie informacji, w ramach którego przewidziano działania związane z digitalizacją zasobów kultury, budowę i rozbudowę infrastruktury do przechowywania i udostępniania danych.

Wśród beneficjentów programu przewidziane są między innymi instytucje kultury, obywatele, organizacje pozarządowe oraz przedsiębiorcy.

Kreatywna Europa 2021-2027

W latach 2021-2027 w ramach programu Kreatywna Europa przeznaczonych zostanie 2,44 mld € na wsparcie ponadnarodowych działań europejskich sektorów kultury, audiowizualnego i kreatywnego w obszarze kultury i sztuki przyczyniających się do budowania kompetencji, profesjonalizacji i zwiększania konkurencyjności sektorów na rynku globalnym, rozwoju publiczności poprzez zwiększanie dostępu do kultury i sztuki, docieranie do nowych grup odbiorców i zwiększanie uczestnictwa w kulturze, rozwoju współpracy międzynarodowej oraz wsparcia ponadnarodowego obiegu europejskich dzieł i twórców, ochrony i propagowania różnorodności kulturowej i językowej oraz europejskiego dziedzictwa kulturowego, wykorzystania technologii i wdrażania innowacji w sektorach oraz dostosowania sektorów do zmiany cyfrowej.

W ramach nowej edycji programu Kreatywna Europa 2021-2027 istotne będą także wsparcie sektorów w odbudowie po kryzysie wywołanym pandemią COVID-19, zrównoważony rozwój i zielona transformacja sektorów, równość i równouprawnienie oraz włączanie społeczne poprzez kulturę i sztukę.

Program Kreatywna Europa 2021-2027 będzie wdrażany poprzez komponenty:

- komponent MEDIA — wspierający działania sektora audiowizualnego,
- komponent Kultura — wspierający działania sektorów kultury i kreatywnego,
- komponent międzysektorowy — wspierający rozwój innowacji w projektach łączących sektory kultury, kreatywny i audiowizualny, a także sektor wysokiej jakości mediów informacyjnych i rozwój umiejętności krytycznego korzystania z mediów.

Program Fundusze Europejskie dla Łódzkiego na lata 2021-2027

Oś priorytetowa VI Rewitalizacja i potencjał endogeniczny regionu
Potencjalne źródła finansowania działań związanych z dziedzictwem kulturowym:

- działanie FELD.05.01 Kultura i turystyka – ZIT
- działanie FELD.05.02 Rewitalizacja obszarów miejskich
- działanie FELD.05.03 Rewitalizacja obszarów wiejskich
- działanie FELD.06.04 Kultura i turystyka
- działanie FELD.06.05 Kultura i turystyka – IF.

11.Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (*Dz. U. z 2024 r. poz. 1292*) wprowadza rozróżnienie pomiędzy ochroną a opieką nad zabytkami. Ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

1. Zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie.
2. Zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków.

3. Udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków.
4. Przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę.
5. Kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków.
6. Uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

1. Naukowego badania i dokumentowania zabytku.
2. Prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku.
3. Zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie.
4. Korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości.
5. Popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Jak widać z powyższego rozróżnienia ochrona zabytków została przypisana administracji publicznej, natomiast opieka sprawowana jest przez właściciela lub posiadacza zabytku. W tabeli poniżej przedstawiono zabytki ujęte w gminnej ewidencji zabytków Gminy Cielądz ze wskazaniem właściciela – odpowiednio odpowiedzialnego za ich ochronę oraz opiekę.

Tabela nr 4: obiekty zabytkowe w gminnej ewidencji zabytków Gminy Cielądz ze wskazaniem formy własności

	MIEJSCOWOŚĆ	ZABYTEK	CZAS POWSTANIA	REJESTR ZABYKÓW		FORMA WŁADANIA
				NR REJESTRU	DATA DECYZJI	
1	CIELĄDZ	Zespół kościoła parafialnego p.w. Świętej Trójcy	XVI w., 1856, odbudowa 1918 r.			Kościelna
2	CIELĄDZ	Kościół w zespole kościoła parafialnego p.w. Świętej Trójcy	1856 r., odbudowa 1918 r.			Kościelna
3	CIELĄDZ	Cmentarz przykościelny w zespole kościoła parafialnego p.w. Świętej Trójcy	XVI w.	941 A	19.11.1993	Kościelna
4	CIELĄDZ	Ogrodzenie w zespole kościoła parafialnego p.w. Świętej Trójcy	2 poł. XIX w.			Kościelna
5	CIELĄDZ	Park dworski	poł. XIX w., 1907-1912,	A/526	05.05.1980	Gminna
6	CIELĄDZ	Cmentarz parafialny	1 poł. XIX w.	807 A	20.11.1991	Kościelna
7	CIELĄDZ	Mauzoleum Kochanowskich, ob. kaplica cmentarna na cmentarzu parafialnym	XIX w.			Kościelna
8	CIELĄDZ	Cmentarz wojenny z I wojny światowej	1914 r.			Gminna
9	GRABICE	Budynek straży	1 poł. XX w.			Gminna
10	GRABICE	Kapliczka	XIX/XX w.			Prywatna
11	GRABICE	Kapliczka przydrożna	1920 r.			Gminna
12	GRABICE	Kapliczka przydrożna	XIX/XX w.			Prywatna
13	KOMORÓW	Kapliczka przydrożna	1930 r.			Prywatna
14	KUCZYŻNA	Dom	1928 r.			Prywatna
15	KUCZYŻNA	Kapliczka przydrożna	1928 r.			Gminna
16	ŁASZCZYN	Chałupa	1930 r.			Prywatna

17	ŁASZCZYN	Kapliczka przydrożna	1920 r., remontowana XXI			Prywatna
18	MAŁA WIEŚ	Park dworski	1 poł. XIX w.	762 A	01.08.1985	Prywatna
19	MROCZKOWICE	Kopiec mogilny żołnierzy niemieckich z I wojny światowej	X. 1914 r.			Prywatna
20	MROCZKOWICE	Kopiec mogilny żołnierzy niemieckich z I wojny światowej	X. 1914 r.			Prywatna
21	NIEMOGŁOWY	Kapliczka przydrożna	k. XIX w., XXI w.			Prywatna
22	OSSOWICE	Dwór w zespole dworsko- parkowym	XIX w.	551 A	25.03.1981	Prywatna
23	OSSOWICE	Park w zespole dworsko- parkowym	Pocz. XX w.	484	16.09.1978	Prywatna
24	OSSOWICE	Kapliczka przydrożna	1910 r.	555 A	25.03.1981	Prywatna
25	SANOGOSZCZ	Wiatrak	1914-1917			Prywatna
26	SIERZCHOWY	Zespół kościoła parafialnego p.w. Przemienienia Pańskiego	XIV w., 1520- 1549 r., XVIII w.			Kościelna
27	SIERZCHOWY	Kościół w zespole kościół parafialnego p.w. Przemienienia Pańskiego	1520-1549 r.,	266	27.12.1967	Kościelna
28	SIERZCHOWY	Dzwonnica w zespole kościół parafialnego p.w. Przemienienia Pańskiego	XVIII w.	798	27.12.1967	Kościelna
29	SIERZCHOWY	Cmentarz przykościelny w zespole kościoła parafialnego p.w. Przemienienia Pańskiego	2 poł. XVI w.	979 A	16.11.1994	Kościelna
30	SIERZCHOWY	Cmentarz parafialny rzymskokatolicki	1832-1835			Kościelna
51	STOLNIKI	Aleja kasztanowo-lipowa	k. XIX w.	584 A	19.05.1982	Gminna
32	STOLNIKI	Cmentarz wojenny żołnierzy niemieckich z I wojny światowej	1914/1915 r.			Lasy Państwowe
33	STOLNIKI	Spichlerz	XIX/XX w.			Prywatna
34	STOLNIKI	Kapliczka przydrożna	1903 r.			Prywatna
35	WYLEZINEK	Kapliczka przydrożna	1929 r.			Gminna

Gmina Cielądz posiada tytuł prawny do 6 obiektów zabytkowych, w tym 2. wpisanych do rejestru zabytków i jest zobowiązana do ich ochrony i sprawowania opieki.

11. Bibliografia

1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r

(Dz. U. nr 78 poz. 483, oraz z 2006 r. nr 200 poz. 1471 oraz z 2009 r. nr 114 poz. 946)

<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19970780483>

2. Ustawa z dnia 4 września 1997 r. o działach administracji rządowej (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1370)

<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu19971410943>

3. **Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami**
(t.j. Dz. U. 2024 poz. 1292), wraz z aktami wykonawczymi do ustawy
<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20031621568>
4. **Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym**
(Dz. U. z 2024 r. poz. 609 ze zm.)
<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu19900160095>
5. **Ustawa z 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym**
(Dz. U. 2024 poz. 1130)
<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20030800717>
6. **Ustawa z dnia 7 lipca 1994r. Prawo budowlane**
(Dz. U. z 2024 r. poz. 725)
<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19940890414>
7. **Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska**
(Dz. U. z 2024 r. poz. 54)
<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20010620627>
8. **Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody**
(Dz. U. z 2024 r. poz. 1478)
<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20040920880>
9. **Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami**
(Dz. U. z 2024 r. poz. 1145)
<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19971150741>
10. **Ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji**
(Dz. U. z 2024 r. poz. 278).
<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20150001777>
11. **Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu**
(Dz. U. poz. 774 ze zm.)
<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20150000774>
12. **Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami.**
(Dz. U. z 2024 r. poz. 1175)
<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu19971150741>
13. **Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej**
(Dz. U. z 2024 r. poz. 87 ze zm.)
<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu19911140493>
14. **Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach**
(Dz. U. z 2022 r. poz. 385)
<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19970050024>
15. **Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach**
(Dz. U. z 2022 r. poz. 2393)
<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19970850539>
16. **Ustawa z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych**
(Dz. U. z 2018 r. poz. 2337 ze zm.)
<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19330390311>
17. **Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie**
(Dz. U. z 2024 r. poz. 1491)

<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20030960873>

18. Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych
(Dz. U. 2023 r. poz. 70)

<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19910090031>

19. Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2023–2026

<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WMP20190000808>

20. Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 z perspektywą do 2030 r.

<https://www.gov.pl/web/fundusze-regiony/informacje-o-strategii-na-rzecz-odpowiedzialnego-rozwoju>

21. Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju „Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności”

http://kigeit.org.pl/FTP/PRCIP/Literatura/002_Strategia_DSRK_PL2030_RM.pdf

22. Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030.

<https://www.gov.pl/web/ia/strategia-rozwoju-kapitalu-spoecznego-2030-srks>

23. Ochrona Dziedzictwa Niematerialnego

https://www.nid.pl/pl/Dla_wlascicieli_i_zarzadcow/opieka-nad-zabytkami/niematerialne-dziedzictwo-kulturowe-unesco/

23. Strategia Rozwoju Województwa Łódzkiego 2030

<https://strategia.lodzkie.pl/strategia-rozwoju-wl-2030/>

24. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa łódzkiego

<https://bip.lodzkie.pl/urząd-marszałkowski/programy/item/7929-nowy-plan-zagospodarowania-przestrzennego-wojew%C3%B3dztwa>

25. Wojewódzki program opieki nad zabytkami w województwie łódzkim na lata 2020–2023

<https://www.lodzkie.pl/kultura/ochrona-zabytkow/program-opieki-nad-zabytkami>

26. Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Rawskiego na lata 2022-2025

<https://bip.powiatrawski.pl/plik,22279,uchwala-nr-xxviii-280-2022-rady-powiatu-rawskiego-w-rawie-mazowieckiej-z-dnia-29-lipca-2022-r-w-sprawie-przyjecia-powiatowego-programu-opieki-nad-zabytkami-dla-powiatu-rawskiego-na-lata-2022-2025.pdf>

27. Stowarzyszenie „Dolina Rawki”

<https://www.krainarawki.eu/>

28. Gmina Cielądz – strona internetowa

<https://www.cieladz.pl/>